

CRONICE INEDITE
ATINGĂTOARE DE
ISTORIA ROMÎNILOR

DE ACELAȘ AUTOR:

— Contribuiri pentru istoriografia bulgară și sirbească. Leipzig, Breitkopf und Härtel, 1891 (în limba germană); 8°, 64 pp.

— Vechile cronicе moldovenești până la Ureche. Texte slave cu studiū, traduceri și note, și cu două facsimile. București, tipolitogr. Carol Göbl, 1891. 8° mare, XI+290 pp.

— Însemnătatea studiilor slave pentru Romîni. București, editura librăriei I. V. Socecū, 1894, 8° mic, 44 pp.

— Romîni și Bulgarii. Raporturile culturale și politice între aceste două popoare. Conferență. București, editura librăriei I. V. Socecū, 1895, 8° mic, 53 pp.

In editura Academiei Romîne aii eșit:

[†] Documente culese din arhive și bibliotecă polone, coordonate, adnotate și publicate de Ioan Bogdan.

— Vol. I, 1510—1600. București 1893, 4°, XXXII+652 pp.

— Vol. II, 1601—1640. București 1895, 4°, XXXII+620 pp.

— Vol. III, 1641—1756, e în curs de publicațiune.

Stabilimentul grafic I. V. Socecū, București

CRONICE INEDITE

ATINGĂTOARE DE

ISTORIA ROMÎNILOR

ADUNATE ȘI PUBLICATE

CU TRADUCERÎ ȘI ADNOTAȚIUNI

DE

IOAN BOGDAN

Profesor de filologia slavă la Universitatea din București,
Membru corespondent al Academiei Române.

-
- I. LETOPISEȚUL DELA BISTRIȚA, 1359—1506.
II. CRONICA SERBOMOLDOVENEASCA DELA NEAMȚ, 325—1512.
III. CRONICA MOLDOPOLONA DE NICOLAE BRZESKI, 1359—1566 (DUPA TEXTUL ORIGINAL).
IV. CRONICA ȚĂRII MOLDOVEI ȘI A MUNTEI DE MIRON COSTIN, 1684.
-

reproducere fotolito-grafică a letopisețului dela Bistrița.

BUCUREȘȚI

EDITURA LIBRARIEI SOCECŪ & COMP.

21, Calea Victoriei, 21

1895.

IUBIȚULUI MEŢ PROFESOR ŞI PRIETEN

V. JAGIĆ

INCHIN ACEASTĂ CARTE.

PREFAȚĂ.

Publicațiunea de față cuprinde patru texte de cronică moldovenești: trei necunoscute până acum, unul cunoscut de mult.

Intre cele necunoscute primul loc îl ocupă, prin vechimea și cuprinsul lui, „Letopisețul dela Bistrița”, numit de mine așa, fiindcă mi se pare a fi scris în mănăstirea dela Bistrița în Moldova; acesta este cel mai vechi letopiseț moldovenesc și cel dintîi letopiseț scris în țările romîne. Cu mult mai neînsemnate prin cuprins, interesante însă ca producțiuni literare ale timpului, sunt celelalte două texte, dintre care pe unul l-am numit „Cronica serbomoldovenească”, fiindcă ea este o compilație unică în felul ei de anale sirbești și moldovenești, iar al doilea e numit de însuși autorul lui, de Miron Costin, „Cronica țării Moldovei și a Munteniei” sau „Cronica țărilor moldovenești și munte-nești”. Cronica serbomoldovenească ne arată cit de departe mergea în Moldova prin sec. 16-lea interesul pentru istoria universală, iar cronica lui Miron Costin ne dă o nouă și frumoasă probă de talentul acestui cronicar moldovean și de interesul cel mare al lui

murdar, reproducerea este exactă; părțile pătate și murdare au ieșit mai șterse.

Rămâne să-mi împlinesc o plăcută datorie, mulțămind clubului bulgar „Soglasie“ din Tulcea pentru încrederea ce mi-a arătat, punându-mă la dispoziție pentru un timp destul de îndelungat manuscrisul din biblioteca sa în care se află letopisețul dela Bistrița.

București, Octomvrie 1895.

Ioan Bogdan.

CUPRINSUL

I. Letopisețul dela Bistrița		pag. 1-78
<i>A. Studiul</i>	„	3
§ 1. Letopisețele moldovenești în limba slavonă	„	3
§ 2. Codicele dela Tulcea	„	4
§ 3. Letopisețul moldovenesc	„	12
§ 4. Letopisețul dela Bistrița și cel dela Slatina	„	15
§ 5. Letopisețul dela Bistrița și cronica moldopolonă	„	25
§ 6. Letopisețul dela Bistrița și cronica lui Ureche	„	28
§ 7. Concluziune	„	32
<i>B. Textul</i>	„	34
<i>C. Traducerea</i>	„	49
<i>D. Note</i>	„	64
II Cronica serbomoldovenească dela Neamț, 325—1512	„	79-102
<i>A. Codicele din 1557 al mănăstirii Neamțului</i>	„	81
<i>B. Cronica serbomoldovenească</i>	„	91
<i>C. Traducerea</i>	„	96
III. Cronica moldopolonă de Nicolae Brzeski, 1359—1566	„	103-138
<i>A. Nicolae Brzeski și codicele dela St. Petersburg</i>	„	105
<i>B. Textul cronicii moldopolone</i>	„	119
IV. Cronica țării Moldovei și a Munteniei de Miron Costin, 1684	„	139-204
<i>A. Considerațiuni generale</i>	„	141
<i>B. Textul cronicii</i>	„	153
<i>C. Traducerea</i>	„	178

pentru studiarea începuturilor țărilor romine și pentru afirmarea originii noastre dela Romani: din cele trei încercări ale lui Miron Costin în această direcție, încercarea ce o public aci în originalul polon și în traducere romină este, fără îndoială, cea mai bună.

Am adăugat la aceste trei texte inedite textul de mult cunoscut al „Cronicei moldopolone”, fiindcă în urma cercetărilor făcute în Iarna anului trecut în biblioteca imperială din St. Petersburg am găsit însuși autograful acestei cronici, aflând totdeodată și pe autorul ei.

Astfelîu scrierea de față, deși independentă, poate fi considerată ca o completare a „Vechilor cronici moldovenești”, publicate la 1891 după aceeași metodă. Traducerea letopisețului dela Bistrița și a cronicei lui Miron Costin este făcută în același spirit ca și traducerea cuprinse în scrierea citată.

Sunt fericit a constata astăzi, după patru ani, că o parte din presupunerile făcute atunci s’au adevărat: s’au găsit nouă isvoare pentru istoriografia Moldovei înainte de Ureche. Astăzi putem zice cu multă siguranță că pentru epoca dela 1359—1552 cu greu se vor mai găsi anale sau cronici nouă. Cercetărilor ulterioare asupra istoriografiei moldovenești le rămîne să umple golul dintre anii 1552—1596, cînd încetează istoriografia moldovenească în limba slavă și începe cea în limba romină. Vezi „Vechile cronici moldovenești”, pag. 139.

Partea fotolitografică anexată la sfîrșitul volumului conține întreg letopisețul dela Bistrița; afară de puține locuri, unde manuscrisul este pătat sau

I

LETOPISEȚUL DELA BISTRIȚA

1359—1506.

A. Studiul.

§. 1. Letopisețele moldovenești în limba

Acum patru ani am avut ocazia să descoper într'un codex miscellaneu al Academiei teologice din Chiev un letopiseț moldovenesc în limba slavonă, scris între anii 1554—1561 în mănăstirea dela Slatina. Acest letopiseț cuprindea *a)* o cronicuță și niște anale, pe care le-am numit putnene, fiindcă au fost scrise în mănăstirea dela Putna, *b)* o cronică a lui Macarie, episcop de Roman și *c)* o cronică a lui Eftimie, episcop de Rădăuți. Toate la un loc duceau istoria Moldovei dela descălecat până la întîia domnie a lui Alexandru Lăpușneanul, 1359—1553.

Cu vre-o cincî-zeci de ani mai 'nainte publicase istoricul polon Wójcicki în „Biblioteka starożytna pisarzy polskich“ un alt letopiseț moldovenesc în limba polonă, care mergea dela descălecat până la a doua domnie a lui Alexandru Lăpușneanul, 1359—1566; acesta a fost scris în Iași la 1566.

Afară de aceste două letopisețe mai cunoșteam încă o cronică moldovenească în limba rusască, aceea care s'a intercalat, prin veacul al 16-lea, în cronică

rusască numită „Voskresenskaja lětopis“ și care conține o fantastică poveste despre întîlul și al doilea descălecat al Moldovei, plus cîteva notițe analistice despre Ștefan cel Mare și Bogdan cel Orb.

Acestea sunt cele trei letopisețe moldovenești cunoscute pînă acum în limbă străină: unul în limba veche bulgară, așa numita „mediobulgară“, altul în limba polonă, al treilea în limba rusască.

Nu de mult, în urma indicațiunilor ce mi-a dat D-I Alexandru Pop, pe atunci profesor la gimnasiul român din Tulcea, am găsit într'un codex al bibliotecii clubului bulgar de acolo un al patrulea letopiseț moldovenesc în limba slavonă, care duce istoria Moldovei dela descălecat pînă la Bogdan cel Orb (1359—1506) și care prin caracterul său curat analistic este, ca izvor istoric, cel mai însemnat din toate și cel mai vechi. Acesta este vechiul letopiseț moldovenesc, pe care-l citează mereu Ureche și pe care l'am căutat pînă acum cu toții în zadar. Cu acest letopiseț ne vom ocupa mai întîi în scrierea de față. Înainte însă de a ne ocupa de dînsul, trebuie să dăm cîteva notițe asupra manuscrisului în care se află copia lui actuală.

§. 2. Codicele dela Tulcea.

Manuscrisul de care vorbim este un sbornic sau un codex miscellaneus în 8° mic, de hîrtie ¹⁾, scris

---

¹⁾ Hîrtia nu pare a fi din aceeași fabrică, căci are mai multe mărci; eu am constatat anume trei: a) o cruce singură, b) o mîna și în virful ei o stea, c) un cerc avînd în mijloc o cumpănă. Crucea și mîna nu sunt totdeauna deopotrivă: citeodată mai mari, citeodată mai mici.

cu semiunciala sec. 16—17, redacțiunea mediobulgă. Are 245 file, împărțite în quaterniuni de câte 8 file și este scris de mai multe mîini și în diferite vremuri. Aceasta se vede, între altele, și de acolo, că numerotația quaterniunilor nu merge consecvent dela început până la sfîrșit, ci începe de trei ori, a doua oară la fila 36, a treia oară la fila 47. Dela fila 47 până la sfîrșit, afară de cîteva mici neregularități, numerotația este consecventă. Cîteva file s'aîu pierdut: așa 5 file din quaterniunea a doua numerotația a doua și 2 file din quaterniunea 25 numerotația a treia. La început și la sfîrșit lipsesc de asemenea mai multe file.

Sbornicul, așa cum se prezintă el astăzi, este, după toate probabilitățile, alcătuit din trei manuscrise independente: două mai mici la început și unul mai mare la sfîrșit, legate la un loc nu se știe de cine. Legătura e foarte simplă: două scoarțe de lemn imbrăcate în piele neagră.

Nu se spune nicăiri unde și de cine e scris; din caracterele lui paleografice putem însă deduce cu multă siguranță că s'a scris pe la sfîrșitul veacului al 16 sau începutul veacului al 17, undeva în Moldova.

Pela 1710 (7218) el aparține unui popă Gheorghii din Băiceni¹⁾, care la rîndul său îl căpătase în dar dela un protopop Ursul din Iași. Aceasta o știm din următoarea notiță de pe fila 29 b:

И^с ієрѣ гѣѡгги ѿ бжчѣни
 прѣсѣмь мидѣ дѣ ачастѣ

¹⁾ Cu acest nume se cunosc sate în județele Suceava, Iași și Botoșani. Frunzescu, Dicționar topografic, pag. 18.

карте прѣѣтаса рѣповсатѣлѣ
 прѣѣтѣлѣи ѣсѣлѣи, кареле
 аѣ фостѣ потропѣ ѡ ѡшѣ,
 дѣнезѣсѣ сѣлѣ поменѣаскѣ
 ѡ прѣрѣцѣи сѣнѣи сале дѣпре
 ѣнѣ кѣ прѣѣтѣаса ши кѣ тоѣ
 кѣкони ши кѣ рѣденѣи ѡ дѣми
 лѣ сале. мѣѡ дѣто ка сѣ ле
 фѣе поманѣ ѡ вѣчѣи дѣи.
 Екрисѣ кѣн ѡѣ винѣ ѡѣ некѣлѣ
 воевоѣ шаѣ ѡтраѣ ѡ ѡшѣ, вѣ сѣѣ
 мѣѣ ѣ ѣе. дѣи¹⁾, ѡ сѣѡѣ лѣи
 ѣ глѣгори вѣгослѣ, вѣ ѣсѣи.

Pe la 1869 sbornicul se afla în proprietatea unui Bulgar din Zebil (sat cam 35 km. departe de Tulcea) cu numele Mančo Nenov Džudžov, care l-a lăsat spre păstrare în biblioteca bulgărească din Tulcea. Astăzi el se află în biblioteca clubului bulgar din această localitate, No. 10²⁾.

¹⁾ „Miercurea în luna lui Genarie 25“.

²⁾ Pe fila întâia, care se ține de legătură, stă scris „ОТЪ КНИ-
 ги-тъ на Манчо Н. Джуджовъ, кой тоя остава приврѣменно въ
 Тулчанско-то българско читалище, Зебиль, 3 Септември 1869“
 (din cărțile lui Mančo Nenov Djudjov, care lasă această carte pro-
 visoriu în biblioteca bulgărească din Tulcea, Zebil, 3 Sept. 1869). Pe
 fila 35 a. b. găsim mai multe notițe ale lui Djudjov în limba bul-

Sbornicul nostru este alcătuit, ca mai toate sbornicele de asemenea natură, din felurite bucăți de cuprins religios și dogmatic, din istorioare apocrife și povestiri istorice. El se aseamănă în această privință foarte mult cu sbornicul dela Chiev; multe bucăți sunt identice în amândouă sbornicele. Cele mai de căpetenie sunt în sbornicul dela Tulcea următoarele: discursul filosofului Panaghiot cu cei 12 cardinali dela Roma despre pravoslavnică noastră credință răsăriteană (cf. Vechile Cronice Moldov. pag. 8); creațiunea lumii după Epifanie și Severian; discursul lui Metodiu Patarenul despre împărăția popoarelor celor din urmă; viața sf. Andrei cel Nebun pentru Isus Christos; câteva bucăți apocrife, d. p. despre capul lui Adam, despre lemnul cel sfânt, despre cei doi hoți răstigniți la dreapta și la stînga lui Christos, ș. a.; cronică lui Manasses tradusă în bulgărește întregă și în sfîrșit letopisețul moldovenesc.

Iată, filă de filă, titlurile tuturor materiilor cuprinse în sbornic:

сзпрѣкнѣ панáгнѡта фѣлосѡфá сз бѣ гардинари вгда
прѣидошж ѿ пáпы римскаго ѿ прѣшж сá вх констан-

gară, în care se spune că el e Bulgar din Panagjuriște, că s'a născut între anii 1832—35, că s'a căsătorit la 1856 și a avut mai mulți copii, pe care-i înșiră cu numele, că a cumpărat cartea cu 5 ruble în anul 1861, August în 4, dela un lipovean (отъ единъ липовникъ) și că ea conține „o veche cronică bulgară manuscrisă” și alte diferite lucruri. E curios că în urma acestei notițe destul de clare cit privește cuprinsul manuscrisului, acesta mai figurează în catalogul bibliotecii clubului bulgar ca „o psaltire”. — Interesant e și faptul că manuscrisul a aparținut unui lipovean: se știe că lipovenii au cumpărat și cumpără și acum multe manuscrise de ale noastre vechi, pe cari parte le întrebuințează ei singuri prin bisericile lor, parte le vînd coreligionarilor lor din alte țări.

тинѣ града ѿ православномъ вѣрѣ христіанскомъ ѿ вѣрѣ
 фѣржѣсконъ, ѿгда побѣди панáгнѣ вѣрж фѣржѣскжъ въ
 цѣниградѣ: disputa filosofului Panaghiot cu cei 12
 cardinali, cînd veniră dela papa Romei și se disputară
 în Constantinopol asupra credinței creștinești celei
 adevărate și asupra credinței frîncești, cînd învinse
 Panaghiot credința frîncească în Țarigrad, fila 2 b ¹⁾).

слово даніѣла пророка ѿ навзходонѣсворѣ цѣни, како
 видѣ сѣнь: cuvîntul prorocului Daniil despre Navu-
 hodonosor împăratul, cum a văzut un vis, f. 17 b.

слово григоріа богослова ѿ крѣстѣ чѣно гдѣ на-
 шего иъ хдѣ ѿ разбоѣннѣхъскыхъ крѣстѣхъ, како зѣчѣ-
 хъ сѣ: cuvîntul lui Grigorie teologul despre crucea
 cea curată a Domnului nostru Isus Christos și des-
 pre crucile tălharilor, cum s'aũ zămislit, f. 18 b.

оуказѣ ѿ вторѣ^м дрѣвѣ^м нѣне же рѣспѣт сѣ прѣвѣд-
 ный разбоѣнникъ: arătare despre al doilea lemn, pe
 care a fost răstignit tălharul cel drept, f. 19 a.

оуказѣ ѿ третѣ^м дрѣвѣ^м нѣнемъ же рѣспѣт сѣ невѣрны
 разбоѣнникъ: arătare despre al treilea lemn, pe care a
 fost răstignit tălharul cel necredincios, f. 19 b.

повѣсть како събрѣвшъ сѣ чѣннаѣ дрѣва въ иѣроусѣ-
 лимѣ: poveste cum s'aũ adunat lemnele sfinte în
 Ierusalim, f. 20 a.

слово ѿ глѣвѣ адáмова: cuvînt despre capul lui
 Adam, f. 22 b.

слово ѿ двѣ разбоѣнника^{хъ}, како зѣчѣхъ^{хъ} ѿ како рѣс-
 пѣхъ^{хъ} на прѣчѣ^{хъ}емъ дрѣвѣ^{хъ} сѣ ѿбѣ странѣ гдѣ: cuvînt

¹⁾ Fila întâia a sbornicului este deslîpită dintr'un alt manuscris
 și conține o mică bucată întitulată аданасіево ѿ въпросъ: din răspu-
 surile lui Atanasie.

despre cei doi tâlharî, cum s'aû zămislit şi cum s'aû răstignit pe lemnul preacurat de amîndouă părţile Domnului, f. 23 b.

оуказъ ѱалтирю како высть въ мори: arătarea psaltirei, cum a fost în mare, f. 24 b.

слово како испіса са рѣтоѣ іѣѡіѣ: cuvînt cum s'a scris prea sfînta evanghelie, f. 25 a.

слово апла Ѳомѧ како възвиже панагїѧ: cuvîntul apostolului Toma, cum a înălţat panaghia, f. 25 b.

ѡ прѣмѣдрѡсти соломѡна оуказъ како їасти въ вса мѣѧ: din înţelepciunea lui Solomon, arătare cum să mănîncî în toate lunile, f. 27 a.

ѡ дрѣгоѣ прѣмѣдро ти соломонѣ, аще хѡщеши члче зрѣвъ бити: din altă înţelepciune a lui Solomon, dacă voeşti, omule, să fii sănătos, f. 27 b.

въпрѡ ѡ ѣѡліахъ: întrebări din evagheliі, f. 30 a.; acest capitol mai are la fila 32 a. subtitlul: се сѧ велики іѣѡлскы сло василїемъ ѡ григорїемъ: acestea sunt din marile cuvinte evanghelice ale lui Vasilie şi Grigorie.

слово стго ѡ великааго василїа архїеппа кесарїнскаго града ѡ подвижнѣмъ члчѣстѣмъ жїтїи .пв.: cuvîntul sfîntului şi marelui Vasilie arhiepiscopul Chesariei despre schimbătoarea viaţā omenească 82, f. 36 a.

пѡдобаетъ же вѣти ѡ млѧденцѣ, просвѣщенни ѡ не-просвѣщенни: trebuie să se ştie despre copiii luminaţi şi neluminaţi, sc. botezaţi şi nebotezaţi, f. 40 a.

слово ѡ възвиженїи прѣтѧ въ ѧ: cuvînt despre înălţarea prea sfîntei născătoare de Dumnezeu, f. 45 b.

зачало сѣ въго кницѣ сѣи, въ нѣи же ѡ стѣхъ тѣхъ
и ѡ вѣрѣхъ и прочѣхъ многы: începutul cu Dumnezeu
al acestei cărți, în care (se vorbește) despre sfânta
troiță și despre credință și de multe altele, f. 47 a.

стѣго ѡца нашего кирїла архїепа алеѡдржска
въпроси ѡ вѣхъхъ ѡ стѣхъхъ тѣхъ: întrebările și răspun-
surile sfântului și părintelui nostru Chiril, arhiepiscopul
Alexandriei, despre sfânta troiță, f. 47 b.

изложениѣ въ кратцѣхъ ѡ правовѣрїихъ вѣрѣхъ іѡана
фїлософа къ нѣкоѣмоу просившоу оу него: expunere pe
scurt asupra dreptcredincioasei credințe de Ioan filo-
soful către unul care l-a rugat pe dînsul, f. 49 a.

ѡ ѣже колико дѣла сътвори въ въ шести днѣхъ:
despre cîte lucruri a făcut Dumnezeu în șase zile,
f. 55 b.

стѣго ѡца нашего епифанїа ѡ томъждѣ: sfântul și
părintele nostru Epifanie despre acelaș lucru, f. 56 b.

сѣвирїана ѣпїкпа гдѣлаѡ сказанїѣ ѡ прѣвааго слѡва
шестоу днѣхъ: spusele lui Severian, episcopul din Ga-
val, din întîiul cuvînt asupra hexaëmeronului, f. 57 a.

тогожѣ ѡ вторааго слѡва: ale aceleiaș din al doi-
lea cuvînt, f. 58 a.

тогожѣ ѡ трѣтїаго слѡва: ale aceleiaș din al trei-
lea cuvînt, f. 59 b.

тогожѣ ѡ четврѣтааго слѡва: ale aceleiaș din al
patrulea cuvînt, f. 61 b.

тогожѣ ѡ пятааго слѡва: ale aceleiaș din al cin-
celea cuvînt, f. 62 a.

то жѣ ѿ шестаѣ слова ѡ дрѣвѣ разѹмнѣмъ: ale ace-
luiaș din al șaselea cuvint despre pomul înțelepciū-
nei, f. 62 b.

ѿго ѿца нашего меѡдїа ѿпѣа патарѣскаго слово
ѡ цѡтви ѡзы послѣнїхъ врѣмень, ѡзвѣстно скъзанїе
ѿ прѣваго члѣа до скѡнчанїа вѣка: cuvintul sfintului
și părintelui nostru Metodie, episcopul Patarenilor,
despre împărăția popoarelor celor din urmă vremuri,
cunoscuta poveste dela cel dintîi om până la sfirși-
tul lumii, f. 63 a.; această bucată are mai multe
glosse la margini și citeva subtitluri în text, obicî-
nute și în alte manuscrise.

ѡзбрánїе máло ѿ житїа ѿго ѿца нашего ѡнѣа ѡ-
родиваго хѡ рáди ѡмѣжщїе въпрѡсы ѡпїфанїа сѡ ѡвѣтми
ѿго ѡндреа, полѣзно сѣло: culegere pe scurt din viața
sfintului și părintelui nostru Andrei cel Nebun pen-
tru Christos, conținînd întrebările lui Epifanie și răs-
punsurile sfintului Andrei, foarte folositoare, f. 79 a.
Și aici avem obicînuitele glosse și subtitluri, plus
obicînuitul sfîrșit: сѡи прѣпныи ѿца на ѡндреа ѡро-
дивыи хѡ рáди вѣ въ лѣта влѣговѣрнаго црѣ лѣа прѣ-
мѣдраго: acest prea sfînt părinte al nostru Andrei
cel Nebun pentru Christos aū trăit în vremea credin-
ciosului împărat Lev Preaînțeleptul, ș. c. până la въ
константинѣ градѣ: în cetatea lui Constantin.

прѣмѣдраго манасїа ѡ лѣтопїсца сѡзбрánїе лѣтно
ѿ сѡзánїа мїроу начинажщїе ѡ текжщїи до сáмого цѡтѡа
кѣрь нїкифѡра вѡтаниѡта: culegere pe anї a prea în-
țeleptului și cronicarului Manasie, dela facerea lumii
începînd și curgînd până la împărăția lui Kir Nichi-

for Votaniotul, f. 102 a. Această bucată merge până la f. 234 b., unde se încheie cu cuvintele: *конѣ лѣтописца манасія прѣмждраго*: sfârșitul letopisețului lui Manasie cel prea înțelept; ea este a treia copie completă a traducerii bulgărești a cronicelii lui Manasses, cunoscută mai de mult din cele două codice ale bibliotecii sinodale și Vaticanului; cf. Vechile Cronice Moldovenesti, pag. 76.

ѣрлѣмѣтин црїѣ ѿже црѣтвораша рз ісѣн: împărații ierusalimiteni, cei cari au domnit în Israil, f. 235 a. — 236 b., unde începe letopisețul moldovenesc, care merge până la sfârșitul sbornicului, f. 245 b. Despre acesta în paragraful următor.

§. 3. Letopisețul moldovenesc.

Letopisețul moldovenesc este scris de două minii: una care a scris și cronică la Manasses, până la fila 245 a., a doua de aci până la sfârșit. Cu totul, el are 19 pagini și poartă titlul *„Acesta e letopisețul de cînd cu voia lui Dumnezeu s'au început țara moldovenească”*: *сїн лѣтописецъ отъ толи нача са произволенїемъ божїемъ молдавская земля*. Înainte de Alexandru cel Bun el mai are subtitlul *țării moldovenesti*: *молдавстїи царїѣ*; aceasta este singura cronică, precit știu, în care domniile Moldovei sunt numite „țări”, în loc de obicînitul „gospodari” sau „voievozi”; cf. textul sub a. 1471 și 1475.

Letopisețul nostru cuprinde istoria Moldovei dela descălecat, 1359, până la Bogdan cel Orb și anume până la războiul acestui domn cu Radu, domnul muntenesc, la 1506. Primii domni, dela Bogdan cel

Bătrîn până la Alexandru cel Bun, sunt amintiți numai cu numele, spunîndu-se la fiecare dintr'însii cîți ani aŭ domnit, întocmai ca în cronica putneană, în cronica moldopolonă și în cronica anonimă; dela Alexandru cel Bun până la Ștefan cel Mare letopisețul este mai amănunțit: el ne spune uneori data suirii în tron saŭ a morții domnilor, ne vorbește despre soțiile și copiii lor, ne povestește pe larg luptele dintre fiii lui Alexandru cel Bun Iliăș și Ștefan, incursiunile tătărăști din timpul acestora, lupta dela Tămășani între Bogdan și Alexandrel; lupta dela Răusenî între Bogdan și Petru Aron și cea dela Movice între acest din urmă și Alexandrel dela Ștefan cel Mare încoace letopisețul înșiră an de an toate evenimentele mai însemnate din timpul domniei lui Ștefan cel Mare, în felul cum acestea sunt înșirate în analele putnene și în cronica moldopolonă, și se închee cu domnia lui Bogdan cel Orb. Tot așa se închee și analele putnene din sbornicul dela Chiev, căci celelalte însemnări din acest sbornic (asupra lui Ștefăniță vodă și asupra sultanului Soliman) sunt niște adaose făcute de copiatorii ulterioari ai analelor putnene ¹⁾.

Așa cum ni s'a păstrat în sbornicul dela Tulcea, letopisețul nostru nu este complet; pasajul despre lupta și împăcarea lui Bogdan cel Orb cu Radu este ciuntit, din pricina filelor perdute dela sfîrșitul manuscrisului. Din comparația acestui pasaj cu pasajul corăspunzător al cronicii lui Ureche vedem totuși că puțin lipsește dintr'însul; cf. nota 52.

¹⁾ Vechile Cronice Moldovenești, pag. 138.

Până unde mergea întreg letopisețul, nu putem ști; se pare însă că nu mergea cu mult mai departe dela Bogdan încolo, căci din manuscrisul dela Tulcea poate să nu lipsească decît ultimele două file din quaterniunea 25, din care s'aŭ păstrat șase file. Dacă e justă această presupunere, atunci letopisețul moldovenesc din sbornicul dela Tulcea a avut aceeași întindere ca cel din sbornicul dela Chiev, bine înțeles, fără cronicile lui Macarie și Eftimie.

Partea dela sfîrșit, privitoare la Bogdan cel Orb, pare a fi redactată de altcineva decît cei ce aŭ redactat domnia lui Ștefan cel Mare. Stilul acestei părți se deosebește incitva de stilul celeilalte părți și este mai neîngrijit. În favorul acestei păreri am putea invoca și forma *мерио* „printre“, în loc de obicînuitul *междоу*: *мерио* este un serbism și ca formă și ca ortografie.

Letopisețul nostru are prin urmare trei părți bine distinse una de alta: partea întâia, dela Bogdan I până la Alexandru cel Bun, este ceeace am numit în studiul nostru asupra sbornicului dela Chiev „cronica putneană“ sau „cronica scurtă“; partea a doua este o cronică cu multe elemente analistice, dela Alexandru cel Bun până la Ștefan cel Mare; partea a treia sunt analele domniei lui Ștefan cel Mare, cu un adaos asupra fiului său Bogdan. Toate la un loc le vom numi „*cronica și analele bistrițene*“ sau „*letopisețul dela Bistrița*“ ¹⁾, deoarece, precum vom arăta

¹⁾ Cuvîntul „letopiseț“ e întrebuințat de cronicarii noștri, fără deosebire, și pentru „anale“ — aceasta este însemnarea lui primitivă: *кто an, писца* scriitor — și pentru „cronici“ mai mari, cum este d. p. cronica lui Ureche. Noi întrebuințăm cuvintele „anale“ și „cronică“

mai jos, avem destule motive să credem că ele au fost scrise în mănăstirea dela Bistrița, județul Neamț.

Să ne 'ntrebăm acum : în ce raport stă acest nou letopiseț cu cele cunoscute și publicate până acum : cu letopisețul dela Slatina, cu cronica moldopolonă și cu cronica lui Ureche.

§. 4. Letopisețul dela Bistrița și cel dela Slatina.

Deosebirea fundamentală între letopisețul moldovenesc dela Slatina și cel dela Bistrița este, că partea dela început (1359 — 1457), pe care am numit-o „cronica putneană” sau „cronica scurtă”, are o întindere cu mult mai mare în letopisețul dela Bistrița, decît în celălalt.

Cele două cronicuțe se asemănă una cu alta numai în șirul domnilor dela Dragoș până la Alexandru cel Bun (1359 — 1401), care la amîndouă are aceeași redacțiune, scrisă probabil în timpul lui Alexandru cel Bun¹⁾; restul, dela Alexandru cel Bun încoace (1401 — 1457), este în letopisețul dela Bistrița o cronică cu totul independentă de cronica putneană și alcătuită mai toată din notițe analistice.

în sensul istoriografiei moderne și propunem să se mențină cuvîntul „letopiseț” pentru „o compilațiune de anale și cronici”, așa cum sunt cele patru compilațiuni ale noastre cunoscute până acum. Scrierile cronicarilor dela Ureche încoace le numim însă totdeauna „cronici”, până la Dimitrie Cantemir, care este primul nostru „istoric”, în adevăratul înțeles al acestui cuvînt.

¹⁾ Constatăm o singură deosebire de fapt la Bogdan și Lațco cf. nota 1) și o deosebire de redacție, întrucît letopisețul dela Bistrița lasă afară după fiecare domn pe „*умирає*”.

Pe cînd cronica putneană a letopisețului dela Slatina nu spune despre Alexandru cel Bun și urmașii săi decît cîți ani aș domnit fiecare, amintind pe lîngă aceasta numai despre predarea Chilieî Ungurilor sub Petru, despre conciliul dela Florența sub Alexandru Iliășevici și despre patriarchul sîrbesc Nicodim, — cronica dela Bistrița ne vorbește destul de pe larg despre fiul lui Alexandru cel Bun Iliăș, Ștefan și Petru (în ce an și din ce mamă s'aș născut fiecare, cînd s'aș înșurat Iliăș și cîți copii aș avut), despre rășboaiele purtate de ei după moartea lui Alexandru (cele 4 lupte dela Loloî, Dărmăneștî, Podraga și Pipereștî), despre incursiunile Tătarilor la aniî 1438 și 1439, despre lupta lui Bogdan, tatăl lui Ștefan cel Mare, cu Alexandrel, fiul lui Iliăș, la Tămășani (1448), despre lupta lui Alexandrel cu Petru Aron la Movile (1455) : toate lucruri cari lipsesc în cronica putneană.

Maî este și o altă deosebire între cronica putneană și cea dela Bistrița. Pe cînd cea dintîi conține numai date generale asupra *anilor* în care s'aș petrecut evenimentele, a doua ne dă o sumă de date precise : *anul, luna și ziua*, care deși cîteodată se arată a fi greșite, sunt cu toate acestea luate din izvoare contemporane. Așa ea ne dă :

- a) ziua suirii pe tron și ziua morțîi lui Alexandru cel Bun,
- b) ziua nașterii lui Iliăș vodă,
- c) ziua cununiei lui Iliăș vodă,
- d) ziua nașterii fiului al doilea a lui Iliăș, Olehno,
- e) zilele, în care s'aș petrecut luptele dela Dărmăneștî, Pipereștî și Podraga,

f) zilele, în care Tătarii au prădat Botoșani,
Vasluiul și Bărladul,

g) ziua luptei dela Tămășani,

h) ziua luptei dela Răusenii,

i) ziua luptei dela Movile.

Prezența acestor date dintre anii 1401—1457 în cronica dela Bistrița ne face să credem că ea a fost scrisă de contemporanii evenimentelor descrise, cu alte cuvinte, că ea este o cronică alcătuită din anale și nu scrisă cu cîteva decenii sau secole după trecerea evenimentelor, cum este d. p. cronica lui Ureche pentru începuturile istoriei Moldovei. Și într'adevăr, niște date ca „în anul 6942, Februarie 1, Lunea, în săptămîna albă” sau „în anul 6944, August în 4, într'o Vineri” sau „în anul 6944, luna lui Martie în 8, într'o Joi” nu pot fi introduse în cronica dela Bistrița decît de oameni, cari a luat parte la evenimentele descrise și au scris imediat după ele.

Dar unde și de cine să fie scrisă această cronică?

Din pasajele relative la Alexandru cel Bun și fiul său Iliș și Ștefan se vede că ea a fost scrisă de niște oameni bine informați asupra celor ce se petreceau la curtea acestor domni.

Deși unele date nu sunt exacte (ca d. p. data suirei în scaun a lui Alexandru cel Bun 1399 pentru 1401, data luptelor dela Podraga și Piperești 1436 pentru 1435, data morții lui Bogdan II 1450 pentru 1451), iar altele nu le putem controla (ca d. p. anii nașterii lui Iliș, Ștefan și Petru 1409, 1411, 1422, că-

sătoriei lui Iliș 23 Oct. 1424, nașterii lui Roman Ilișevici 1427, nașterii lui Olehno 17 Aug. 1438 și alte cîteva), — totuși cea mai mare parte din ele se dovedesc prin alte isvoare contimporane a fi exacte. Pe ici pe colea, precum se vede din exemplele citate, deosebiriile sunt de cîte un an, cel mult doi, sau de cîteva zile numai, și acestea le putem atribui, până la proba contrară, unor greșeli de copiere a cronicelor, deoarece ce actuala copie este cel puțin cu o sută de ani mai nouă decît originalul.

Multe însă din știrile *cronicelor* se dovedesc a fi perfect exacte, prin compararea cu *documentele* contimporane. Așa d. p. se spune că în lupta dela Tămășani dintre Bogdan II și Alexandrel au căzut, între alții boeri ai lui Alexandrel, Oancea logofătul și Coste Andronic; această luptă a avut loc pela sfîrșitul anului 1449, probabil în 12 Octomvrie. Și 'ntr'adevăr, în acelaș an, 1449, Iunie în 5, se pomenesc într'un document al lui Alexandrel boerii: Coste Andronic și Oancea logofătul. Pe același boeri îi găsim amintiți într'o sumă de documente anterioare (1446, 1447, 1448; cf. nota 14), nu-i găsim însă nicăiri după 1449.

Alt exemplu: cronica spune, unde vorbește despre lupta dela Movile, că Alexandrel (Alexandru, fiul lui Iliș) a murit curînd după luptă, decî la 1455; în alt loc, unde vorbește despre fiul lui Iliș, ea spune că Olehno, care nu este altul decît Alexandrel¹⁾, s'a născut la 17 August 1438 și a murit la 1455 în Cetatea Albă.

---

¹⁾ *Olehno* este o formă slavonă deminutivă dela *Олександръ*, forma rusască pentru *Александръ*.

Această din urmă dată se confirmă a) prin faptul că dela 1455 Alexandrel dispăre cu totul din istoria Moldovei, b) că istoricul polon Długosz pune moartea lui în același an ¹⁾, c) că la 15 Iunie 1456 avem domn în Moldova pe Petru.

Avem dar un fapt cîștigat, că cronica sbornicului dela Tulcea a fost scrisă de contemporanî. Dar unde ?

Ca toate celelalte cronicî din vremurile vechi, ea a fost scrisă de bună samă într'o mănăstire ; noi credem că în *mănăstirea dela Bistrița*, una din cele mai vechi mănăstiri ale Moldovei, zidită, împreună cu Moldovița, în primii ani ai domniei lui Alexandru cel Bun. Această mănăstire se pomenește chiar în cronică sub anul 1434, unde se zice despre Alexandru „murit-aŭ în anul 6942, Ianuarie 1, și s'aŭ îngropat în mănăstirea dela Bistrița, pe care aŭ zidit-o el singur“.

Cine putea ști mai bine decît un călugăr dela Bistrița că această mănăstire a fost zidită de însuși Alexandru cel Bun și — mai ales — cine putea cunoaște mai exact data morții acestui domn decît însuși călugăriî mănăstirei, în care el a fost îngropat ? Opiniunea noastră se întărește și mai mult prin faptul că

---

¹⁾ Picot, Chronique d'Ureche, pag. 86. Picot citează după Inventarium și după Dogiel un document al lui Alexandrel (Alexandru II) din 6 Oct. 1455, Hotin (jurămint de supunere regelui polon Cazimir); acest document însă este un doc. al lui Petru din 6 Oct. 1454 (6963), nu al lui Alexandrel (Uljanickij, No. 75). Aci avem a face cu o greșală din Inventarium și Dogiel. Ultimul document al lui Alexandrel este doc. No. 77 din Uljanickij (pag. 85) cu data 1455 (6963), or БАННАРЪ. Cf. nota 16.

cronica se ocupă cu predilecție de familia lui Alexandru cel Bun, „adevăratul ctitor“ al mănăstirei dela Bistrița, cum îl numește pomelnicul acestei mănăstiri din 1407.

Se 'nțelege, motivele acestea nu sunt destul de tari, pentru a înlătura orî-ce obiecțiune asupra presupunerii, că numai la Bistrița s'a putut scrie cronica de care ne ocupăm ; un altul ar putea crede că ea s'a scris la Neamț sau la Moldovița, care existau amindouă pe acea vreme. Din motivele înșirate însă și din altele, pe care le vom releva mai jos, noi ne pronunțăm pentru Bistrița și numim prin urmare cronica dela 1359—1457, pentru a o deosebi de celelalte cronici, *cronica dela Bistrița* sau *cronica bistrițeană*. Rămîne ca cercetările ulterioare să confirme sau să înlătore această numire.

Partea a doua a letopisețului dela Bistrița, care tratează aproape exclusiv domnia lui Ștefan cel Mare (1457—1506), se deosebește mai puțin de partea a doua a letopisețului dela Slatina ; ele se asemănă chiar așa de tare, încît la prima vedere ai zice că una trebuie să fie copiată după alta.

Care din ele să fie originalul și care să fie copia ?

Dacă comparăm notițele istorice care sîmănă una cu alta în modul de redacțiune, fără să fie însă identice, ajungem la concluziunea că analele letopisețului dela Slatina sînt în mare parte o prescurtare a analelor letopisețului dela Bistrița, și anume o prescurtare făcută așa că lasă afară tot ce este netrebuincios sau detaliu fără

însemnătate în aceste din urmă, cum sunt o sumă de *frase*, care în analele bistrițene slujesc numai pentru înfrumșetarea stilului, și o sumă de *date mărunte*, mai ales indicațiunile de luni și zile. Aceasta se vede mai bine din comparațiunea notițelor de sub anii 1465 (luarea Chilie), 1466 (lupta dela Baia), 1471 (lupta dela Soc), 1472 (lupta dela cursul Apei), 1475 (lupta dela Vaslui), 1476 (lupta dela Valea Albă), 1481 (lupta dela Rîmnic), 1482 (luarea Crăciunei), 1484 (căderea Chilie și Cetății Albe sub Turci), 1484 (lupta cu Hrohot și întâlnirea cu regele polon la Colomea), 1497 (lupta dela Cozmin).

Dacă luăm ca exemple anii 1466 (recte 1467) și 1484, vedem :

a) că în povestirea luptei dela Baia, pusă de ambele isvoare în anul 1466 (r. 1467), analele putnene său analele letopisețului dela Slatina au numai data ajungerei lui Matiaș la Totruș (19 Noemvrie), n'au însă data ajungerei lui la Roman (29 Noemvrie), arderei tîrgului (7 Dechemvrie) și luptei dela Baia (14 Dech. Luni spre Marți)¹⁾; mai lipsesc din ele și ultimele cuvinte ale analelor bistrițene asupra nestatorniciei norocului omenesc și asupra pedepsei dumnezeiești care așteaptă pe cei îngimfați.

b) în povestirea luării Chilie și Cetății Albe de către Turci, pusă de ambele isvoare la 1484, lipsesc în analele putnene numele părcalabilor, cari stăpîneau

---

¹⁾ În anul 1467 ziua de 14 Dechemvrie cade într-o Lună; lupta a trebuit să înceapă decî Lună dimineața și să ție toată ziua și în ziua următoare; cf. Długosz 15 Dechemvrie pentru arderea tîrgului; indicația analelor este decî cît se poate de exactă.

atunci ambele cetăți, Ivașcu și Maxim Chilia, Gherman și Oană Cetatea Albă; în ele mai lipsește și însemnarea precisă a zilelor, în care s'aû întâmpat căderea acestor cetăți, Chilia într'o Miercuri¹⁾, Cetatea Albă tot într'o Miercuri.

Din studiul acestor două pasaje reese, mi se pare, cu destulă evidență, că analele putnene sunt o prescurtare a analelor bistrițene. Mai aleg cu toate acestea încă un exemplu.

Sub anul 1472, în care se povestește lupta dela Cursul Apei, lipsesc în analele putnene următoarele date din analele bistrițene:

a) pe lingă 18 Noemvrie lipsește „Joi“²⁾, iar în loc să zică „și se bătură acolo până sara, tot așa Vineri și Simbătă până sara, ceea ce face 20 ale aceleeași luni“ analele putnene zic pe scurt „și se bătură trei zile“: un resumat evident din analele bistrițene;

b) analele putnene nu spun că Radu a părăsit lupta „Simbăta spre Duminecă“, ci spun numai că a fugit „noaptea“ și mai fac pe lingă aceasta greșala de a pune venirea lui Ștefan în cetatea Dimboviței la 20 Noemvrie, în loc s'o pue la 23 Noemvrie, trei zile după lupta dela Cursul Apei: greșală rezultată din resumarea neexactă a analelor bistrițene;

---

¹⁾ 14 Iulie 1484 cade într'adevăr tocmai într'o Miercuri; 5 August 1484 cade însă într'o Joi. Este probabil că adaosul „из среды“ pe lingă „5 August“ la luarea Cetății Albe este introdus din greșală în analele bistrițene, sub influența lui „из среды“ de lingă „14 Iulie“ la luarea Chiliei; Ureche (Cogălniceanu, ed. 2, pag. 167) nu-l are; nu l'aû avut așa dar nici originalul analelor bistrițene folosit de dînsul.

²⁾ 18 Noemvrie 1472 cade însă într'o Miercuri, nu Joi.

c) analele putnene n'aū nici data intrării lui Ștefan în cetatea Dimboviței „24 Noemvrie, Miercuri“, nici data înfringerii lui Basarab decătră Radu „23 Dechemvrie, Joi“, nici data sosirei Turcilor la Bârlad „31 Dechemvrie, Vineri“ ¹⁾. De unde și-ar fi luat analele bistrițene toate aceste date, dacă ele ar fi fost copiate după cele putnene, în care aceste date lipsesc?

Ar putea însă obiecta cineva că analele bistrițene pot fi o amplificare a celor putnene. Și într'adevăr, ar putea să fie așa.

În cazul de față însă lucrul este cu neputință. De unde și-ar fi putut lua amplificatorul analelor bistrițene datele atât de precise asupra războiului cu Matiaș, asupra căderii celor două cetăți sub Turci și asupra luptei dela Cursul Apei, dacă el ar fi scris — și altcum nu putea să fie — cu mult după scurgerea acestor evenimente? Căci pe amplificator trebuie să ni-l închipuim trăind cu câțiva ani în urma autorului, cel puțin cu 10 sau 20 de ani, dacă nu și mai mult: pe vremurile acelea trecea mult timp până ce un manuscris, alcătuit într'o mănăstire, să devie cunoscut în alte mănăstiri sau particularilor.

Datele cronologice din analele bistrițene sunt atât de precise și exacte, încît ele n'aū putut fi introduse decît de oameni cari trăiau în acelaș timp și le știaū din gura celor ce aū luat parte la eveni-

---

¹⁾ În aceste trei din urmă însemnări ziua nu corăspunde cu data, căci 24 Noem. 1472 cade într'o Marți, 23 Dech. 1472 într'o Miercuri, iar 31 Dech. 1472 într'o Joi. Analistul a pus în loc de Marți, Miercuri, Joi — Miercuri, Joi, Vineri, făcînd, probabil, un calcul greșit după calendar.

mente. Numai astfel de oameni puteau ști că Matiaș a sosit la Totruș în 19 Noemvrie, iar la Roman în 29, că tirgul l'a aprins în 7 Dechemvrie și că lupta dela Baia s'a dat în 14 spre 15 Dech.; numai astfel de oameni puteau ști că Cetatea Albă și Chilia au fost luate de Turci în 14 Iulie și în 5 August și că părcălabi erau atunci Ivașcu, Maxim, Gherman și Oană; numai astfel de oameni puteau în sfârșit să cunoască în toate amănunțimile sale mersul luptei dela Cursul Apei și al întregului război ce a urmat după aceasta între Ștefan, Radu și Basarab.

Acum înțelegem și mai bine, pentru ce analele bistrițene trebuiesc considerate ca modelul celor putnene și pentru ce aceste din urmă sunt o prescurtare și o prelucrare a celor dintîi.

Ajunse, prin felurite copii, în mănăstirea dela Putna, călugării de aci le-au copiat, le-au prescurtat și au introdus în ele mai multe notițe asupra mănăstirii lor, ca d. p. asupra zidirii ei (1466), asupra sfințirii (1470) și arderii (1484), asupra morții primului egumen și archimandrit Iosif (1484), asupra numirii unui al doilea egumen (1486) și îngropării mai multor membrii ai caselor domnitoare într'însa. Nicî una din acele notițe nu se află în analele bistrițene; ele au fost introduse cu toatele mai târziu decătră călugării dela Putna ¹⁾.

---

¹⁾ O singură dată se pomenește în analele bistrițene de mănăstirea dela Putna, ca de o *mănăstire străină*, acolo unde se vorbește de înmormîntarea doamnei Despina a Radului Vodă, cu cuvintele „și au îngropat-o (Ștefan vodă) cu cinste în mănăstirea sa dela Putna (1500)“.

§. 5. Letopisețul dela Bistrița și cronica moldopolonă.

Cronica moldopolonă fiind dela 1359—1457 aproape identică cu letopisețul dela Slatina, deosebiri relevate între acesta din urmă și letopisețul dela Bistrița rămân în picioare și pentru cronica moldopolonă. Aceasta din urmă se deosebește prin urmare în mod esențial de letopisețul dela Bistrița numai în redacțiunea anilor 1401—1457; cf. mai sus, pag. 15 și urm.

Dar ce deosebiri constatăm între ele dela 1457 încolo?

Afară de faptul că cronica moldopolonă în partea ei curat moldovenească merge până la 1552, pe cînd letopisețul dela Bistrița, așa cum ni s'a păstrat în sbornicul dela Tulcea, merge până la 1506—fapt de altminterlea nu prea important, căci și letopisețul dela Bistrița poate să fi mers în redacțiunea lui originală până la 1552, — din comparațiunea letopisețului dela Bistrița cu cronica moldopolonă (anii 1457—1506) rezultă următoarele: nu constatăm nici în cronica moldopolonă pasaje identice cu analele bistrițene, afară de cîteva foarte scurte, cari nu pot dovedi nimic, căci ele sîmănă foarte mult în toate cronicile; așa sînt d. p. anii 1461 (prădarea Săcuilor), 1462 (luarea Chiliei), 1463 (căsătoria lui Ștefan cu Evdochia). În schimb însă, găsim în cronica moldopolonă a) o sumă de pasaje, care par a fi prescurtate din pasajele corăspunzătoare ale analelor bistrițene, b) alte pasaje, care sîmănă foarte

mult cu pasajele corăspunzătoare din analele putnene, deosebindu-se în acelaș timp de analele bistrițene. De categoria întâia sunt pasajele de sub anii 1457, 1465, 1471, 1472, 1475, 1497; de categoria a doua cele de sub anii 1466, 1475, 1476, 1481, 1484.

Dacă luăm anii 1471 și 1497, cei cu tăerea boerilor în Vaslui și lupta dela Soc și cu lupta dela Cozmin, vedem că:

sub 1471 cronica moldopolonă lasă afară din analele bistrițene datele „16 Ianuarie, Marți” și „7 Martie, Joi”, povestind însă evenimentele aproape cu aceleași cuvinte ca analele bistrițene;

Iar sub 1497 cronica moldopolonă prescurtează peste tot povestirea analelor bistrițene, primind tot ce este de căpetenie în acestea și lăsând afară mărunțișurile de mîna a doua, cum sunt d. p. întâia solie a lui Tăutul logofătul¹⁾, trecerea Nistrului la Mihalcea și poposirea la Coțman și Șipinți, prinderea celor șase Leși aduși lui Ștefan cel Mare, etc.; cronica moldopolonă lasă afară și datele precise ale diferitelor întimplări din acest război, punîndu-le numai pe toate în anul 1497, ca d. p. plecarea lui Ștefan spre Suceava la 27 August, venirea lui Albert acolo la 24 Sept., începerea asaltului la 26 Sept., întoarcerea craiului la 19 Oct., etc. Despre toate acestea în analele putnene nu se găsește nici urmă; ele au despre lupta dela Cozmin un foarte mic pasaj, în care se spune că craiul a venit să încunjure Suceava, dar s'a întors cu rușine îndărăt.

¹⁾ Cronica moldopolonă amintește numai de a doua solie a lui, împreună cu Isac visternicul.

Dar din aceste două pasaje (1471, 1497) nu putem trage o concluziune definitivă asupra raportului între analele bistrițene și cronica moldopolonă, de oarece cel dintâi (1471), deși nu se află întreg în analele putnene de astăzi, poate să se fi aflat în originalul acestora, iar cel de al doilea (1497) poate să fi fost prescurtat în redacțiunea analelor putnene în urma copierii după acestea a cronicii moldopolone. În acest cas, pasajele din 1471 și 1497 au intrat în cronica moldopolonă din analele putnene, nu din cele bistrițene.

Aceeași părere ne-o sugerează studiul pasajelor de sub anii 1466, 1475, 1476, 1481, 1484 din analele bistrițene, care se deosebesc de pasajele corăspunzătoare ale cronicii moldopolone, se asemănă însă cu ale analelor putnene, așa că pentru acestea, ca și pentru multe altele mai neînsemnate, suntem aplicați a zice că ele s'ar fi prescurtat întâi din analele bistrițene în analele putnene, iar din analele putnene au trecut, parte așa, parte din nou prescurtate, în cronica moldopolonă.

Dacă mai considerăm pe lângă aceasta că cronica moldopolonă are două pasaje referitoare la mănăstirea dela Putna (1466, 1470), suntem nevoiți să admitem că ea este prescurtată după analele putnene, iar nu după originalul acestora, analele bistrițene. Astfel părerea ce am dat-o asupra cronicii moldopolone în „Vechile Cronice Moldovenești” cap. III (cf. mai ales pag. 47—48) rămîne și acum în picioare.

Cu un cuvînt, raportul dintre analele bistrițene și cronica moldopolonă este că *analele bistrițene au*

servit de izvor indirect pentru cronica moldopolonă, servind de izvor direct pentru analele putnene. Aceasta am vrut s'o dovedim.

§. 6. Letopisețul dela Bistrița și cronica lui Ureche.

În studiul publicat acum patru ani asupra „Vechilor Cronice Moldovenești” mă încercasem să dovedesc, prin analiza cronicelor lui Ureche, că afară de cronica și analele putnene, păstrate în cele două redacțiuni ale letopisețului dela Slatina și cronicelor moldopolone, Ureche a mai cunoscut, între altele, o a treia versiune a cronicelor și analelor putnene, deosebită foarte puțin de versiunea cronicelor moldopolone, și că pe lângă aceasta el a mai cunoscut niște anale ce îmbrățișau domniile dela fiul lui Alexandru cel Bun până la Ștefan cel Mare. „Redacția cronicelor putnene avută de Ureche — am zis într'un loc — se apropia mai mult de cronica anonimă și de cronica putneană II, decît de cronica putneană I”, iar într'alt loc: „redacția analelor putnene avută de Ureche saă partea a doua a letopisețului moldovenesc, dacă nu era aceeași cu redacția cronicelor moldopolone, se apropia însă mai în toate punctele de aceasta”, pp. 110, 119; cf. și pag. 138.

Cu alte cuvinte, în urma cunoașterii letopisețului dela Slatina puteam zice că „letopisețul moldovenesc”, pe care îl citează Ureche atît de des, se asemana mai mult cu cronica moldopolonă, decît cu

letopiseșul dela Slatina. Astăzi, în urma cunoașterii letopiseșului dela Bistrița, putem zice că letopiseșul moldovenesc al lui Ureche, cel care l-a servit de principal izvor pentru cronica sa, nu este altul decât letopiseșul dela Bistrița. Pe acesta l-a tradus și l-a intercalat Ureche aproape întreg în cronica sa, căci afară de câteva însemnări, cum sunt data suirii pe tron și a morții lui Alexandru cel Bun, nașterea fiilor lui și căsătoria lor, moartea boerului Stancu și a doamnei Despina a Radului Vodă (introdusă mai târziu în cronica lui Ureche de Simeon Dascălul), toate celelalte fapte relatate de analele bistrițene sunt reproduse de Ureche în cronica sa.

Studiul comparativ al lui Ureche cu cronicile cunoscute până acum dinaintea de dînsul ne arată că cel mai de căpetenie izvor al lui a fost, nu cronica și analele putnene, nici cronica moldopolonă, ci cronica și analele bistrițene așa cum le cunoaștem din sbornicul dela Tulcea. Lăsînd la o parte pasajele cele de tot scurte, care deși sunt aproape identice în stil și cuprins la Ureche și analele bistrițene, nu pot dovedi însă prea mult¹⁾, ne raportăm numai la pasajele mai mari, despre care putem hotări cu siguranță: de le-a împrumutat Ureche din cronica și analele bistrițene sau din cronica și analele putnene.

Astfel constatăm că din cronica și analele bistrițene și-a luat Ureche:

a) Versiunea asupra lui Bogdan și Lațco, care face pe Lațco fiul lui Sas, dîndu-i 8 ani de domnie,

---

¹⁾ Cf. notele 18, 19, 20, 27, 30, 33, 34, 35, 36, 42, 45, 47.

pe cînd cronica putneană și moldopolonă are întîi pe Bogdan cu 4 ani și apoi pe Lațco, fiul său, cu 8 ani de domnie; cf. nota 1.

b) Tot din cronica bistrițeană a luat Ureche știri despre Iuga Vodă „și l'aŭ luat Mircea Vodă, domnul muntenesc, la sine”: А ЮГА ВОЕВОДА ЗВАЛЪ МИРЧА ВОЕВОДА, știre care nu se află în cronica putneană.

c) Cele patru lupte dintre fiii lui Alexandru cel Bun la Loloî, Dărmănești, Piperești și Podraga, despre cari cronica putneană nu pomeniște nimic, sunt luate de Ureche din cronica bistrițeană, care le aminteste pe toate, cu cîteva variante neînsemnate, ce se pot explica saŭ din îndreptări în textul lui Ureche saŭ dintr'o altă redacție a croniciei bistrițene decît cea dela Tulcea; cf. notele 8, 9, 10, 11.

d) Descrierea invasiunilor tătărăști dela 1438 și 1439, care lipsește în cronica putneană, este la Ureche aproape cuvînt de cuvînt aceeași cu cea din cronica bistrițeană; cf. nota 12.

e) În sfîrșit acelaș lucru îl putem spune despre următoarele știri: orbirea lui Iiaș (1444), lupta dela Tămășani (1449), lupta dela Movile (1455), luarea Chilieî (1465), lupta dela Bața (1467), tăerea celor trei boeri și lupta dela Socî (1471), lupta dela Cursul Apei (1472), lupta dela Valea Albă (1476), lupta dela Rînnic (1481), luarea Chilieî și Cetății Albe de Turci (1484), lupta dela Șcheia (1486), lupta din codrul Cozminului (1497) și lupta dela Movila Călatei (1506); cf. notele 13, 14, 16, 21, 22, 25, 26, 27, 29, 32, 38, 41, 44, 46, 52. Toate evenimentele acestea sunt povestite de Ureche întocmai ca în cronica și analele

bistrițene; numai într'un singur loc pare să fi combinat el analele bistrițene cu cele putnene, la bătălia dela Șcheia¹⁾.

Dar aceasta ne-o spune însuși Ureche sub anii 1433, 1438 și 1439, 1449, 1472; în trei din aceste locuri el spune că se ia după „letopisețul moldovenesc” sau „letopisețul nostru”, într'al patrulea el face amintire de analele bistrițene, deosebindu-le de celelalte anale moldovenești.

Vorbind despre lupta dela Tămășani între Bogdan și Alexandrel (1449) el zice: „de aceste răboaie a lui Alexandru Vodă cu Bogdan Vodă la *unele letopisețe* nemică nu scrie, că pre Bogdan Vodă îl scriu feciorul lui Alexandru Vodă și cum să hie rămas pre urma lui la domnie. Iară la *unele isvoadele noastre* scrie de răboaiele lor ca și cronicarul leșesc, numai mai pre scurt” (C², 149). În acest prețios pasaj Ureche înțelege sub „*unele letopisețe*” cronica putneană din sbornicul dela Chiev, iar sub „*unele isvoade ale noastre*” el înțelege cronica bistrițeană din sbornicul dela Tulcea, căci într'adevăr, în cronica putneană nu se pomenește nimic de răboiul dintre Bogdan și Alexandrel, ci se spune numai că Bogdan „fiul lui Alexandru Vodă și tatăl lui Ștefan Vodă” a domnit doi ani după Alexandru Ilișevici; în cronica bistrițeană însă răboiul lui Alexandrel cu Bogdan se povestește întocmai ca la cronicarii leșești Długosz și Kromer, numai „mai

---

¹⁾ Cf. nota 44. Ureche a luat din analele putnene știrea despre căderea lui Ștefan de pe cal (Cogălniceanu, ed. 2, pag. 169), dacă nu cumva această știre s'a aflat și în versiunea analelor bistrițene avută de el. Vezi Vechile Cron. Mold. pag. 147.

pre scurt“; cf. Picot, *Chronique de Moldavie*, pag. 71 și urm. Reese dar din acest pasaj cu deplină evidență că Ureche avea înaintea lui, cînd scriea despre războiul între Bogdan și Alexandrel, ambele izvoare: cronica bistrițeană și cronica putneană ¹⁾).

§. 7. Concluziune.

După toate cite le-am spus asupra letopisețului moldovenesc din sbornicul dela Tulcea, importanța lui pentru istoriografia romină nu mai trebuie dovedită. El este, fără îndoială, *cel mai vechi letopiseț moldovenesc* din cite cunoaștem până acum, aș zice chiar cel dintîi letopiseț moldovenesc, căci înainte de el nu găsim nici o urmă de însemnări istorice în Moldova.

Inceputul istoriografiei moldovenesti cade prin urmare in acelaș timp cu înființarea mănăstirii dela Bistrița în Moldova sub Alexandru cel Bun.

¹⁾ Textul letopisețului dela Bistrița este în general bine păstrat în sbornicul dela Tulcea; totuși sunt pe ici pe colea greșeli și lacune. Așa de pildă, sub an. 1471 lipsesc cuvintele „în tîrgul Vasluiului“ (cf. nota 25), sub 1483 lipsesc cuvintele „ce se chiamă Smere-dova“ (cf. nota 40): aceste lipsuri pot să fie greșeli de copiere. Unor asemenea greșeli s'ar putea atribui lipsa sub an. 1466 a notiței despre Balta și Ciceul, date de Matei Corvin lui Ștefan cel Mare, și lipsa sub an. 1470 a notiței despre lupta cu Tătarii la Lipinți și sfințirea mănăstirei Putna: amîndouă notițele se află în cronica moldopolonă și la Ureche. Un pasaj care pare să lipsască din analele bistrițene printr'o neglijență a copiștilor este cel relativ la lupta dela Botoșani cu Leșii, 11 Martie 1500, păstrat de Ureche (C², 175), care spune anume că l-a luat din „letopisețul cel moldovenesc“. Analele putnene nu-l au. În sfîrșit, greșeli de copist par a fi cuvintele ГНАГОЛЗ pentru ГНАГОЛЗ (sau ГНАГОЛЗ?, vezi pomelnicul dela Bistrița f. 47 a. ГНАГОЛЗ), *Podraga* pentru Podriga (așa se chiamă satul astăzi), *Hreasc* pentru Hreasca și alte citeva relevate în text său în note.

Înainte de Alexandru cel Bun n'aș existat anale în Moldova, cu toate că exista mănăstirea dela Neamț, înființată cu vre-o două-zeci de ani înainte celei dela Bistrița și unită cu aceasta sub un singur egumen pe timpul primului mitropolit al Moldovei Iosif, la an. 1407 ¹⁾. La 1407 începe și pomelnicul dela Bistrița, pe la 1407 începe probabil să se scrie și cronica dela Bistrița. Aceasta ne explică pentru ce despre domniile dela 1359—1399 (după cronologia cronicelor) nici cronica dela Bistrița, nici celelalte cronici nu știu să ne spue nimic alt-ceva afară de numele lor. Oare dacă s'ar fi scris vre-o cronică în mănăstirea dela Neamț înainte de Alexandru cel Bun, n'am fi găsit în această cronică notițe, măcar cit de scurte, despre Petru Vodă Mușat dela 1379—1389, care aș dotat-o cu moșii și venituri și care trece din pricina aceasta de adevăratul fondator al mănăstirii? De sigur că da. Iată un alt motiv, pe lângă cele expuse mai sus, care ne face să credem că cronica cea mai veche a Moldovei, păstrată în sbornicul dela Tulcea, n'a fost scrisă în altă mănăstire decît în cea dela Bistrița.

Avem așa dar până acum cunoscute următoarele cronici și anale moldovenești înainte de Ureche:

1. Cronica și analele bistrițene, care în sbornicul dela Tulcea merg dela 1359—1506, în redacțiunea originală aș mers însă mai departe. Acestea sunt cele mai vechi.

---

¹⁾ La acelaș rezultat am ajuns pe altă cale în Vechile Cronice Moldovenești, pag. 25.

2. **Cronica și analele putnene**, în două redacțiuni: *a)* redacțiunea *letopisețului dela Slatina* (1359—1525), *b)* redacțiunea *cronicei moldopolone* (1359—1552).

3. **Cronica anonimă din Voskresenskaja lëtopis** (1359—1504).

4. **Cronica lui Macarie** (1504—1542).

5. **Cronica lui Eftimie** (1542—1553).

Toate acestea, afară de cronica lui Eftimie, au servit de izvoare lui Ureche pentru anii 1359—1552 ai cronicei sale. În studiul nostru asupra „Vechilor Cronici Moldovenești” am arătat că Ureche a avut pe lângă acestea și alte cronici sau anale, care mergeau până pe la 1594; să sperăm că cu vremea le vom găsi și pe acestea prin manuscrisele vechilor noastre mănăstiri.

B. Textul.

Гїи лѣтописецъ вѣхъ толи нача сѧ произво-
ленїемъ кожіемъ молдавскаа землѣ.

Из лѣтв .swǵz. (6867—1359) прїиде Драгоше
воевода вѣхъ згврсон земли вѣхъ Марамѣрыша за тѣ-
ромъ на ловъ и господьствова .в. лѣта.

По него господьствова сынъ его Гасъ воевода .д.
лѣта.

По немъ сынъ его Лацко воевода господьствова
.и. лѣтъ.

И по немъ господьствова Богданъ воевода .с. лѣтъ¹⁾.

И господьствова сынъ Мѣшатины Петръ воевода .в. лѣтъ²).

И по немъ господьствова братъ его Романъ воевода .г. лѣтъ.

Таже по немъ господьствова братъ его Стефанъ воевода .з. лѣтъ.

И по немъ господьствова Юга воевода .в. лѣтъ.

Молдавстии царіе.

Бѣ лѣтъ .сцз. (6907=1399), мѣсца априліа .кг., сталъ Ялѣксандръ воевода господаремъ въ молдавской земли, а Юга воевода звалъ Мирча воевода. И вѣлада Ялѣксандръ воевода молдавскою землю .лв. лѣтъ и .и. мѣсца и змрѣтъ въ лѣтъ .сцмв. (6942=1434), генуаріа .д., еже и погребень выстъ въ вистрическій монастырь, иже и сзда самъ; вѣчнаа емъ памѣтъ³).

И роді же сѣ емъ сынъ прѣвѣнецъ наречени иліа воевода въ лѣтъ .сцз. (6917=1409), юліа .к., втъ книгини Накши.

Стефанъ же воевода роді сѣ втъ Станки въ лѣто .сцд. (6919=1411).

Петръ же воевода роді сѣ втъ Марини, дщци Мѣрина, въ лѣто .сцл. (6930=1422)⁴).

Бѣ лѣтъ .сцлг. (6933=1424), вктомвріа .кг., вззѣлъ Иліа воевода сѣбѣ женѣ и принесе ж Гидиголь въ сѣботѣ, вѣнча же сѣ въ неделѣ⁵) и роді сѣ емъ сынъ въ лѣто .сцле. (6935=1427) и именоваша его Романъ; Олехно⁶) же роді сѣ въ лѣто .сцмз. (6946=1438), августѣ .з., и змрѣтъ въ Бѣлоградѣ въ лѣто .сцдг.

(6963=1455); тогда же и стала Петръ воевода нареченный Яронъ господаремъ в Мохили 7).

И бысть пржеи разбон междъ сыномъ Алѣксандра воеводи в Лолони и взможе Стефанъ воевода на Иліа воевода; и влада же Иліа воевода по смърти вѣща своего Алѣксандра воеводы самъ .ка. мѣсца, по разбою же вѣх Лолони влада самъ земли в .кв. мѣсца 8).

Ехторыи разбон бысть в Дрѣмзнейи вх лѣто .сцмв. (6942=1434), Феврваріа .а. днь в масопусть вх по недѣлникъ, и взможе Стефанъ воевода 9).

На третемъ разбон прїде Иліа воевода изх Лѣхонъ и вдарил на Стефана воевода в Подраги и взможе на него, вх лѣто .сцмд. (6944=1436), августа .а. вх пѣтокъ 10).

Четвертїи же разбон бысть оу Пиперейи вх лѣто .сцмд. (6944=1436), мѣсца марта .и. вх четверзтокъ 11).

Вх лѣто .сцмз. (6947=1438), ноемвриа .ки., приидошъ Татарѣ и плѣнишъ до Ботъшани и пакы прїдошъ вх лѣто .сцми. (6948=1439), декемвриа .кї., и пожегошъ Каслаи и Брѣладъ 12).

Вх лѣто .сцнв. (6952=1444), мѣсца свѣтаго дѣха, ятъ Стефанъ воевода Иліаша воеводи и вѣлѣпи его 13).

Вх лѣто .сцнз. (6957=1448), мѣсца вхтомериа .кї., прїде Богданъ воевода и вдарил на Алѣксандреѣ воеводи в Тѣмъшанъ влизъ Романова трѣга и повил множество ихъ пановъ: Онча логофета и Костѣ Андроникъ и ини мнози повилени бышъ 14).

Вх лѣто .сцно. (6959=1450), мѣсца вхтомериа .кї., прїде Петръ воевода нареченный Яронъ ноциѣ и на-

паде на Богдана воеводи ѝ Ръвсѣнь свитавше въ пѣтѣхъ и шѣхѣче емѝ главѣхъ¹⁵).

Ехъ лѣто .ꙗꙗꙗг. (6963=1455), марта .кѣ., бысть разбѣи ѝ Мохили съ Ялѣхендреломъ и възможе Яроу на Ялѣхендрела, и повѣже до Бѣломъ града и тамо сконча сѧ¹⁶).

Ехъ лѣто .ꙗꙗꙗѣ. (6965=1457), мѣсѧца априлѧ .вѣ., въ вторникъ великъ, прѣиде Стефанъ воевода, сынъ Богдана воеводи, на Ярона воеводи на мѣсто нарицаемое Храпскъ ѝ Должеци, и възможе Стефанъ воевода божѣю милостѣю и правѣть скиптрѣ молдавскѣи¹⁷).

Ехъ лѣто .ꙗꙗꙗѧ. (6969=1461), юлѧ .ѣ., повоевалъ Стефанъ воевода сѧвѣскою землѣи¹⁸).

Ехъ лѣто .ꙗꙗꙗѡ. (6970=1462), юнѧ .кѣ., ѡдариша Стефана воеводу пѣшкою ѝ Келѣю градѣ¹⁹).

Ехъ лѣто .ꙗꙗꙗѡ. (6971=1463), юлѧ .ѣ., прѣвѣть Стефанъ воевода сѣбѣ госпожда княгинѣ Ѣвдокиѧ шѣ Кѣва, сѣстра Гемѣна царѣ²⁰).

Ехъ лѣто .ꙗꙗꙗѡг. (6973=1465), мѣсѧца генѣварѧ .кѣ., въ четвертокъ въ полѣноци, възиде Стефанъ воевода въ Келѣи и ѡбѣде градъ и прѣвѣсть тѣ въ четвертокъ мирно, а въ пѣтокъ рано ѡд[а]риша и начаша рѣвати градъ келѣински и тако рѣаша весь дѣнь и вишѣ сѧ до вечера, а въ сѣбота же прѣдаде сѧ градъ, и възиде Стефанъ воевода въ градъ божѣемъ изволенѣемъ и прѣвѣсть тѣ .г. дѣни весѣла сѧ и хвала бога и ѡкротѣла людѣ града; и постави имъ тѣ Исана прѣкалабѣомъ и Бихта и наѣчи его вѣюсти градъ шѣ ѧзыкъ невѣрныхъ и тако възврати сѧ съхѣа вѣскоѣ своѣа въ настолинѣи градъ свои сѣчѣвскии, и тако повѣлѣ митрополитомъ и епископпѣмъ своимъ и възѣла ѣрѣшѣмъ благо-

дарити бога ѡ вывшемъ емѣ дарованіи ѡтѣ вышнѣго бога саваѡда иже на херовимѣхъ почиваѡи²¹⁾.

И по двою же лѣтѣхъ, въ лѣто .сѣое. (6975 = 1466), въздвигъ сѧ краль ѡгрѣски нарицаѣми Матиашъ и паде ѡ Тотрѣшъ сѣ възсѧ силоѡ ѡгрѣскоѡ, ноемврѣа .ѡ.; въ .ѡ. же ноемврѣа прѣидошѧ ѡ Романовѣ трѣгѣ и въ .з. дѣнѣ декемврѣа мѣсѧца пожегошѧ трѣгѣ, и тако прѣидошѧ до Бани. Въ .д. декемврѣа мѣсѧца, въ поне-дѣльникъ на вторникъ, высть сѣмысль божѣи сѣ Стефана воевода, и нападе ношѣа на ѡгрѣхъ ѡ Бани, и прѣдаде ихъ богѣ въ рѣцѣ Стефана воевода и воисцѧи его, и побѣѣни вышѧ ѡтѣ нихъ множество много, и краль тогда ѡстрѣленъ вистѣ на рати, и тако възвратишѧ сѧ по-срамлени инѣмъ пѣтемъ краткимъ, и не высть такоже ѡни мнѣхъ, нѣ высть такоже бѣ волѣ божѣа ѡтѣца възсѣ-дрѣжителѣ, понеже глаголетъ „да не хвалитѣ сѧ прѣ-мѣдрѣи прѣмѣдростѣа своеѣ и да не хвалитѣ сѧ силнии силоѡ своеѣ, да не хвалитѣ сѧ богатии богатѣствомъ своимъ“, и инде бо глаголетъ како „силнѣи падошѧ а не-моцни прѣпоасашѣ сѧ силоѡ, тако да разоумѣемъ тако-браннѣ ни ѡтѣ кого възможна, нѣ ѡтѣ господа бога-силѣ²²⁾.

И тогожде лѣта плѧни Стефанъ воевода сакѣскою земли и высть имъ дрѣгое плѣненѣ²³⁾.

Въ лѣто .сѣон. (6978 = 1470), мѣсѧца февврѣа .кз. ѡ вторникъ сирни, высть плѣненѣ Браилѣ и погѣбле-нѣ ѡтѣ Стефана воеводи²⁴⁾.

Въ лѣтѣ .сѣоѡ. (6979 = 1471), генѣарѣа .си. ѡ втор-никъ, ѡсаченъ высть Исѧѡ дворникъ сѣ Негрилѣ чаш-никъ и Ялѣѣа столникъ²⁵⁾.

Въ лѣто .сѣоѡ. (6979 = 1471), мѣсѧца мартѣа .з.

вз четвертѣхъ, вистѣ разбѣи съ Радѣльмъ воеводмъ ѡ
 Сочи, и възможе Стефанъ воевода вожію милостію и
 помощіа силнаго саваѡда бога, и побѣи ѡтѣ нихъ мно-
 жество много, и възси стѣгове его възати вышѣ, и ве-
 ликіи скиптрѣ Радѣль воевода възати выстѣ, и мнози
 витѣжи тогда ѡхващени бишѣ, иже и послѣчени бишѣ,
 тѣмѣи ѡстави живѣ два велика болѣра Мирчѣ комиса
 и Стана логофета²⁶⁾.

Тогожде лѣта, августа .ка., вистѣ трѣхъ велен
 тогда по възси възселеніи въз вѣрѣмѣ възнегда сѣдѣше
 царѣ на ѡбѣдѣ²⁷⁾.

Ез лѣто .зцп. (6980=1471), мѣсѣца септемвриѣ
 .дѣ., пріѣхѣ Стефанъ воевода сѣбѣ господа кнѣзѣнѣ
 Маріѣ ѡтѣ Мангопа²⁸⁾.

Ез лѣто .зцпа. (6981=1472), мѣсѣца ноемвриѣ .и.
 въз понедѣльники, раздѣли Стефанъ воевода вѣнцѣ свои
 и стѣгове ѡ Милкови и паки понѣхѣмѣ и съ Бѣсѣрѣвомѣ на
 Радѣла воеводи и сѣнемше сѣ тогожде мѣсѣца .иѣ. въз чет-
 вѣртокѣ на мѣстѣ нарицаемое Потокѣ водна и тѣ бишѣ
 сѣ до вечера, такожде же и въз пѣтѣхъ и въз сѣбота до
 вечера, еже естѣ .к. тогожде мѣсѣца; въз сѣбота на неделѣ
 ѡстави Радѣль воевода въз сѣ своѣ въз ѡколѣ свои и побѣже
 съ възсѣмѣ вѣнскоѣмѣ своѣмѣ въз настѣлнѣи градѣ свои нарицаемѣи
 Дѣмѣбовица. Ез .кѣ. же пріѣде Стефанъ воевода съ възсѣмѣ
 вѣнскоѣмѣ своѣмѣ и ѡбѣде градѣ Дѣмѣбовица, и въз ноцѣ
 та побѣже Радѣль воевода изѣ града; въз .кѣ. тогожде
 мѣсѣца въз сѣрадѣ пріѣхѣ Стефанъ воевода градѣ и въз-
 ниде въз нѣмѣ и възати и господа Радѣла воевода и
 дѣщерѣ его сѣща емѣ единородна и въз сѣ скровищѣ его
 и въз сѣ ризы его и възси стѣгове его, и тѣ сѣтвори .г.
 дѣни вѣсѣла сѣ, и тако възврати сѣ въз настѣлнѣи свои

градъ сѣчавскѣи, и тогда митрополитъ сѣ възсѣмъ клирикомъ црковнимъ чюдное и дивное срѣтеніе сътвориша, нѣ паче прославиша бога ѿ възсѣхъ иже въздасть рабѣ своимъ Стефанъ воеводѣ; и тѣ во тогда гостеа велѣа сътвори митрополитомъ и витазомъ своимъ, Басараба же встави господьствовати басарабское господьство; и господьствова мѣсѣца .а., Радѣль же воевода побѣже до Тѣрковѣ и възать сѣ собою .г.г. Тѣрковѣ и ѡд[а]риша на Бѣзсараба въ четврѣтокъ декемврѣа .кг. и разбиша Бѣзсараба и воиска его възсѣ, а самъ побѣже до молдавскон земли. Тѣрци же прѣидоша въ слѣдъ Бѣзсараба и сташа станомъ ѿ Берлада декемврѣа .ла. въ лѣтокъ, и тако пѣстиша наврѣпи и плѣнише землю и възвратиша сѣ, и плѣниша и ѿ мѣнтѣанскон земли тыи иже вѣхѣхъ сѣ Бѣзсарабомъ²⁹⁾.

Въ лѣто .г.цпв. (6982=1473), мѣсѣца ѡхтомврѣа .а., прѣмѣтъ Стефанъ воевода градъ ѡтѣ Тѣлажинѣи и прѣкалабѣомъ глави посѣче и жени ихъ привѣдоша и Цигани многи тогда възать и градъ сѣжеже; тогожде мѣсѣца .е. вистѣ вои сѣ Оугры и сѣ Цападѣшемъ и повинени биша; въ .к. же тогожде мѣсѣца разбиша и Бѣзсараба³⁰⁾.

Въ лѣто .г.цпг. (6983=1475), генѣарѣа .і. въ вторникъ, вистѣ вои на Баслаби сѣ силами тѣрскѣими и възможе Стефанъ воевода тогда вождію милостію и помошїа їисѡуса христа сына живаго бога иже ѡтѣ прѣчистымъ дѣвѣи рождѣшаго сѣ на спасеніе наше, и прѣдаде ихъ богъ невѣрнии ѡни пѣзики въ ѡстрию мѣча, и падоша тогда безъ числа множество много и ѡхващени биша живи безъ числа мнози, иже и посѣчени биша паки, нѣ тѣкмѣо єдиноѣго вставиша жива, сына Гѣакъ пѣша, и стѣѣ

ГОВЕ НХЪ И СЪ ВЕЛИКИМИ СКИПТРИ ВЪЗАТИ БЫША БОЛЕЕ НЕЖЕЛИ .М. СКИПТРЪ; И ВЪЗВРАТИ СЯ СТЕФАНЪ ВОЕВОДА СЪ ВЪСАМИ ВОИ СВОИМИ ТАКО ПОБѢДОНОСЕЦЪ ВЪ НАСТОЛНІИ СВОИ ГРАДЬ СЪЧАВСКИ, И ВЪЗИДОША ЕМЪ НА СРАТЕНІЕ МИТРОПОЛИТИ ІЕРЕНЕ НОСАЩИ СВАТОЕ ЕВАНГЕЛІЕ ВЪ РЪЖАХЪ И СЛЪЖАЩЕ И ХВАЛАЩЕ БОГА ВО БЫВШЕМЪ ДАРОВАННИИ ОУДЪ ВЫШНѢГО И БЛАГОСЛОВѢЩЕ ЦАРѢ ДА ЖИВЕТЬ ЦАРЬ; И БЫСТЬ ТОГДА ВЕСЕЛІЕ ВЪ ЛЮДЕХЪ И ВЪСАМЪ ШКОЛНИМЪ ГОСПОДАМЪ И ПРАВОСЛАВНИМЪ ВЪСАМЪ ХРИСТІАНОМЪ, ТАКО ПОБѢДИ ГОСПОДЬ ПОГАНСКИМЪ ЯЗЫКИ РЪЖОЖ РАБА СВОЕГО ІВАНА СТЕФАНА ВОЕВОДА, А САМЪ СТЕФАНЪ ВОЕВОДА ТОГДА ГОСТЕВА ВЕЛІЖ СЪЗТВОРИ МИТРОПОЛИТОМЪ И ВИТАШОМЪ СВОИМЪ И ВЪСАМЪ БОЛѢРОМЪ СВОИМЪ ОУДЪ ВИЛИКА ЖЕ И ДО МАЛА И ДАРОВЕ МНОГИ ТОГДА ДАРОВА ВЪСЕН ВОИЩЕ СВОЕИ И ПОХВАЛѢЩЕ БОГА ВО БЫВШЕМЪ⁸¹).

ВЪ ЛѢТО .СЦПД. (6984=1476), МѢСАЦА ЮЛІА .КЗ. ВЪ ПАТВОКЪ, ПРІИДЕ САМЪ ЦАРЬ ТЪРСКИИ НАРИЦАЕМИ МЕХМЕТЬ БЕГЪ СЪ ВЪСАМИ СВОИМИ СИЛАМИ И БЪЗЪРАБА ВОЕВОДА СЪ НИМИ И СЪ ВЪСЕА ВОИСКАА СВОЕЖ НА СТЕФАНА ВОЕВОДА; СЪЗТВОРИ СЪ НИМИ БОИ 8 БѢЛОМЪ ПОТОЦИ, И ВЪЗМОГОША ТО[Г]ДА КЛЕТІИ ТЪРСЦИ СЪ ХИКЛѢНИМИ МЪНТАНЕ, И ПАДОША ТЪ ДОБРІИ ВИТАЖИ И ВЕЛИКІИ БОЛѢРИ НЕ МАЛИИ ДОБРІИ И МЛАДІИ ЮНАЦИ И ВОИСКАА ДОБРА И ХРАБРА, И ХРАБРІИ ЮНАЦИ ХЪСАРЕ ПОТОПИША СЯ ТОГДА, И БЫСТЬ ТОГДА СКРЪБЬ ВЕЛІА ВЪ МОЛДАВСТАИ ЗЕМЛИ И ВЪСАМЪ ШКОЛНИМЪ И ЗЕМЛЕМЪ И ГОСПОДАМЪ ПРАВОСЛАВНИМЪ ХРЪСТІАНОМЪ, ВЪ НЕГДА СЛЫШАША ТАКО ПАДОША ДОБРІИ И ХРАБРІИ ВИТАЖИ И ВЕЛИКІИ БОЛѢРИ И ДОБРІИ И МЛАДІИ ЮНАЦИ И ДОБРА И ИЗБРАННА ВОИСКАА И СЪ ХРАБРЫМИ ХЪСАРИ ПОДЪ РЪЖКИ НЕВѢРНИХЪ И ПОГАНСКИХЪ ЯЗЫКЪ И ПОДЪ РЪЖКИ ПОГАНИХЪ МЪНТАНЬ, ТАКО ПРИЧАСТНИЦИ БИША ПОГАНОМЪ И БИША ВЪ

ѹчастіе ихъ на хрѣстїанство; и тако плѣниша землѧ и прїидоша до Сѹчави и мѣсто пожегоша и взвратиша сѧ плѣнѣжце и пожигажце землѧ ³²).

Бѣ лѣто .ѿцпе. (6985=1476), декемвруа .ол., прѣстави сѧ раба божїа Марїа госпожда ѡтѣ Мангопа ³³).

Бѣ лѣто .ѿцпз. (6987=1479), юнїа .ке., начѧ сѧ зидати градъ Келїи и сѣврзши сѧ тогожде лѣта юлїа .зл. ³⁴).

Тогожде лѣта, юлїа .ке., прѣстави сѧ Богданъ, сынѣ Стефана воеводи ³⁵).

Тогожде лѣта, августѧ .и., въ неделѣ вечерѣ, прѣстави сѧ раба божїа кнѣжнѣ дѣци Алѣксандровѣ воеводи ³⁶); и Станчѧль великїи прѣстави сѧ .г. день по неѣ ³⁷).

Бѣ лѣто .ѿцпо. (6989=1481), мѣсѧца юлїа .и. въ неделѣ, бысть разбоѣ съ Мѣнтѧни и съ Цапалѣшемѣ ѿ Рѣкнїкѣ и възможе паки Стефанъ воевода божїею милостїю и молитвами прѣчистѣи богоматере и възсѧхъ свѧтыхъ и моленїемъ свѧтаго и славнаго великомѧченика Прокопїа, и повѣени быша великии много множество безъ числа, и вѣси стѣгове ихъ възати быша и ни єдинѣ не избысть, и вѣси витѧжи и болѣри тогда падоша, и вѣдетъ помѣнѧти сѧ томѣ разбоѣ и тожъ сѣмрзти до скончанїа вѣка; и тогда и Шандрѣ паде ѿ томѣ разбоѣ и приведенъ бысть и погребенъ бысть ѿ вѣтѣца своего ѿ Должецѣ; а господинѣ Стефанъ воевода ѡстави Блада воевода Калѣгера господьствовати мѣнтѧнскѣи земли, иже и лѧкавое сѣтвори прѣдѣ господьмѣ, понеже даваше помощѣ Тѣркомѣ, єгда възаше градове, и єгда пожегоша землѧ, и иде въз сладѣ инихъ господьрехъ мѣнтѧнскихъ и не ѡстѧпи ѡтѣ нихъ; и господинѣ Стефанъ воевода ѡтѣ тѣдѣ възврати сѧ ꙗко побѣдо-

носець сѣ взсѣж конскоѣ своеѣ и сѣ възсѣми своими бо-
лѣри въ настолини свои градь сѣчавскѣи; и тѣ бо тогда
господинѣ Стефанъ воевода гостѣж велѣж сѣтвори ми-
трополитѣ и епископомъ и болѣромъ своимъ и взсѣи
консцѣ свои и витѣжи мнози тогда постави и дари
мнози тогда дарова и одежди многоцѣнни болѣромъ
своимъ и витѣжамъ и взсѣи консцѣи свои, и взсѣи ѡтѣ-
пѣшаше по достоинѣю [к]ждо въ своѣ си, и наѣчаше ихъ
хвалити и благословити бога ѡ бывшемъ, понеже ѡтѣ
бога бѣ еже бысть ³⁸).

Еѣ лѣто .ѣсцѣ. (6990=1482), мартѣа .а., прѣлѣтъ
Стефанъ воевода градь ѡтѣ Крачѣна и постави свои прѣ-
калаби Елѣча и Иванка ³⁹).

Еѣ лѣто .ѣсцѣ. (6991=1483), нача сѣ зидати
градь каменемъ ѡтѣ Романова трѣга ⁴⁰).

Еѣ лѣто .ѣсцѣк. (6992=1484) прѣидоша Тѣрци на
Келѣю градѣ и сѣ ними на помочѣ ѡнѣ клетѣи калѣгерѣ
Бладѣ воевода и сѣ Мѣнтѣне, и възаша е юлѣа .дѣ. въ
срѣдѣ при Ивашко прѣкалабѣ и Максима; тогожде лѣта,
авгѣста .е. въ срѣдѣ, възаше и Белоградѣ при Германа
и Ѣана прѣкалаба ⁴¹).

Еѣ лѣто .ѣсцѣг. (6993=1484), сѣптемврѣа .а., по-
иде Стефанъ воевода до кралѣ лѣдского и сѣбраша сѣ
ѣ Коломѣи, а до толѣ прѣидоша Тѣрци сѣ Хрѣтомы
даже до Сѣчави и пожегоша и мѣсто, сѣптемврѣа .аѣ.
въ понеделникѣ, и въ вторникѣ възвратиша сѣ плѣнѣ-
жѣе земли и пожигажѣе ⁴²).

Еѣ лѣто .ѣсцѣг. (6993=1484), мѣсѣца декемврѣа,
бысть разбой сѣ Тѣрки и сѣ Малкочемъ ѣ Кѣтлѣбѣги и
възможе Стефанъ воевода божию милостѣю ⁴³).

Еѣ лѣто .ѣсцѣд. (6994=1486), мѣсѣца мартѣа .с.

въ понеделникъ, выстъ разбѣи съ Хроетомъ ѿ Блзгарехъ на Гиретѣ и ать вистъ и глава емѣ ѡтхс'ѣкоше сѣ⁴⁴).

Езъ лѣто .зд. (7004=1496), мѣсѣца юлѣа .кс. ѿ вторникъ, прѣстави сѣ рабѣ вожѣи Ялѣѡандръ воевода, сынъ Стефана воеводи, иже и погребенъ ѡзѣи прѣдѣда его Ялѣѡандра воеводи въ монастыри ѡтѣ Бистрица; вечна емѣ памѣть⁴⁵).

Езъ лѣто .зе. (7005=1497) въздвиже сѣ краљь ладскии нареченыи Ялвертъ съ възсами своими силами лхстѣа на Стефана воевода, рекѣциѣ тако градѣтъ на Тѣрци възати градове Келѣю и Белградъ. И тогда господинъ воевода на срѣтенѣе краљю ладскомъ нареченомъ Ялвертъ посла поклисарѣа своего жѣпана Исака вистарника съ многими и великими дарми, и краљь прѣать дари любезно и съ чистѣа и миромъ паки ѡтхпѣсти поклисарѣа до господина Стефана воевода, и кѣ нимъ же паки лхстѣа рекошѣа тако градѣтъ на Тѣрци, и паки и краљь посла свое поклисари до Стефана воевода; господинъ же воевода погостивъ ихъ добрѣа и съ чистѣа ихъ ѡтхпѣсти въ своѣа си, и паки ещѣ по ихъ рѣчиѣ лхстивими ѡне посла господинъ Стефанъ воевода поклисари до краля свои вѣрнии волари жѣпанъ Тѣвтѣль логофѣтъ и жѣпанъ Исака вистарника съ многими и великими дарми; и тако краљь приидѣ рѣка Нистръ ѿ Михалчи на сѣи страни съ възсами своими войсками, и прѣидошѣа до Коцманѣ на краи земли молдавской, и тамо ѣшѣ поклисарѣе господина Стефана воевода и послашѣа ихъ до Дишѣа градъ; и тогда видѣа Стефанъ воевода тако ѡблѣганъ вистъ ѡтѣ Лаховъ и тако повелѣа съверати сѣ възси войсцѣ свои ѿ Романовъ трѣгѣ; и тако ѡни тамо сътворѣишѣа ѿ Коцманѣ седмъ дѣни и падошѣа ѿ Шипинци, а до=

толѣ господинъ Стефанъ воевода зтверди и зправи стража и посла ихъ противъ Лѣховъ на вродъ Черновскома трзгѣ на Прѣти ракъ, а самъ господинъ Стефанъ воевода, коли било августъ мѣсца .кз. въ неделѣ, онъ ехалъ штъ Сѣчави до воисцѣ свои, до Романовъ трзгѣ, и въ тѣ днь привѣдоша емѣ штъ стража .с. Лѣховъ и тако .г. Лѣхъ посла до царѣ тѣрсаго а дръгѣа же овѣсити повелѣ; и тако краль ладскѣи прѣиде съ вѣсами своими силами дѣ Сѣчавѣ града, въ неделѣ еже естъ мѣсца септемврѣа .кд.; въ .кз. же въ вторникъ кѣ вечерю начаща рвати градъ сѣчавскѣи и тако рваша .г. неделѣ днь и ноцѣ и ничтоже не доспаша, а господинъ же Стефанъ воеводѣ прѣиде помочъ штъ краль згрзскѣи нареченнѣи Ласлѣи иже бѣше братъ Албертъ краля ладскомѣи .ви. тисащѣи вои и съ ними баше Биртокъ воевода ардалскѣи, иже и скатѣа въ Биртокъ воевода съ Стефаномъ воеводомъ; и тако Биртокъ воевода взпроси господина Стефана воевода съмирити его съ кралемъ ладскимъ и господинъ Стефанъ воевода едѣа вола его сътвори на съмирѣнѣе, и тако Биртокъ посла свои съли до кралѣ ладского како ави онъ и самъ ехалъ до кралѣ, и тако штиде до кралѣ и съмири ихъ, нѣ ави съ вратили пѣтемъ имѣже и прѣидоша; и господинъ Стефанъ воевода погостивъ и даровавъ Биртокъ воевода съ великими и многими дарми и штъпѣсти его въ свои си; и въ .дѣ. шхтомерѣа мѣсца 8 четвертокъ възврати съ краль ладскѣи и не штиде пѣтемъ имѣже и прѣиде, нѣ штиде инѣмъ пѣтемъ иже бѣше земля цѣла, и тако разгнева съ Стефанъ воевода и погнавъ сладь ихъ съ своими вои и съ двѣ тисащѣи Тѣрковъ и достиже ихъ въ краи Козминъ бѣковъ и възвѣтъ бога вышнѣаго на помочъ и зд[а]

риша на нихъ ѿ четвертокъ, мѣсца хутомерїа .кз., и милостїа божїа и молитвами прѣчистїа богоматере и моленїемъ святаго и славнаго великомъченика и мироточиваго Димитріа възможе господинъ Стефанъ воевода тогда и развѣиша ихъ и тако погнаша ихъ празъ ес[ко]винъ Козмина въвѣдаци и сакъци; и вистъ сачъ велїа тогда въ Лѣховъ отъ молдавскихъ оружїи, и вси скиптрове кралеви възати быша, и мнози волѣри и велики воеводи лѣдскїи тамо падоша и многа воиска паде тогда и вси пѣшки великии иже рваша съ ними на Сучавъ градъ тогда възати быша и инни мали и помѣншии мнози, иже насть мочно исповѣдати; а самъ король съ встанкии вои събра сѧ въ єдинъ школь ѿ Козмина села и отъ тѣхъ прїиде до Черновци. Я воиска же Стефана воевода съ ними равно идѣхъ въвѣдаци сѧ, и прїиде вастъ господинъ Стефанъ воевода тако градѣть и дрѣга воиска ладска на помощь королю ладскому, и тако господинъ Стефанъ воевода призва Болдора воевода своего и даде ємѣ воиска и посла єго на сраженїе тои воисца и повелѣ ємѣ бити сѧ съ ними, и тако Болдоръ прїать воиска и прїиде рѣка Прѣтова и срате воиска та въ сѣбота вечеръ и въ недѣлѧ хутомерїа .ка. развѣиша и таа воиска милостїа божїа и нарокомъ господина Стефана воевода и биша и тамо сачъ велїа въ тѣ дѣнь въ Лѣховъ отъ молдавскихъ оружїи и паде и тамо многа ладска воиска въ маетѡ нарицаемое село Леницѣи, и не вадѣаше король въ пришествїи воисцѣ тои кѣ немѣ и како погиве, ни паки воискаа та въ развѣиень вистъ король отъ Черновци и прѣиде Прѣта рѣка и отъ тѣхъ повѣже съ малими нѣкими вои и єдва спасъ сѧ;

а самъ господинъ Стефанъ воевода взсѧ воиска своа
 ѡтѣпѣсти кѣждо въ своа си, и тако повелѣ взсѧмъ ви-
 тазомъ и волѣромъ своимъ съзвати сѧ ѡ днѣ свѧтого
 Никола въ мѣстѣ нарицаемое Хрѣзовъ, и тако съзвашѧ
 сѧ вси въ того днѣ и тѣ бо тогда господинъ Сте-
 фанъ воевода гостѣа велѣа сътвори взсѧмъ боляромъ
 своимъ ѡтѣ велика же и до мала и витѣжи мнози тогда
 постави и съ дарми многоцѣнными тогда дарова ихъ кѣждо
 по достоинѣю ихъ и ѡтѣпѣшашѣ ихъ въ своа си и наѣ-
 чашѣ ихъ хвалити и благословити бога вышнѣго ѡ вывѣ-
 шемъ имъ дарованѣи, понеже взсѧ възможна ѡтѣ бога
 сѣти⁴⁶).

Въ лѣто .ѳс. (7006=1498), мѣсѧца маѧа, плѧни
 Малкочъ съ Тѣрки лѣдскаѧ землѧ и достиже покнише
 Лиовъ .кѣ. пѣприцѣ и та възвратишѧ сѧ, плѣнѣащѣи
 землѧ и пожигащѣи⁴⁷).

Въ лѣто .ѳс. (7006=1498), мѣсѧца юнѧа .кѣ.,
 пондѣ Стефанъ воевода до лѣдскаѧ землѧ и плѣни ѧ;
 Тириволь градъ тогда пожегошѧ и многа блага ѡтѣ
 града възашѧ, и жолнире мнози ѡтѣ тѣдѣ възашѧ,
 иже и посѧчени бишѧ вси, дрѣвѣи же и не мали поже-
 гошѧ въ градъ; и Нѣчачевъ градъ тогда много пострада
 и Подхвѧцовъ градъ сѣжеженъ бысть, и ѡтѣ тѣдѣ плѣ-
 нишѧ до Лиова и тако възрати[шѧ] сѧ и приидошѧ
 Нистрова река на сѣи страни ѡ Халичи и плѣнишѧ на
 сѣи страни и подѣ планини и пожегошѧ и запѣсти[шѧ]
 та подолскаѧ землѧ, и тако прѣидѣ съ великоѧ побѣдоѧ
 въ своа си земли⁴⁸).

Въ лѣто .ѳи. (7008=1500), мѣсѧца маѧа .ѧ. ѡ
 понеделникъ, прѣстави сѧ раба божѣа Марѣѧ деспина
 госпожда господина Радѣла воеводи, господара ѡгровла-

хїискои, іажє вѣше приведєна вѣтѣ Стефана воевода вѣнегда Дѣмєвоницовъ градъ вѣше прѣмѣль, иже и погребє а сѣ честна вѣ своемъ монастыри вѣтѣ Пѣтрон; вєчна єи памѣть ⁴⁹⁾

Бѣ лѣто .сѣи. (7012=1504), мѣсѣца юліа .в., вѣ вторникъ, прѣстави сѣ рабѣ вожїи господинъ Івань Стефанъ воевода, господарѣ земли молдавскѣи, іако вѣ .г. часъ дѣне; и вѣсть тогождє лѣта прѣждє оу мартїа зима тѣжка и крѣпкаѣ сѣло, іакѣва не бѣ николиже, и вѣхѣ вѣ лѣто дѣждєвє крѣпцїи и пришєлєствїє водное и потопленїє вѣтѣ водѣ мнѣгѣ ⁵⁰⁾.

И прѣмѣль скипѣтрѣ молдавскѣи сынъ єго Богданъ воевода вѣ него мѣсто; и господьствєва Івань Стефанъ воевода .мз. лѣтъ и .в. мѣсѣца и три недєли ⁵¹⁾.

Бѣ лѣто .сѣи. (7015=1506), вѣхѣтомєрїа .ки, вѣнидє господинъ Івань Богданъ воевода вѣ мѣнтѣанскѣи земли сѣ вѣхѣми вѣи на мѣсто Рѣтєзѣцїи, на могилоу Кѣята, на вѣноу стрѣноу Рєвн[ик]а, и тамѣ прїидє вѣтѣ Рѣдоула воеводѣ посолѣ єдинъ кѣлоуѣгєрѣ именємъ Максимїѣнъ, сынъ дєспѣта царѣ сѣрѣвскаѣго, и оумѣли господина Богдана воеводѣ сѣ мнѣгѣмъ оумѣленїємъ, іако да сѣ сѣмиритъ сѣ Рѣдоуломъ воеводѣмъ, понєже єстє хрѣстїѣнє и плємєнницѣ; и вѣшла мєгю ними мнѣгѣ рєчи и мнѣго оумѣленїє вѣтѣ кѣлоуѣгєра, и господинъ Богданъ воевода вѣдѣ толико оумѣленїє и воевода сѣтворѣ волѣ єго на сѣмиренїє и тако послѣ сѣ нимъ єдного своєго покѣисарѣ до Рѣдоула воеводѣ сѣ вѣхѣми своими волѣры на свѣтѣмъ єѣаггєлїи како да дрѣжить миръ вѣчнїи и хотарѣ по старимъ хотарємъ; и господинъ Богданъ воеводѣ вѣдѣ толико оумѣленїє и клѣненїє и сѣтво[ри такождє и вѣзврати сѣ мирѣмъ вѣ своѣ си] ⁵²⁾.

C. Traducerea.

Acesta e letopisețul de cînd cu voia lui Dumnezeu s'a început țara moldovenească.

În anul 6867 (=1359) veni Dragoș voevod din țara ungurească, dela Maramurăș, la vinat după un zimbru și domni 2 ani,

După el domni fiul său Sas voevod 4 ani.

După acesta domni fiul său Lațco voevod 8 ani.

Iar după el domni Bogdan voevod 6 ani¹⁾.

Petru voevod, fiul lui Mușat, domni 12 ani²⁾,

Iar după el domni fratele său, Roman voevod, 3 ani.

După acesta domni fratele său, Ștefan voevod, 7 ani.

Iar după el domni Iuga voevod 2 ani.

Țarii moldovenești.

În anul 6907 (=1399), luna lui Aprilie în 23, se ridică domn în țara Moldovei Alexandru voevod, iar pe Iuga voevod l-a luat Mircea voevod. Și stăpîni Alexandru voevod țara moldovenească 32 de ani și 8 luni și muri în anul 6942 (=1434), Ianuarie 1; el fu îngropat în mănăstirea dela Bistrița, pe care singur o zidise; vecînica lui pomenire³⁾.

Și i se născu lui cel dintîi fiu, numit Ilie voevod, în anul 6917 (=1409), Iulie în 20, din doamna Neacșa.

Iar Ștefan voevod se născu din Stanca în anul 6919 (=1411).

Iar Petru voevod se născu din Marina, fiica lui Mărin, în anul 6930 (=1422)⁴).

În anul 6933 (=1424), Octomvrie în 23, își lua Ilie voevod soție și o aduse Ghedeon Sâmbăta, se cunună cu ea Dumineca⁵) și i se născu în anul 6935 (=1427) un fiu și îi dederă numele Roman; iar Olehno⁶) se născu în anul 6946 (=1438), August în 17, și muri în Cetatea Albă la anul 6963 (=1455); tot atunci Petru voevod, numit Aron, se ridică domn la Movile⁷).

Și se întâmplă întâiul război între fiii lui Alexandru voevod la Loloși și birui Ștefan voevod pe Ilie voevod; și domni Ilie voevod, după moartea tatălui său Alexandru voevod, singur 21 luni, iar după războiul dela Loloși domni singur în țară 22 luni⁸).

Al doilea război a fost la Dărmănești în anul 6942 (=1434), Februarie 1, Luniă în săptămîna albă, și aș biruit Ștefan voevod⁹).

Intr'al treilea război veni Ilie voevod din țara leșască și lovi pe Ștefan voevod la Podraga și-l birui, în anul 6944 (=1436), August în 4, într'o Vineri¹⁰).

Al patrulea război a fost la Piperești, în anul 6944 (=1436), luna lui Martie în 8, într'o Joi¹¹).

În anul 6947 (=1438), Noemvrie în 28, aș venit Tătarii și aș prădat până la Botoșani; și iarăși aș venit în anul 6948 (=1439), Dechemvrie în 12, și aș ars Vasluțul și Bărladul¹²).

În anul 6952 (=1444), luna lui Mai, în Vinerea de dinaintea Pogorîrei sfîntului duh, prinse Ștefan voevod pe Iliăș voevod și-l orbi¹³).

În anul 6957 (=1448), luna lui Octomvrie în 12, venit-aŭ Bogdan voevod și aŭ lovit pe Alexandrel voevod la Tămășani, aproape de tirgul Romanului, și i-aŭ omorît o mulțime de boeri, între cari pe Oancia logofătul și pe Costea Andronic; și mulți alții aŭ fost omoriți¹⁴).

În anul 6959 (=1450), luna lui Octomvrie în 16, venit-aŭ Petru voevod, numit Aron, noaptea și aŭ căzut asupra lui Bogdan voevod la Răusenî, într'o Vineri, în zorî de zi, și i-aŭ tălat capul¹⁵).

În anul 6963 (=1455), Martie în 25, aŭ fost răsboiŭ la Movile cu Alexandrel, și aŭ biruit Aron pe Alexandrel și aŭ fugit la Cetatea Albă și acolo aŭ răposat¹⁶).

În anul 6965 (=1457), luna lui Aprilie în 12, în Joia mare, venit-aŭ Ștefan voevod, fiul lui Bogdan voevod, asupra lui Aron voevod, la locul numit Hreasca, lingă Doljești, și cu ajutorul lui Dumnezeŭ aŭ biruit Ștefan voevod și aŭ luat schiptrul moldovenesc¹⁷).

În anul 6969 (=1461), Iulie în 5, aŭ prădat Ștefan voevod țara Săcuilor¹⁸).

În anul 6970 (=1462), Iunie în 22, l'aŭ lovit pe Ștefan voevod cu pușca la Cetatea Chilie¹⁹).

În anul 6971 (=1463), Iulie în 5, își luă Ștefan voevod soție pe doamna Evdochia din Chiev, sora țarului Simeon²⁰).

În anul 6973 (=1465), luna lui Ianuarie în 23, Joia pe la mîezul nopții, intră Ștefan voevod în Chilia și impresură cetatea și petrecu acolo în pace Joia, iar Vinerea de dimineață lovire și începură a dărâma

cetatea Chilie, și astfel dăruimă toată ziua și se bătură până sara; Simbătă se închină cetatea și cu voia lui Dumnezeu întră Ștefan voevod în cetate și rămase acolo 3 zile petrecind și lăudind pe Dumnezeu și imblinzind pe oamenii cetății; și le puse acolo pârcalabi pe Isaia și pe Buhtea și-i învăță să păzască cetatea de limbile necredincioase; și astfel se întoarse cu toată oștirea sa în scaunul său dela Suceava și porunci mitropoliților și episcopilor săi și tuturor preoților, să mulțamească lui Dumnezeu pentru darul ce l-a făcut Dumnezeu cel de sus Savaot, cel ce pe heruvimi se odihnește²¹).

După doi ani, în anul 6975 (=1466), porni craiul unguresc numit Matiaș și năpădi asupra Totrușului cu toată puterea ungurească, Noemvrie în 19; iar în 29 Noemvrie veni în târgul Romanului și în ziua a 7-a a lunii lui Dechemvrie arseră târgul; și astfel ajunseră până la Baia. În 14 a lunii lui Dechemvrie, Lună spre Marție, se împlini voința lui Dumnezeu cu Ștefan voevod, căci năpădi noaptea asupra Ungurilor la Baia, și-i dede Dumnezeu în minile lui Ștefan voevod și ale oștirii sale, și mare mulțime dintre dinșii fură omoriți; însuși craiul fu săgetat atunci în luptă; și astfel rușinați se întoarseră pe altă cale mai scurtă, și nu s'a întâmplat cum credea aceia, ci s'a întâmplat cum a fost voia lui Dumnezeu, părintelui a tot țitor, căci zice: să nu se laude înțeleptul cu înțelepciunea sa și să nu se laude puternicul cu puterea sa, să nu se laude bogatul cu bogăția sa; iar într'alt loc zice: precum a căzut cel puternic, iar cei slabi s'a încins cu putere, tot astfel să ne gândim, că

biruința dela nimenea altul nu poate veni, decit dela domnul dumnezeul puterilor ²²⁾.

Intr'acelaș an aū prădat Ștefan voevod țara Săcuilor; aceasta a fost a doua prădare a lor ²³⁾.

In anul 6978 (=1470), luna lui Fevruarie în 27, Marți în săptămîna albă, aū prădat și aū dăramat Ștefan voevod Brăila ²⁴⁾.

In anul 6979 (=1471), Ianuarie în 16, Marțîa, s'aū tăiat capetele lui Isaia vornicul, Negrilă paharnicul și Alexa stolnicul ²⁵⁾.

In anul 6979 (=1471), luna lui Martie în 7, într'o Joi, s'aū dat lupta cu Radul voevod la Socî, și aū biruit Ștefan voevod cu milostivirea lui Dumnezeu și cu ajutorul puternicului Dumnezeu Savaot, și aū omorit mare mlîtime dintre ei. Și toate steagurile lui aū fost luate, chîiar marele schiptru al lui Radul voevod a fost luat; și mulți viteji aū fost prinși atunci, cari mai apoi fură tăiați; lăsat-aū cu viață numai pe doi boeri mari, pe Mircea comisul și pe Stan logofătul ²⁶⁾.

Intr'acelaș an, August în 29, fost-aū un mare cutremur peste tot pămîntul, pe vremea cînd domnul ședea la prînz ²⁷⁾.

In anul 6980 (=1471), luna lui Septemvrie în 14, își luă Ștefan voevod soție pe doamna Maria din Mangop ²⁸⁾.

In anul 6981 (=1472), luna lui Noemvrie în 8, Luniă, împărți Ștefan voevod oștirei sale steagurile la Milcov și porniră din noū, împreună cu Băsărab, asupra lui Radul voevod, și încăerîndu-se într'o Joi la locul ce se cheamă Cursul Apei, se bătură acolo

până seara; tot așa și Vinerea și Simbăta până seara, adică până în 20 ale aceleeași luni. Simbăta spre Duminecă lăsa Radul voevod toate ale sale în tabără și fugi cu toată oștirea în scaunul său numit Dimbovița; în 23 sosi Ștefan voevod cu toată oștirea sa și impresură cetatea Dimbovița; Radul voevod fugi în aceeași noapte din cetate; în 24 ale aceleeași luni, într-o Miercuri, luă Ștefan voevod cetatea și intra într'insa și luă pe doamna lui Radul voevod și pe fiica lui, unica sa fiică, și toate comorile lui și toate hainele lui și toate steagurile lui; și petrecu acolo 3 zile în veselie și apoi se întoarse la scaunul său din Suceava. Acolo mitropolitul cu tot clerul îi făcură o minunată și prea frumoasă întîmpinare, dar mai mult ~~pre~~amăriră pe Dumnezeu pentru toate cîte le dăduse robului său Ștefan voevod. Atunci făcu mare ospăț mitropoliților și vitejilor săi. Pe Basarab îl lăsa să domnească în țara muntenească, și domni o lună, iar Radul voevod fugi la Turci și luînd cu sine 15,000 Turci îl lovi pe Băsărab într-o Joi, Dechemvrie în 23, și-l birui pe Băsărab împreună cu toate oștile lui; Băsărab fugi în țara moldovenească, iar Turcii veniră pe urma lui Băsărab și-și așezară tabăra la Bărlad, Dechemvrie în 31, într-o Vineri, și apoi sloboziră navrapii și pustiiră țara și se întoarseră și prădară și în țara muntenească, ~~toți~~ cei ce erau cu Băsărab²⁹).

În anul 6982 (=1473), luna lui Octomvrie 1, luat-au Ștefan voevod cetatea Teleajenului și au tăiat capetele pîrcalabilor și pe femeile lor le-au robit; și mulți Țigani au luat atunci, iar cetatea au ars-o.

Intr'aceeași lună în 5 aū fost răsboiū cu Ungurii și cu Țepeluș și i-aū biruit; iar în 20 ale aceleeași luni aū bătut și pe Băsărab ³⁰).

În anul 6983 (=1475), Ianuarie în 10, Marțîa, aū fost răsboiū la Vasluiū cu puterile turcești și aū biruit atunci Ștefan voevod cu mila lui Dumnezeu și cu ajutorul lui Isus Christos, fiul Dumnezeului celui viū, care s'a născut din prea curata fecioară spre mintuirea noastră; și i-a dat Dumnezeu în ascuțișul săbiei pe ei, limbî necredincioase, și aū căzut atunci nenumărată mulțime de oameni și mulți și fără de număr aū fost prinși de vii, cari mai apoi aū fost tălați; numai pe unul îl lăsară viū, pe fiul lui Sac-bașa; și steagurile lor împreună cu schiptrele cele mari aū fost luate, mai mult de 40 de schiptre; iar Ștefan voevod se întoarse cu toți oștenii săi ca un biruator în scaunul său dela Suceava; și-l eșiră spre întâmpinare mitropoliții și preoții, purtînd în mîni sfînta evanghelie și slujind și lăudînd pe Domnul pentru darul cel de sus și binecuvîntînd pe voevod, ca să trăească voevodul. Fost-aū atunci mare bucurie între oameni și între toți domnii vecini și între toți creștinii cu adevărat credincioși, pentru-că biruise Domnul limbile păgîne cu mîna robului său Ioan Ștefan voevod; iar Ștefan voevod făcu atunci mare ospăț mitropoliților și vitejilor săi și tuturor boerilor săi, dela mare până la mic, și multe daruri împărți atunci oștii sale întregi, lăudînd pe Dumnezeu pentru cele întîmplate ³¹).

În anul 6984 (=1476), luna lui Iulie în 26, într'o

Vineri, venit-au însuși împăratul turcesc numit Mehmet-beg cu toate puterile lui și Băsărab voevod cu toată oastea sa asupra lui Ștefan voevod; și se război cu dinșii la Valea Albă, și biruiră atunci afurișii de Turci cu Muntenii cei vicleni, și căzură acolo harnicii viteji și boerii cei mari nu puțin și voinicii cei buni și tineri și oastea cea bună și vitează; până și husarii cei viteji se inecară atunci; și mare scîrbă au fost atunci în țara Moldovei și în toate țările și domniile de prin prejur și pentru toți creștinii drept credincioși, cînd au aflat c'au căzut bunii și vitejii ostași, boerii cei mari, voinicii cei buni și tineri, oștile cele bune, viteze și alese, împreună cu husarii cei viteji, în minile limbilor necredincioase și păgîne și în minile păgînilor de Munteni, cari au fost părtași cu păgînii și s'au luptat împreună cu ei împotriva creștinilor. Astfel pustiiră țara și veniră până la Suceava și arseră tirgul și se întoarseră prădînd și arzînd țara ³²).

În anul 6985 (=1476), Dechemvrie în 19, răposat-au roaba lui Dumnezeu Maria doamna din Mangop ³³).

În anul 6987 (=1479), Iunie în 22, începură să zidească cetatea Chiliei și o isprăviră într'acelaș an, Iulie în 16 ³⁴).

Intr'acelaș an, Iulie în 25, răposat-au Bogdan, fiul lui Ștefan voevod ³⁵).

Intr'acelaș an, August în 8, Duminica seara, răposat-au roaba lui Dumnezeu cneajna, fata lui Alexandru voevod ³⁶), iar marele Stancul răposă 3 zile după dînsa ³⁷).

În anul 6989 (=1481), luna lui Iulie în 8, într-o Duminecă, a fost războiul cu Muntenii și cu Țepeluș la Rîmnic și a biruit iarăși Ștefan voevod cu mila lui Dumnezeu și cu rugăciunile prea curatei născătoare de Dumnezeu și ale tuturor sfinților și cu rugăciunea sfintului și slăvitului și marelui mucenic Procopie; și mare și nenumărată mulțime de oameni fură bătui cu totul și toate steagurile lor fură luate și nici unul nu le rămase, și toți vitejii și boerii căzură atunci; și-și vor aduce aminte de acea luptă și de acea moarte până la sfârșitul lumii. Atunci a căzut și Șandrea în acel război și a fost dus și îngropat lângă tatăl său, la Doljești. Iar domnul Ștefan voevod a lăsat pe Vlad voevod Călugărul să domnească în țara muntenească, care mai apoi s'a făcut vinovat de violențe înaintea domnului, căci a dat ajutor Turcilor, cînd aceștia a luat cetățile și a ars țara, și a călcat pe urma celorlalți domni muntenești și nu s'a lăpădat de Turci. Iar domnul Ștefan voevod se întoarse de acolo biruitor cu toată oastea sa și cu toți boerii săi în scaunul său dela Suceava și acolo făcu Ștefan voevod mare ospăț mitropolitului și episcopilor și boerilor săi și oștirilor sale, și mulți viteji făcu atunci și multe daruri și scule scumpe dăruir boerilor săi și vitejilor și tuturor ostașilor săi, și pe toți cu cuviință îi trimetea acasă și-i învăța să laude și să binecuvînteze pe Dumnezeu pentru cele întîmplate, căci dela Dumnezeu erau cele ce s'a întîmplat³⁸).

În anul 6990 (=1482), Martie în 10, luat-a

Ștefan voevod cetatea Crăciunei și așezat într'insa pre pârcalabiî săi Vilcea și Ivanco ³⁹).

În anul 6991 (=1483) începură să zidească o cetate de peatră la târgul Romanului ⁴⁰).

În anul 6992 (=1484) venit-au Turciî la cetatea Chilieî și împreună cu ei în ajutor acel afurisit călugăr Vlad voevod cu Munteniî și au luat cetatea, Iulie în 14, într'o Miercuri, pe vremea pârcalabilor Ivașcu și Maxim; într'acelaș an, August în 5, Miercuria, luat-au și Cetatea Albă, în vremea pârcalabilor Gherman și Oană ⁴¹).

În anul 6993 (=1484), Septemvrie 1, se duse Ștefan voevod la craiul leșesc și se întâlniră unul cu altul la Colomea; iar în vremea aceea veniră Turciî cu Hruet până la Suceava și arseră târgul, Lunia, Septemvrie în 19, iar Marția se întoarseră prădînd și arzînd țara ⁴²).

În anul 6993 (=1484), în luna lui Dechemvrie, au fost răsboiî cu Turciî și cu Malcoci la Cătlăbuga și au biruit Ștefan voevod cu mila lui Dumnezeu ⁴³).

În anul 6994 (=1486), luna lui Martie în 6, Lunia, au fost răsboiî cu Hroet la Șcheia pe Siret, și l-au prins și l-au tăiat capul ⁴⁴).

În anul 7004 (=1496), luna lui Iulie în 26, Marția, răposă robul lui Dumnezeu Alexandru voevod, fiul lui Ștefan voevod, și fu îngropat lingă străbunul său Alexandru voevod în mănăstirea dela Bistrița; vecinica lui pomenire ⁴⁵).

În anul 7005 (=1497), pornit-au craiul leșesc numit Albert cu toate puterile sale împotriva lui Ștefan voevod, înșelîndu-l cu vorba că se duce împo-

triva Turcilor, ca să le dea cetățile Chilia și Cetatea Albă. Atunci au trimis domnul voevod spre împinarea craiului leșesc numit Albert pe solul său, jupinul Isac visternicul, cu multe și mari daruri; craiul primi darurile cu dragă inimă și trimese cu pace pe soli îndărăt la domnul Ștefan voevod, spunându-i din nou cu înșelăciune, că se duce împotriva Turcilor, și mai trimese și craiul pe soli săi la Ștefan voevod; iar domnul voevod, după ce îi ospătă bine, îi trimese îndărăt cu cinste la ale sale; și iarăși, mai ales după vorbele lor mincinoase, trimese domnul Ștefan voevod soli la craiul pe credincioșii săi boeri, jupinul Tăutul logofătul și jupinul Isac visternicul, cu multe și mari daruri. Și astfel craiul trecu râul Nistru pe la Mihalcea, de ceastă parte, cu toate oștile sale, și veniră până la Coțmanii, la marginea țării Moldovei, și acolo prinseră pe soli domnului Ștefan voevod și-i trimeseră la cetatea Leovului. Atunci văzu Ștefan voevod că a fost înșelat de Leși și porunci tuturor oștilor sale să se adune la tirgul Romanului. Și astfel Leșii petrecură acolo la Coțmanii 7 zile și apoi năvăliră la Șipinți. În vremea aceasta domnul Ștefan voevod întări și întocmi străjile și le trimese împotriva Leșilor la vadul tirgului Cernăuților, pe apa Prutului; iar însuși domnul Ștefan voevod porni din Suceava la oastea sa, în 27 a lunii lui August, spre tirgul Romanului; într'aceeași zi îi aduseră din străji 6 Leși, dintre cari pe trei îi trimese împăratului turcesc, iar pe ceilalți porunci să-i spinzure. Și astfel craiul leșesc veni cu toate puterile sale la cetatea Sucevei, Duminecă în 24 a lunii lui Sep-

temvrie, iar în 26, Marțla spre seară, începură a bate cetatea Sucevei, și astfel o bătură trei săptămîni ziua și noaptea, dar nu isprăviră nimic; iar domnului Ștefan voevod îi veni ajutor dela craiul unguresc numit Laslău, carele era frate cu Albert craiul leșesc, 12,000 de ostași, iar cu ei se afla Birtoc voevodul Ardealului, care Birtoc voevod era și cuscru cu Ștefan voevod; și astfel voevodul Birtoc întrebă pe domnul Ștefan voevod dacă vrea să-l împace cu craiul leșesc, iar domnul Ștefan voevod făcu pe voia lui să se împace, și așa trimese Birtoc pe soliș săi la craiul leșesc cu vorbă ca să meargă el însuși la crai, și astfel se duse la craiul și-l împacă pe ei, dar cu făgăduiala, ca să se întoarcă pe aceeași cale pe unde veniseră; iar domnul Ștefan voevod ospătînd și dăruind pe voevodul Birtoc cu multe și mari daruri, îl trimese îndărăt în țara sa. În 19 ale lunii lui Octomvrie, Joia, se întoarse craiul leșesc, dar nu porni pe calea pe unde venise, ci porni pe altă cale, pe unde țara era întreagă; de aceea s'aû miniat Ștefan voevod și gonindu-i în urma lor cu oștile sale și cu 2000 de Turci i-aû ajuns la marginea făgetului dela Cozmin și luînd pe Dumnezeu cel de sus în ajutor i-aû lovit, Joia, în 26 a lunii lui Octomvrie, și cu mila lui Dumnezeu și cu rugăciunile prea curatei născătoare de Dumnezeu și cu rugăciunea sfîntului și slăvitului și marelui mucenic Dimitrie aû biruit atunci Ștefan voevod și i-aû bătut și i-aû alungat peste făgetul Cozminului, omorîndu-i și tăindu-i; fost-aû atunci mare moarte între Leși din partea armelor moldovenești și toate schiptrele crăești aû fost

luate și mulți boeri și voievozi mari de-aî Leșilor au căzut acolo și mulți ostași au căzut atunci și toate puștile cele mari, cu care bătuseră cetatea Sucevei, au fost prinse atunci, și multe altele mici și mai mici, pe care nu este cu putință a le înșira; iar în-suși craiul cu ostașii rămași se adunară într'o tabără lângă satul Cozminului și deacolo se duseră la Cernăuți, iar oștile lui Ștefan voevod mergeau deopotrivă cu ei, omorîndu-se uni pe alții. Și sosi veste domnului Ștefan voevod că mai vine o oaste leșască spre ajutorul craiului leșesc și astfel domnul Ștefan voevod chemă pe Boldur, hatmanul său, și-i dăde oștile și-l trimise să întîmpine acea oaste și-i porunci să se bată cu ea; atunci Boldur luă oastea și trecu riul Prut și întălni acea oaste Sămbătă seara, iar Duminecă în 29 Octomvrie răsbiră și acea oaste cu mila lui Dumnezeu și cu norocul domnului Ștefan voevod și o bătură; fost-au și acolo multă moarte în ziua aceea printre Leși din partea armelor moldovenești, și căzut-au și acolo multă oaste leșască, la locul ce se cheamă satul Lențești; iar craiul nu știea de venirea acelei oști la dînsul, nici de peirea ei, dar nici oastea aceea nu știea de înfrîngerea craiului. Luniă în 30 Octomvrie craiul au fost din noți răspins dela Cernăuți și au trecut riul Prut și deacolo au fugit cu puținii ostași și deabia au scăpat; iar domnul Ștefan voevod trimise toate oștile sale acasă, fie-care pe la ale sale, și apoi porunci tuturor vitejilor și boerilor săi să se adune în ziua de sfîntul Neculae la locul ce se cheamă Hărlău, și se adunară cu toții în acea zi, și acolo făcu atunci domnul Ștefan

voevod mare ospăț tuturor boerilor săi, dela mare până la mic, și mulți viteji făcu atunci și cu daruri scumpe îi dăruî, pe fie-care după destoinicia sa, și-i trimetea apoi pe la casele lor și-i învăța să laude și să binecuvînteze pe Dumnezeuul cel de sus pentru darul ce li s'a întimplat lor, pentru că toate sunt cu putință numai dela Dumnezeu (46).

În anul 7006 (= 1498), luna lui Mai, aū pustiit Malcoci cu Turcii țara leșască și aū ajuns până mai sus de Liov 25 de popriști, și după aceea s'aū întors prădînd și arzînd țara (47).

În anul 7006 (= 1498), luna lui Iunie în 22, merse Ștefan voevod în țara leșască și o prădă; atunci arseră și cetatea Tiribol și multe averi luară din cetate și mulți ostași luară de acolo, cari mai apoi cu toții fură tălați; pe alții și nu puținii îi arseră în cetate; și cetatea Buceaci a suferit atunci mult și cetatea Podhaieț a fost arsă; iar de acolo prădară până la Liov și apoi se întoarseră și trecură riul Nistru de ceastă parte lingă Halici și prădară și de ceastă parte până subt munți, și arseră și pustiiră țara Podoliei și astfel se întoarseră cu multă dobîndă în țara lor (48).

În anul 7008 (= 1500), luna lui Mai în 11, Lunia, răposă roaba lui Dumnezeu Maria despina, doamna domnului Radul voevod, gospodarul țării muntenești, care fusese adusă de Ștefan voevod, cînd aū fost luat cetatea Dimboviței; și aū îngropat-o cu cinste în mănăstirea sa dela Putna; vecinica ei pomenire (49).

În anul 7012 (= 1504), luna lui Iulie în 2, Martia, răposă robul lui Dumnezeu domnul Ioan Ștefan voe-

vod, gospodarul țării Moldovei, cam pe la al treilea ceas din zi; și au fost în acel an mai 'nainte prin Martie iarnă grea și foarte puternică, precum nu fusese nici odată, iar peste an au fost ploți mari și vărsări de ape și potoape din pricina multelor ape ⁽⁵⁰⁾.

Și lua schiptrul moldovenesc fiul său, Bogdan voevod; domnit-au Ioan Ștefan voevod 47 de ani și 2 luni și 3 săptămîni ⁽⁵¹⁾.

În anul 7015 (=1506), Octomvrie în 28, intrat-au domnul Ioan Bogdan voevod în țara muntească cu toate oștile la locul Rătezații, lângă movila Călata, pe cea parte a Rîmnicului; și acolo au venit dela Radul Voevod un sol, un călugăr cu numele Maximian, fiul lui Despot țarul sirbesc, și au rugat pe domnul Bogdan voevod cu multă rugăminte, să se împace cu Radul voevod, fiind că „sunteți creștin și de acelaș neam“ (zicea el); și multe vorbe s'au schimbat între dinșii și multă rugăminte s'au făcut din partea călugărului; iar domnul Bogdan voevod văzînd atita rugăminte făcu pe voia lui și se 'mpacă; și astfel trimese cu el pe un sol al său la Radul voevod, ca acesta să jure cu toți boierii săi pe sfînta evanghelie, că va păzi pace vecinică și hotarul după hotarele cele vechi; iar domnul Bogdan voevod, văzînd atita rugăminte și atita juriu, îi făcu pe placul lui și se întoarse cu pace la ale sale îndărăt ⁽⁵²⁾.

D. Note.

¹⁾ Cf. Ureche (C^a, I, 133): „și aș rămas domn fiu-său Lațco vodă și aș domnit 8 anī; iară după Lațco vodă aș domnit Bogdan vodă 6 anī“. Cum se vede, versiunea despre Bogdan și Lațco este identică la Ureche cu a letopisetului dela Bistrița: Sas 4 anī, Lațco fiul său 8 anī, Bogdan 6 anī; pe cînd cronică și analele putnene aș: Sas 4 anī, Bogdan 4 anī, Lațco fiul lui Bogdan 8 anī, Cf. Vechile Cron. Mold., nota 4, pag. 245.

²⁾ Ureche are 16 anī; tot așa cron. putn. și cron. anonimă.

³⁾ Datele suirei în tron a lui Alexandru cel Bun „Aprilie 23“ și morții sale „1 Ianuarie, 1434 (6942)“ lipsesc la Ureche, cron. putn. și cron. moldopol. Acestea spun numai că a domnit 32 anī și 8 luni. Ureche mai face greșala că pune moartea lui Alexandru cel Bun în anul în care Vladislav al Poloniei s'a împrumutat dela el cu 1000 ruble de argint; acest împrumut s'a făcut însă la 1411; cf. Uljanickij, Materijaly, pag. 20.

De obicei se admite ca dată a morții an. 1433 și se aș în vedere, de bună samă, jurămintele lui Iiaș către regele polon: unul latinesc din 3 Iunie 1433 (Uljan. pag. 35), altul slavonesc din 5 Iunie 1433 (Uljan. pag. 36), tradus cuvînt de cuvînt după cel latinesc (traducătorul Ghedeon?). Cf. și documentul cu închinarea boerilor din 4 Iunie 1433 (Uljan. pag. 34), de unde se vede numai că Alexandru nu mai domnea. În nici unul din aceste documente nu se vor-

bește de moartea lui Alexandru; este deci probabil că Iliș și boerii săi au depus jurământ regelui polon fiind încă în viață Alexandru, poate greu bolnav. Facem această presupunere, deoarece data croniciei dela Bistrița nu pare să fie greșită. Dela 23 Aprilie 1401—1 Ianuarie 1434 sunt tocmai 32 de ani și 8 luni (plus 7 zile), pe cînd dela 23 Aprilie 1401—1 Ianuarie 1433 sunt numai 31 de ani și 8 luni (plus 7 zile).

⁴⁾ Datele precise asupra nașterii fiilor lui Alexandru cel Bun (Ilie 1409 Iulie 20, Ștefan 1411, Petru 1422) nu pot fi controlate, căci ne lipsesc izvoarele; în general ele sunt adevărate, căci Ilie era mai mare decît Ștefan, iar Petru mai mic decît amîndoi. Acesta se pomeniște în documente numai după 1422; cf. Uljan. pag. 32 (1429), pag. 34 (1431).

Ceva mai incurcată este chestiunea cu femeile lui Alexandru cel Bun. Pe cînd cronica dela Bistrița pomeniște numai de trei (Neacșa 1409, Stanca 1411, Marina 1422), pomelnicul dela Bistrița citează cinci: Ana, Maria, Maria,

Vasilisa, Anastasia: помѣни ги православногo господарѣ
Илиѣ Александра ководѣ, истинногo ктитора стыхъ вѣштѣли
сѣхъ, и брата его Богдана и мѣтрѣ ихъ анастасѣхъ и гжѣхъ Инна,
гжѣхъ Марѣа и дѣщерѣхъ еи Инна, гжѣхъ Марѣхъ и гжѣхъ Васи-

лисѣхъ и гжѣхъ анастасѣхъ. Spusele croniciei par a fi exacte, căci ele se adevăresc din alte izvoare. Așa despre *Neacșa*, care este identică cu Ana, se spune în inscripțiunea de pe mormîntul ei, pusă de Ștefan cel Mare, că este „soția lui Alexandru vodă și *mama lui Ilie Vodă*”; ea a murit la 2 Noemvrie 1417 (6926). *Marina* este amintită la 1429, 3 *Martie*, în epilogul evangheliei dela Oxford (Sreznevskij, Svedenija i zametki, No. LXXX, St. Petersburg 1876, pag. 559). Aceasta pare să fi fost cea din urmă soție a lui. Se crede că ea este identică cu *Ringala* (Ryngalla) sau *Rimgaila* (subt această din urmă formă se găsește cuvîntul în doc. dela 1421 din Uljan.), sora lui Vitovt, principele litvan, nu

a lui Vladislav Jagiełło. Aceasta ne-o spune Alexandru însuși în doc. din 1421 (Uljanickij, pag. 27), prin care el dă „principesei Rimgaila, foasta lui soție, sora domnului său regelui polon și marelui duce litvan Alexandru, alias Vitovt” Siretul și Volhovețul cu toate veniturile lor. Cf. și *Žurnalъ ministerstva narodnago prosvěščenija*, 1878, No. din Noembrie, pag. 90—92.

Asupra acestor detalii istoricii diferă mult unul de altul. Picot, *Chronique de Moldavie*, pag. 603, face următorul tablou al soțiilor lui Alexandru cel Bun: 1) Margareta de Lozonț, catolică, moartă la 1410 și îngropată la Baia (aceasta ar fi Neacșa din cronica bistrițeană) 2) Ana 3) Stana 4) Maria saună Marina, care—după dînsul—nu este alta decît Ryngała, sora lui Vladislav Jagiełło. Xenopol, *Istoria Romînilor II*, pag. 159, crede că Ilie este născut din Margareta de Lozonț, prima soție a lui Alexandru, iar Ștefan din Ringala (=Maria), cu care Alexandru s’ar fi căsătorit la 1411 și de care s’a despărțit la 1421. Tocilescu, *Manual*, pag. 130, crede că Ana cea înmormîntată la Bistrița este prima soție a lui Alexandru.

⁵⁾ Anii căsătoriei lui Ilie, nașterii lui Roman și Olehno nu se pot verifica. Cine să fie însă *Ghidigol*? Nu cumva să fie o greșală de scris în loc de *Ghedeon*? Un Ghedeon găsim în doc. dela 1431, unde este numit „diac al doamnei”: „пис. гѣдеон княгинин дѣакъ”, Uljan. pag. 34; el rămîne diac și sub Iiaș și Ștefan, cf. doc. 1436, Uljan. pag. 49. La 1433 acest Ghedeon traduce jurămîntul lui Ilie din latinește în slavonește: „гѣдеон писа лѣтъ сума”, Uljan. pag. 36.

⁶⁾ Cf. *Ilihno* din doc. lui Roman, fratele său, 14 Februarie 1448, Uljan. pag. 70: „ѣкра вѣзлюбленнаго брата гѣмни Илихна. Ilihno este identificat cu Alexandru II și de Picot, l. c. pag. 602—603, și de Tocilescu, l. c. pag. 125. — Forma *Olehna* se găsește în cronicile rusești din sec. 13—15, *Olehno* în acte din sec. 16. Moroșkinъ, *Slavjanskij imenoslovъ*, St. Petersburg 1867, pag. 143.

⁷⁾ Cf. nota 16.

⁸⁾ *Loloi* (dacă admitem greșala лолони=лолонн) pare

a fi *Lolo* de astăzi, după Frunzescu, Dicționar topografic pag. 269, „o locuință izolată în județul Buzău”. Această identificare se potrivește și cu narațiunea mai pe larg a lui Ureche (C², 142): Ștefan venea din Muntenia împotriva lui Iliș, iar Iliș i-a eșit înainte.

Loloiasca și *Loloiești* sunt de aceeași origine; toate numirile acestea par a deriva din *Lola*, nume propriu. Un boer *Lola* e amintit în pomelnicul dela Bistrița, f. 33. În limba veche rusască se găsesc numele proprii *Lala*, *Lale*, *Lalo* (Moroškin, op. cit. sub v.), în vechea sirbească *Lola* (cf. *Lolain* *dola* în Glasnik, vol. XV, pag. 295).

Datele despre durata domniei lui Iliș după moartea tatălui său și după lupta dela *Lolo* sunt greșite, căci Ștefan e recunoscut domn al Moldovei decâtă Vladislav regele Poloniei deja în 13 Dechemvrie 1433 (Uljan. 37, 39), iar după lupta dela *Lolo* domnește Ștefan singur până la 1435, când se împacă cu frate-său. La 26 August 1435 erau împăcați, căci la 1 Septemvrie acelaș an ei împart țara în două, Uljan. pag. 42—44.

⁹⁾ *Dărmănești*, unde se dede la 1 Febr. 1434 (aceeași dată la Ureche) a doua luptă între Ștefan și Iliș, sunt său cei din Neamț, plaful Peatra, său cei din Bacău, plaful Tazlăul de sus. Frunzescu, l. c. pag. 157.

¹⁰⁾ *Podraga* pare a fi *Podriga* de azi, sat în județul Dorohoiu, plasa Bașău; cf. totuși Hurmuzaki, Doc., vol. I, partea 2, pag. 852: на подраск. — 4 August 1436 lipsește la Ureche; după acesta, la *Podraga* a învins Ștefan pe Iliș, după cronica bistrițeană dinpotrivă.

¹¹⁾ *Piperești*, sat în județul Iași, plasa Braniște. — Ureche are pentru lupta dela *Piperești* data 4 Aug. 1435 (6943), iar la „8 Martie 1437 (6945) într'o Gîoi” pune un al cincelea război între Iliș și Ștefan, în care Iliș fu bătut și după care curind se împăcară frații și domniră apoi împreună 7 ani.

În descrierea luptelor dintre Iliș și Ștefan cronica bistrițeană nu e lipsită de greșeli. Noi știm din documente emenate dela acești doi domni că la 26 Aug. 1435 ei erau împăcați; luptele dela *Podraga* și *Piperești* au trebuit să se

întîmple deci înainte de această dată și prin urmare 4 Aug. 1436 din cronica bistrițeană și 8 Martie 1437 din Ureche sunt greșite. Dacă data lui Ureche pentru lupta dela Pipe-reștii este exactă (4 Aug. 1435), am putea admite pentru lupta dela Podraga data 8 Martie 1435 și am avea următorul șir de lupte :

Loloï, 1433.

Dărmănești, 1434, 1 Februarie.

Podraga, 1435, 8 Martie.

Piperești, 1435, 4 August.

1 Februarie 1434 cade tocmai într'o Lună (ca în cronica bistrițeană), 4 August 1435 cade însă Joi, 8 Martie 1435 Marti; aceste din urmă date nu se potrivesc cu cele din cronica bistrițeană. Dar nici datele cronicelor și ale lui Ureche nu sunt exacte, căci 4 Aug. 1436 cade într'o Simbătă, nu Vineri, iar 8 Martie 1437 într'o Vineri, nu Joi; 8 Martie 1436 cade Joia (ca în cronica bistrițeană).

¹²⁾ Acelaș pasaj la Ureche (C², 144), cu oarecari amplificări de stil : „Scrie letopisețul nostru că în anii 6947, Noemvrie 28, intrat au în țară oaste tătarască de au prădat și au ars până la Botoșeni și au ars și târgul Botoșenilor. Așisderea la anul după această pradă, în anul 6948, Decemvrie în 12, iarăș au intrat Tătarii în țara de jos de au prădat și au ars Vasluful și Bărladul“. Nu știu pentru ce D-l Tocilescu, Manual, pag. 135, pune aceste prădări tătarști cu 10 ani mai târziu, la 1448 și 1449.

¹³⁾ Aceeași versiune la Ureche (C², 145) : „în anii 6952 (1444) în luna lui Mai, înaintea Rusaliilor“. Ureche combină spusele cronicelor bistrițene cu ale cronicelor putnene, din care ia știrea că Ștefan a domnit singur 5 ani după orbirea lui Iliș, iar împreună cu fratele său 7 ani. Cf. Vechile Cronice Moldovenești, pag. 144.

Dintr'un document publicat de Uljanickij (pag. 62—63) se vede că la 1444 Maria sa Maria, soția lui Iliș vodă, cedează pentru cîtva timp (până la sf. Petru, 29 Iunie) cetățile Hotin, Ciecîun și Chmîelov (Choczyn, Czczun, Chmielow) spre administrare lui Ioan de Czyszow și Petru Odrowąż;

actul de cesiune e făcut la Lemberg „Leopoli, sabbato ante dominicam invocavit a. d. 1444“. Deoarece la 1444 paștile cad în ziua de 12 Aprilie, iar dominica invocavit la 1 Martie, sabbatum a. d. i. a fost la 28 Februarie. Iliș trăia așa dar la 28 Febr. 1444, căci soția lui, încredințând cetățile sale de zestre Hotinul, Ciecîunul și Chmîlovul celor doi dignitari poloni, pretinde dela dînsii să mijlocească pe lingă rege, ca acesta să asigureze lui Iliș, ei și copiilor lor niște bunuri regale în Polonia, în care să se poată stabili la vreme de nevoe; iar dacă până la 29 Iunie nu vor isbuti să facă aceasta, vor trebui să dea îndărăt cele trei cetăți („eadem castra in manus magnifici domini Elie woyewode moldawiensis et nobis resignare“, l. c. pag. 63). În tot documentul se vorbește de Iliș ca de un om ce era în viață; se vede că atunci, perzînd nădejdea de a se susține în Moldova de sus, căuta să găsească un adăpost în Polonia. Trei luni după aceea însă e prins și orbit de frate-său.

Greșește dar Picot, *Cronique de Moldavie*, pag. 62, scoțînd din doc. dela 1444 că Iliș era mort și că Maria a încredințat cele trei cetăți nobililor poloni în calitate de văduvă. Aceeași greșală se repetă sub o altă formă la Xenopol, *Istoria II*, pag. 168. Iliș moare după 1444 Mai, probabil în 1445.

Soția lui Iliș Maria a fost, după unii, sora regelui polon Vladislav Jagiello; cf. Długosz: *relicta Heliae voievodae Moldaviae Maria, Cazimiri regis Poloniae matertera* (Cazimir era fiul lui Vladislav Jagiello). Aceasta se confirmă și prin doc. din 6 Oct. 1454, prin care Petru vv. jură credință lui Cazimir, regele Poloniei, și se obligă, înaintea lui Odrowąż și altor nobili poloni, să lase mamei sale, marea principesă Maria, *mātușa regelui*, tîrgul Seretului și Olhovețul cu toate veniturile lor: *потвержаемъ матери нашей великой княгини Марѣи, тетцѣ королевскоѣ, Герецкѣи торгъ* etc., Uljan. pag. 83. Picot, l. c. pag. 56, e aplicat însă a crede că Maria a fost sora nevestei a patra a lui Vladislav Jagiello Sofia, fata lui Andrei Oligmondovič; după dînsul,

ea se mai numea și Manka, iar soră-sa Sonka. Pe această Marie ar fi adus-o deci Ghedeon.

¹⁴⁾ Lupta dela Tămășani între Bogdan II și Alexandrel o pune Ureche (C², 147) la 1454, Aug. 22: dată greșită, căci ea s'a întîmplat pe la sfîrșitul anului 1449, poate prin Octomvrie. Data croniceî bistrițene 1448, Oct. 12, se apropie mai mult de adevăr, dacă nu cumva avem a face aci cu greșala vre-unui copist, care a pus „1448, Oct. 12” în loc de „1449, Oct. 12”. Prin Octomvrie 1448 domnea în Moldova Petru, fiul lui Alexandru cel Bun.

Oancă logofătul și *Coste Andronic* se pomenesc unul lingă altul pentru ultima oară în doc. lui Alexandrel dela 5 Iunie 1449: *п. Оанчк логодѣтъ, п. Костѣ Андронникъ* (Uljan. pag. 76). Intr'un doc. al lui Ștefan dela 26 Ian. 1446 Coste e numit *Костѣ Андронниковъ*; la 1447 Sept. 22 și 1448 Aprilie 23 (sub Petru) e numit *Костѣ Андронниковичъ*; la 1448 Aug. 22 idd. Uljan. 64, 67, 68, 71, 74.

¹⁵⁾ Ureche (C², 150) pune moartea lui Bogdan la 6963 în loc de 6959 (1454 în loc de 1450); celelalte amănunte se potrivesc (16 Oct. Vineri dimineata). Data adevărată este 1451, căci din Ianuarie 1451 posedem o diplomă dela Bogdan; Picot, *Chronique de Moldavie*, pag. 82. Din 27 Oct. 1451 avem o diplomă dela Alexandru, Uljan. pag. 77—78.—Dacă însă data adevărată este 16 Oct. 1451, nu 1450, atunci ziua morții lui Bogdan cade într'o Sîmbătă, nu într'o Vineri; 16 Oct. 1450 e Vinerea. E de regretat că inscripția de pe mormintul lui Bogdan de la Răusenî nu se poate ceti, „peatra fiind despicată, iar literile roase de tot”, cum ne spune părintele Melchisedec.

¹⁶⁾ Ureche, care citează aci „letopisețul cel moldovenesc” (C², 150) are în loc de 25 Martie—*Maî* („în anul 6963, în luna lui Maî”). Este probabil că lupta s'a dat în 25 Martie sau 25 Maî: Alexandrel fiind bătut fugi la Cetatea Albă, unde curînd după aceea a și murit. Alexandrel a fost alungat mai întîi din țară de cătră Petru, după ce domni dela 1451—1453 (cf. doc. din Uljan. 77—79, 81—82), iar după doi ani de domnie a lui Petru (cf. doc. din Uljan. 82—85, 1454—1455)

Alexandrel îl atacă la 25 Martie sau 25 Mai 1455 la Movile, după ce se închinase mai întâi regelui polon printr'un act făcut în Banilva la 14 Martie sau 14 Mai (cf. doc. Uljan. No. 77, datat „судѣ. дѣ. оу Баннлѣкѣ, fără lună). În actul de închinare se citează toți boerii credincioși lui Alexandrel: Duma Braevici, Stanciul părcalab, Danciul părcalab, Coste Danovici, Șandru logofăt, Cosma visternic, Petru postelnic, Ivenco Braevici, Buhtea comis; cf. doc. Uljan. No. 69—71 și 73. Unde să fi fost *Banilva*? Localități cu acest nume nu se găsesc azi nici în Moldova, nici în Bucovina, nici în Galiția. Nu cumva documentul să aibă o greșală în loc de Баннлѣкѣ? *Bânila* este un sat în Bucovina, districtul Vižnitz; era și în Basarabia un sat cu asemenea numire (Cronicele României, ed. 2, pag. 239). Xenopol, Istoria II, pag. 174, fără a precisa luna și locul, pune lupta decisivă între Petru și Alexandrel la 1455. Tocilescu n'are nici o dată pentru această luptă.

¹⁷⁾ Analele putnene povestesc mai pe larg acest eveniment; după ele se ia Ureche aproape cuvânt de cuvânt. Amîndouă aceste izvoare au în loc de „на мѣсто нарицаемое Храцкѣ“—„на тинѣ оу Должени“. E vorba probabil de un loc ce se numea *Hreasc* sau *Hreasca*, lângă Doljești. În Moldova găsim trei sate cu numele Hreasca sau Hreațca, în jud. Tutova, Dorohoiu și Suceava (Frunzescu, pag. 235); ele își au acest nume dela *hreast*, tufiș, spiniș, bulg. sîrb. *hrast*, paleosl. *hvrastъ*. — Еторникъ великъ pentru четкрътокъ великъ este o greșală de copist în analele bistrițene.

¹⁸⁾ Intocmai așa cron. moldopol. cu deosebirea că are 5 Iunie în loc de 5 Iulie (Cron. Mold., pag. 174); la Ureche (C², 152) lipsește luna; în analele putn. lipsește întreg alineatul (Cron. Mold., pag. 144).

¹⁹⁾ Intocmai așa anal. putn. pag. 144 și cron. moldopol. pag. 174, care mai adaogă „Węgrowie“. Ureche (C², 152) are 22 Iulie în loc de 22 Iunie; altfel el traduce literalmente anal. putn.

²⁰⁾ Tot așa Ureche (C², 152); anal. putn. și cron. moldopol. au 5 Iunie (Cron. Mold., pp. 144, 175).

²¹⁾ Anal. putn. pag. 145 au aceleași date. Ureche (C², 152—153) se la după anal. bistrițene. Cf. următoarele pasaje dintr'insul: *însă Gîoț nu s'au apucat de harț*: и прѣбистѣ тѣ въ четвѣртокѣ мирно; „și acolo petrecînd trei zile veselindu-se și lăudînd pre Dumnezeu”: и прѣбистѣ тѣ .г. дѣни весѣла съ и хвала бога; „au lăsat pre Isaia și pre Buhtea părăcabil ca să le grijască”: постави имя тѣ Исана прѣкалабемъ и Бѣхтѣ и насчи его бѣхсти градѣ. Cuvintele subliniate nu se află în anal. putn.

²²⁾ Anal. putn. n'au decît data pornirei lui Matiaș, 19 Noemvrie. Ureche (C², 153—154) folosește analele bistrițene, din care împrumută datele: 29 Noemvrie (sosirea Ungurilor la Roman), 7 Dechemvrie (aprinderea tîrgului), 14 Dech. (sosirea la Baia) și 15 Dech. (atacul nocturn al lui Ștefan). Tot din analele bistrițene și împrumută Ureche reflecșiunile dela sfîrșitul capitolului, care încep cu „așa norocește Dumnezeu pe cei mîndrii și falnici”; cf. „nime să nu se nădăjduască în puterea sa”: да не хвалитѣ съ силнии силою своихъ.

²³⁾ Aceeași notiță la Ureche (C², 155) după „letopisețul moldovenesc”.

²⁴⁾ Intocmai așa Ureche (C², 157) și cron. moldopol., pag. 175.

²⁵⁾ Cf. Ureche (C², 157): „In anul 6979, Ghenarie 16, au tăiat Ștefan vodă pre Negrilă paharnicul și pre Alecsa stolnicul și pre Isailă vornicul în tîrgul Vashului”; adaosul din urmă lipsește în anal. bistrițene și în cron. moldopol.

²⁶⁾ Versiunea asupra luptei dela Socî este redusă în anal. putn. la două șire, pag. 145; ea se păstrează însă aproape întreagă în cron. moldopol., pag. 175—176; cf. traducerea polonă „jego własną chorągiew wziął” cu originalul: и великий скиптръ Радъль коюода взѣтъ бытъ. — Ureche se ține și aci de analele bistrițene.

²⁷⁾ Cf. Ureche (C², 158): „Intr'acestaș an, August 29, s'au făcut un cutremur mare preste toată țara, în vremea ce au șezut domnul la masă de prînz”: cuvînt de cuvînt după analele bistrițene.

²⁸⁾ Tot așa Ureche (C², 158). *Sept. 14*, care lipsește în anal. pntn., pag. 146, s'a păstrat în cron. moldopol., pag. 176.

²⁹⁾ Anal. pntn. sunt o prescurtare a celor bistrițene; Ureche (C², 158) tradnce povestirea acestora întreagă, cu puține omisiuni de stil și cu o singură deosebire de fapt, avînd 24 în loc de 31 Dechemvrie pentru ajungerea Turcilor la Bărlad. Pe *сташа станомъ* îl tradnce greșit cu „aș stătut ca un zid“ în loc de „șî-aș așezat tabăra“. Intreg pasajul ar putea fi citat ca model de tradncerea lui Ureche după „letopisețul nostru“.

Notăm aci că pentru lupta dela Cursul Apei s'a admis greșit data 1471 în loc de 1472. Cf. Xenopol, *Istoria Romînilor II*, pag. 420, Tocilescu, *Mannal*, pag. 146 (idd. ediția II, 1894, pag. 63). Toate cronicile vechi și Ureche au pentru această luptă anul 1472.

³⁰⁾ Aceste trei pasaje sunt tradnse de Ureche aproape cuvînt de cuvînt în capitolul „Cînd aș luat Ștefan vodă cetatea Teleajnei și cînd s'aș bătut cu Ungurii, cu Țăpălîș vodă, mai apoi și cu Băsărab vodă“ (C², 160). În anal. pntn., pag. 146, aceste trei pasaje lipsesc, iar cron. moldopol., pag. 176, le resnmă în mod greșit. Cf. nota 31 din Vech. Cron. Mold., pag. 257 și urm.

³¹⁾ Anal. pntn. sunt o prescurtare a celor bistrițene. Ureche (C², 160—161) completează știrile acestor din urmă cu altele din scriitorii poloni; datele sunt aceleași. Cf. nota 32 din Vech. Cron. Mold., pag. 260.

³²⁾ Anal. pntn. prescurtează anal. bistrițene, lăsînd afară tot ce este înfrumșetare retorică în ele. Ureche (C², 165) s'a folosit de aceste din urmă; aceasta o dovedește data 15 Iulie (an. pntn. aș 15 Iunie) și cîteva expresiuni ale lui. Cf. „și mulți din boerii cei mari aș picat și vitejii cei buni aș perit cu totul atunci“: *и падоша тѣ добріи вѣтажи и вѣнкѣи болярѣ не мали*; „și în scribă mare în toată țara și tuturor domnilor și crailor de prin prejur, dacă aș anzit că aș căzut Moldovenii sub mina păgînilor“: *и бысть тогда скръжь велиа къ молдавстан земли и кземь*

УКОЛНЫМЪ ЗІМАЕМЪ И ГОСПОДИМЪ... ВЪНІГДА СЛЫШАША ІАКО ПА-
ДОША... ПОДЪ РЪКНІ НІКѢРНИХЪ И ПОГАНСКИХЪ ІАЗЫКЪ.

³³⁾ Tot așa Ureche (C², 166). In loc de 19 *Dech.* anal. putn. aŭ 7 *Dech.*, pag. 146. Cf. nota 38 din *Vech. Cron. Mold.*, pag. 261.

³⁴⁾ Cf. Ureche (C², 166): „în anul 6986, Iunie 22, aŭ început Ștefan vodă a zidire cetatea Chilieî și o aŭ săvîrșit într'acelaș an, Iulie în 17“. 6986 în loc de 6987 (сѣнс—сѣнс) și 17 în loc de 16 (сі—сі) pot fi greșala unui copist, care a confundat pe s cu з. Care sunt datele adevărate?

³⁵⁾ Ureche (C², 166): „într'acelaș an și într'aceastași lună, Iulie 25, pristăvitu-s'aŭ Bogdan vodă, feciorul lui Ștefan vodă“. Data adevărată este 6987 (1479), luna lui Iulie (26 saŭ 25: 26 se află pe mormintul lui Bogdan; cf. nota 36 din *Vech. Cron. Mold.*, pag. 261); 16 *Iunie* din anal. putn., pag. 147, este o greșală.

³⁶⁾ Acest pasaj completează notița lui Ureche (C², 166): „într'acestaș an, August 8, pristăvitu-s'aŭ cneajna“; e vorba aci de o fată a lui Alexandru, fiul cel mai mare al lui Ștefan vodă.

³⁷⁾ Cine a fost acest Stancîul, mort la 11 Aug. 1479, și ce înțeles să aibă atributul de „mare“ ce i se dă în analele bistrițene?

Fără îndoială, Stancîul din anal. bistr. este identic cu boerul Stancîul, care de la 1463 se citează în documente ca unul din cei mai de frunte boeri și care e pomenit și în pomelnicul dela Bistrița, f. 18 b. La 1463 îl găsim între boerii cei mari (doc. Uljan., pag. 104), la 1466 părcalab de Cetatea Albă (Archiva istorică I, 1, pag. 115), la 1468 în aceeași calitate, coleg cu Buhtea părcalabul de Chilia (Uljan. 106, 107); la 1470 nu mai era părcalab de Cetatea Albă, căci atunci găsim pe Luca și Vlăzko, Uljan. 108, dar e citat ca primul martor între boeri. La 1468 era, se pare, cel mai influent boer al lui Ștefan cel Mare, căci prin mijlocirea lui Ștefan ȧartă pe logofătul Mihail și pe fratele acestuia Duma și le îngăduie să se întoarcă în țară. La 1480 Ștancîul nu se mai pomeneste în documente.

Se pare că la 1479 Stancîl era mare vornic și că în anal. bistr. lipsește după великий cuvîntul дворникъ. Casurî analoge constatăm în citeva documente. Așa la an. 1442, sub voevodul Ilie, cetim în doc. Uljan. pag. 58: кѣра пана хѡдича дворника, кѣра пана Крсти великого, в. п. Нѣрою логодѣта etc., pe cînd acelaș Cirstea la 1436, decî cu 6 ani mai 'nainte, este numit „dvornic“ (doc. Uljan. 49); la 1437 și 1439 (Uljan. 55, 57) Cirstea e numit fără epitetul „velikij“.

La 1448, într'un document dela Roman vodă, găsim amintitî doi boerî: unul cu atributul „mare vornic“ altul cu atributul „mare“: кѣра пана оны дворника великого и кѣра пана манона великого и в. п. Костѣ прѣкалаба etc.

La 1455, într'un document dela Petru vodă, unul din boerîi cei mai influenți e numit: Братъъ великий. El figurează aci, ca și în documentul de închinare dela 15 Iunie 1456, ca cel dintîi martor între boerî, îndată după mitropolitul Teoctist.

În urma documentelor dela 1442 și 1448 noi suntem aplicați a crede că și în doc. din 1455 și în analele putnene sub an. 1479 avem a face cu titlul de „mare vornic“, pe care îl purta probabil vornicul țării de sus, cel ce rezida în Suceava și se afla totdeauna pe lingă domn. În această funcțiune găsim totdeauna pe cei mai influenți boerî.

^{3a)} Anal. putn. dau o prescurtare a celor bistrițene; în ele lipsesc mai multe expresiuni și știrea despre îngroaparea lui Șendrea la Doljești. Ureche urmează și aci versiunea anal. bistr. Cf. „și cu mila lui Dumnezeu și cu ruga Preacisții și a tuturor sfinților și cu ruga marelui mucenic Procopie au biruit Ștefan vodă“: и възможе пакы Стефанъ воєвода божією милостію и молитвами прѣчистыхъ Богоматери и възвхъ скатыхъ и молиіемъ святаго и славнаго великомученика Прокопіа; „și au pus Ștefan vodă domn țării muntenești pe Vlad vodă Călugărul, carele mai apoi au făcut viclesug asupra lui Ștefan vodă, pentru că didese ajutor Turcilor, cînd au mers de au luat cetățile și au prădat țara“:

Стефанъ коєкода остаки Блада коєкода Калѣгера господство-
вати мѣстѣнскои земли, иже и лжакое сѣтвори прѣдъ гос-
подѣмъ, понеже давахъ помощь тѣркомъ, егда взаше градоу
и егда пожгоша землю.

³⁹⁾ Aceeași notiță în analele putnene, fără să amin-
tească pe părcalabi. Ureche îi amintește (pe Vilcea și Ioan),
însă la loc greșit, căci el pune lupta de la Rîmnice după
bătălia dela Vaslui (C², 162).

⁴⁰⁾ Ureche (C², 167) are „în anul 6991 Ștefan vodă au
inceput a zidire cetatea dela tirgul Romanului, *ce se cheamă
Smeredova*”; cuvintele din urmă se află numai la Ureche.

⁴¹⁾ Cf. Ureche (C², 167): în anul 6992 sultan Baiazit, îm-
păratul turcesc, cu mari oști au intrat în țară... încă și cu
Vlad vodă Călugărul domnul Muntenesc... și Miercuri în 14
a lui Iulie au luat cetatea Chilia, în zilele lui Ivașcu și a
lui Maxim părcalabi. Așisderea într'acelaș an, August 5,
au luat și Cetatea Albă, în zilele lui Gherman și Ioan păr-
calabi.

Anal. putn. și cron. moldopol. prescurtează anal. bistri-
țene, lăsînd afară numele părcalabilor. Pe aceștia îi găsim
în documentele contimporane. Așa în doc. 1481 (Archiva isto-
rică I, 1, pag. 75): *кѣра пана германа и кѣра пана вани прѣкала-*
боє белоградскихъ; в. п. нѣашко и в. п. максима, прѣкалабоє
кѣленскихъ. Cf. și doc. 1480, Arch. ist. I, 1, pag. 116. — La
Ureche *Ioan* e greșală în loc de *Oană*.

⁴²⁾ An. putn. prescurtează povestirea analelor bistrițene,
nepomenind de arderea Sucevei la 19 Sept. Ureche (C², 168)
traduce aproape cuvînt de cuvînt anal. bistr.

⁴³⁾ Ureche (C², 168) are aci textul analelor putnene
(16 Noembrie); din aceleași anale și-a luat notița despre
numirea egumenului al doilea dela Putna, 1486.

⁴⁴⁾ Ureche (C², 169) ia totul din anal. bistr., adăogînd
știrea analelor putnene despre căderea lui Ștefan de pe cal.
Cf. Verh. Cron. Mold., pag. 147.

⁴⁵⁾ Ureche (C², 169) are „Iulie în 25”, an. putn. au
„Iunie 26”. Care dată e adevărată: Iunie 26, Iulie 26 sau
Iulie 25?

⁴⁶⁾ Lupta dela Cozmin e istorisește Ureche (C², 169—174) după anal. bistrițene, din care împrumută toate datele mărunte și toate numele de localități. Nimic nu e lăsat afară și nimic nu e schimbat; pe alocurea ohîr stilul e acelaș, cuvînt de cuvînt. Ar trebui să cităm întreg pasajul acesta față în față cu textul slavonesc, pentru a ne convinge despre aceasta. Versiunea analelor bistrițene au păstrat-o cronica moldopolonă; anal. putn. au prescurtat-o de tot. Cf. Vech. Cron. Mold., pag. 148, 177—178.

⁴⁷⁾ Tot așa Ureche (C², 174) cu deosebirea că în loc de *Maî* are *Martie* 11.

⁴⁸⁾ Ureche (C², 174) în capitolul „Cînd au prădat Ștefan vodă țara leșască” traduce tot ce se cuprinde în analele bistrițene.

⁴⁹⁾ Această notiță este adăugată la cronica lui Ureche (C², 175) de Simion Dascălul, care a luat-o din anal. bistrițene: „într'acelaș an, Martie, s'au pristăvit doamna Despina a Radului vodă, ce era robită de Ștefan vodă, cînd luase cetatea Dîmbovița și cu cinste o au îngropat în mănăstirea Putna”. *Martie* în loc de *Maî* 11 poate fi o variantă a exemplarului lui Simion Dascălul.

⁵⁰⁾ și ⁵¹⁾ Cf. Ureche, C², 178.

⁵²⁾ Cf. Ureche (C², 181): „în anul 7015 văzînd Bogdan vodă... au intrat în țara muntenească până la Rătezați, la movila Călatiș, de cea parte de Rîmnic, 28 Octomvrie... și acolo dela Radul vodă l'au întîmpinat sol, un călugăr anume Macsimian, feciorul lui Despot, domnul sîrbesc, și s'au rugat lui Bogdan vodă să facă pace cu Radul vodă, pentru că sunt creștinii și de o săminție. Decî Bogdan vodă, văzînd rugămîntea dela acel călugăr, au făcut pace pentru voia lui și au trimis soli la Radul vodă și atunce Radul vodă cu boerii săi au giurat pe sfînta evanghelie ca să fie pace neclintită și hotarul cel bătrîn pe unde au fost au lăsat... și s'au întors Bogdan vodă cu pace”. Ureche spune anume că cronicile leșești „nu însămnă nimica” despre „cum au mers Bogdan vodă în țara muntenească asupra Radului

vodă"; el ȳa prin urmare această știre din letopisețul moldovenesc, i. e. din analele bistrițene. Alineatul complet din acestea se termina probabil cu frasa ce termină povestirea lui Ureche „și s'aũ întors Bogdan vodă cu pace": и сѣтко[ри такожда и взыерати сѧ мирома вѧ сѧа си]. Cf. cronica moldopolonă „a Bogdan woiewoda uczynił także i poszedł nazad do ziemie swej“.

II

CRONICA SERBOMOLDOVENEASCĂ DELA NEAMȚ

1325—1512.

A. Codicele din 1557 al mănăstirei Néamțului.

În „Vechile Cronici Moldovenești” cap. II, vorbind despre cronica putneană, am arătat că autorul acestei cronici s’a servit pentru prima parte a ei, drept model literar, de o genealogie universală (сказаніе въ крѣтцѣ, ἐκμνηστία ἐν συντόμῳ) pe care o cunoștea în redacțiunii bulgărești și sîrbești. O redacțiune de felul acesta am publicat în Archiv für slavische Philologie, vol. XIII, fasc. IV, pag. 502 și urm. Tot după modele bulgărești și sîrbești, mai ales după aceste din urmă, au fost redactată partea a doua a cronicei putnene, aceea pe care am numit-o mai exact „analele putnene”. Atît acestea cît și celelalte anale vechi moldovenești, ca d. p. cele dela Bistrița, nu se deosebesc mai înnu nimic în modul lor de redacțiune de analele sîrbești, cunoscute în nenumărate versiuni: și unele și altele relatează într’un stil precis și foarte prescurt faptele de căpetenie, amintind de obicei anul, luna și ziua, cîteodată numai anul în care s’au petrecut evenimentele, și evitînd sistematic orice jule-

cată asupra lor. S'ar putea zice că între analele moldovenestî și cele sirbeștî există o singură deosebire de redacțiune și aceasta foarte neînsemnată : anume că analele moldovenestî aū adeseorî un stil mai înflorit, nicî odată însă mai corect și mai clar decît cele sirbeștî.

Pentru noi nu încapă îndoială că cei ce aū început a scrie analele moldovenestî și-aū luat de model pe cele sirbeștî, care la rîndul lor aū fost redactate după modelul celor bulgăreștî.

Cu toate acestea, între mînuscrisele cunoscute pînă acum nu găsisesem nicî unul unde analele moldovenestî să fie amestecate cu cele sirbeștî. Primul manuscris de asemenea natură este sbornicul cu No. 72 dela mănăstirea Neamțului, în care găsim combinate la un loc un extras din redacțiunea analelor sirbeștî publicate de mine în Archiv für slavische Philologie cu știri luate din analele moldovenestî. Aceasta este o încercare de a pune în legătură istoria Moldovei cu istoria Serbiei, Turciei și imperiului bizantin. Fiindcă această compilațiune este, pe cît știu eu, unică în felul ei, o public aci ca o completare a celorlalte monumente istoriografice moldovenestî dinainte de Ureche. Înainte de a da însă textul acestei compilațiuni, voi da o descriere a sbornicului, interesant și din alte puncte de vedere atît pentru vechea literatură bulgară (întreg sbornicul este scris în limba mediobulgară) cît și pentru cea romînă. Descrierea făcută de părintele Melchisedec în Archiva pentru Istorie, Archeologie și Filologie, an. II, vol. I. pag. 136—137, este necompletă și neexactă.

Et e scris pe hârtie, are 338 file în 8°, e împărțit în quaterniuni de câte 8 file și numerotația merge regulat dela început până la fila 318, cu care se termină quaterniunea 38. Restul este adăugat mai târziu și e scris de altă mână. Partea întâia e scrisă cu o semiuncială frumoasă în sec. 16, partea a doua cu o semiuncială mai colțuroasă în sec. 17. Ca ornamentică (inițiale și vignete) sbornicul dela Neamț e mai frumos decît cel dela Tulcea; frumoase sunt vignetele dela fila 1 și 23; cea dela fila 319 e fără gust. Cuprinsul sbornicului este următorul:

прѣсловѣе покаанію правило стхъ ѿцъ свѣрныхъ
вхсѣи вхселѣнїи: precuvîntare la pocăință, pravila sfin-
ților părinți ai soboarelor pentru lumea întreagă.
Această introducere saŭ „precuvîntare“ la pravila
sfinților părinți adunați în soboarele ecumenice merge
până la fila 17 a., unde începe cuprinsul pravilei după
capitole: скъсанїе въ крѣтцѣ книскѣ сѣи: cuprinsul pre-
scurt al acestei cărți (până la f. 22 b.). La f. 23 a.
începe însăși pravila sf. apostoli cu titlul: правило
стхъ апла и стхъ . з . свѣрныхъ и нынѣ стхъ ѿцъ
вхсѣи члkw, на вхсѣкхъ потрѣбхъ заповѣдѣхъ разлїчнѣхъ:
pravila sfinților apostoli și a celor șapte sfințe soboare
și a altor sfinți părinți, porunci felurite pentru toți oa-
menii și pentru toate împrejurările. Această bucată pare
că merge până la f. 220 a., unde se află patru notițe
analistice din istoria Moldovei asupra mitropoliților
moldoveni, Iosif, Teoctist și Gheorghe și asupra pa-
triarhului sîrbesc Nicodim; acestea sunt intercalate

late mai târziu de o altă mină și sunt scrise în cursivă.

F. 220 b. — 225 b. cuprind cronica pe care o publicăm mai la vale sub titlul *ХРІА́НСТІ́Н ЦРІ́Е* (împărații creștini), iar după aceasta vin următoarele bucăți : -

ПАТРІ́АРСИ ѿ .А. СЪБѢ^Р ВЪ КѢ^СТА^НТИ^И ГРА^Д: patriarhii dela întâiul sobor din Constantinopol, f. 226 a. — 228 a.

ДА ВЪКѢ^СЕ ВЪСѢ^С ПРАВОСЛА́ВНЫ ХРІСТІ́АНИ, СІ́Е НАСТО́БЖИЕЕ ПИСА́НІЕ Ё́ЖЕ ЗРІ́ТЕ ПРѢКНИСА СѦ ѿ ЧТНАГО Ё́ СТГО ПИСА́НІА СѢХЪ ТРІ́Е^Х ПАТРІ́АРХЪ И^{ЖЕ} ВЪ СІ́РІИ Ё́ ЕДІ́НЫ СРѢ́ВКЫ ПРИЛОЖЕ́НІА Ё́ЛИ ѿАТІ́^А НЕ Ё́МА^Т ВЪ СЕБѢ^С НИЖЕ́ РѢ́ЧИ: сѧ știți cu toții, pravoslavnicii creștini, că această scrisoare, pe care o vedeți, s'aș scos din cinstita și sfînta scrisoare a celor trei sfinți patriarhi din Siria și nu are nici un adaos și nici o prescurtare de cuvinte. — Aceasta este o circulară a celor trei patriarhi din Alexandria (Filotei), Ierusalim (Ioachim) și Antiohia (Dorotei), provocată de îndemnurile lui Arsenie, mitropolitul Chesariei din Capadocia și exarhul întregii biserici orientale, prin care se condamnă hotărîrile conciliului dela Florența și prelații ortodocși cari au aderat la ele. Bucata începe cu ПО́ИЖЕ ПРІ́ЙДЕ ПРѢКѢ́ЩЕНЫМЪ МИТРОПО́ЛИТЪ ЗДЕ́ СѢ́ВКИШЪ МИТРОПѢ́ЛЪ КЕСА́РІЪ КАПАДО́КІ́НСКЫА: „fiindcă au venit aci prea sfințitul mitropolit al prea sfintei mitropolii din Chesaria Capadociei”,

și se termină cu *ѣгоже ради да сѧ ѣмоу написа на сѣбѣ сѣворнѣ подписанъ нашеж рѣкож, мѣца апрѣ в лтѡ, сѣна*: din pricina lui i s'a dat sfatul nostru comun, iscălit cu mîna noastră, luna lui Aprilie anul 6951 (=1443).

повѣсть полезная ѡ латїнѡ когда ѡлѣчиша ѡ грѣхъ ѣ ѡ стѣла бжїа цркве ѣ како ѣзверѣтѡша сѣбѣ єреси ѣже ѡпрѣснѡчиша слоужити ѣ хоула на стго дха: poveste folositoare despre Latinii cum aceștia s'aŭ despărțit de Grecii și de sfînta și dumnezeiasca biserică și cum și-aŭ scornit eresuri, slujind pînea nedospită și hulind pe sfîntul duh, f. 232 — 247 a.; cf. aceeași bucată în sbornicul dela Chiev, f. 295 — 310, Vechile Cronici Mold. pag. 9.

ѡ сѣботнѣмъ поствѣ глѣ .н. ѡ зїнарѣ: despre postul de Sîmbăta, cap. 50 din Zonara, f. 247 a. — 250 b., cu o glosă romînească, care zice „прѣ винѣ” acolo unde se spune că e păcat a posti Sîmbăta și Dumineca.

ѡ брацѣ іерѡвѣхъ: despre căsătoria preoților, f. 251 — 253 b.

ѡ ѡстриженїи брады: despre tunderea bărbii, f. 253 b.

ѡ рѣстѡщиѡхъ влѣсы ѣ крѣсѡщиѡхъ сѧ ѣми: despre creșterea părului și împodobirea cu el, f. 253 b. — 254 a.

ѡ прѣстѣни: despre inel, f. 254 a. — 255 b.

ѡ фрѣнсѣ и ѡ прѡчи латїна: despre Francii și cei-

laltî Latinî, f. 255 b.—259 b. Lingă titlu la margine
 гла .на: cap. 51. Inceputul: папа римскыи ѿ блжѣнѣ
 западныхъ странъ христїаны: papa din ,Roma, și crēs-
 tinîi părților de spre apus;

иже въ стхх ѿца нашего никона ѿ то^аже: cuvîntele
 sfintului părinte al nostru Nikon despre acelaș lucru,
 f. 260 a. — 262 a.

йна повѣ^а никифора калиста ѿ вечѣр^ххъ хвѣ^х: altă
 poveste a lui Nichifor Calist despre cinele lui Christos,
 f. 262 b.—263 b. cf. f. 276 a.—277 b. din sbornic-
 ul dela Chiev, Vech. Cron. Mold. pag. 8.

слово ѿ нѣмѣчьскы прѣлѣциени како набоучи гл҃гнивыи
 петръ ѣреси: cuvînt despre eresurile nemțestî, cum a în-
 vățat pe oameni eresuri Petru cel Gîngav, f. 263 b.—
 265 a.; cf. sbornicul din Chiev f. 310 a.—311 b., l. c.
 pag. 9.

слово ѿца нашего левсїа пещерскаго игоумѣна кз
 ѿзаслѣвоу кнасъ (la margine: ѿ латин^х): cuvîntul pă-
 rintelui nostru Teodosie egumenul Peșterii către prin-
 cipele Izjaslav despre Latinî, f. 265 a.—271 b. Aceasta
 e cunoscuta bucată din vechea literatură răsăcă, tran-
 scrisă în limba mediobulgară: un cas foarte întere-
 sant, căci pe cînd producțiunile literaturii bulgărești
 le găsim mai toate în redacțiuni rusești, contrarul se
 întîmplă foarte rar. Incepe cu: азъ левсїе хоудыи мнихъ,
 рабъ стѣ^а трѣ^ацк: eu Teodosie plecatul călugăr, robul
 sfintei treimi.

ѡ ѿсправлѣни мѧло въ кратцѣ є (sic) вѣрѣ и ѡ
 низложени нѣчѣстѣвы^х ѡрети^х ѿ кѣи ѡ ѡрети ѿ ѡ
 кѧдоу іави сѧ, сзложчи бо сѧ ѡ днѣ и нѣкыи^х сзбрѧ-
 нѣоу сѣмоу вѣти ѿ глати (sic) ѡ си : despre îndrep-
 tarea credinței, pre scurt, și despre infringerea necu-
 raților, eretici și fiecare eretic de unde s'aū arătat, că
 s'aū intimplat ca cineva să le adune pe acestea la un
 loc și să vorbească despre ele ¹⁾, f. 272 a. — 279 b., fără
 sfârșit, căci după aceasta lipsesc mai multe file din
 quaterniunea 33 și 34. Bucata tratează despre ivirea
 feluritelor eresuri și despre hotăririle soboarelor ecu-
 menice. Incepe cu cuvintele : сзбрѧв же въ дроугѧ
 ѧ нѣла людѣ вѣрныѧ : adunînd în a doua duminică pe
 oamenii cei credincioși.

кѣрила ѧлѣѧнрѣскаго (ѡ тѣже^х la margine): Chiril
 din Alexandria despre aceleași lucruri, f. 280 — 281 b.,
 întrebări și răspunsuri.

повѣданіе въ кратцѣ како и коѣго рѧди дѣла ѡлж-
 чиша сѧ ѡ на лѧтине ѿ ѿзбрѧжени вѣша ѡ прѣвѣнча
 своего ѿ ѡ кнѣгѣ помѣ^хныи^х ѧдеже пишѧт сѧ прѧво : is-
 torisire pe scurt, cum și din ce pricină s'aū despărțit
 Latinii de noi și aū fost alungați de către cei dinții
 născuți ai lor și din cărțile de pomenire, unde se
 scriū drept. Restul acestui titlu și bucata întreagă lip-
 sește; la margine se află o glossă care o atribue lui

¹⁾ Ultima parte a acestui titlu ę tradusă pe gicite, căci textul slav este cu totul obscur.

Mihail Synchel și o numește *изложене православнои вѣрѣ*: expunerea dreptei credinței.

La f. 282 a. începe o bucată cu titlu necomplet, care conține între altele un mic fragment din Ioan Scărarul, iar dela f. 284 b.—302 a. sunt adunate la un loc o sumă de fragmente privitoare la dogmatica ortodoxă din Anastasie patriarhul Antiohiei și Chiril al Alexandriei (f. 284 b.), din sf. Vasilie (f. 286 b.), din Ioan Gură de aur (f. 287 b.), din Grigorie Teologul (f. 288 b.), din Ioan Damaschin (extrase din teologia lui: despre sf. troiță 289 a. despre numirile dumnezeestii 289 b.), din Dionisie Areopaghitul etc., toate fragmente ce se repetă mereu în sbornicele mănăstirești.

явлѣніе ѿцѣу нашемоу авраамѣ ѿ заветѣ архистратигу^м михаїлу^м: aparițiunea părintelui nostru Avraam despre porunca arhistratigului Mihail, f. 303 a. — 314 b.

оуказъ како сътвори гъ брѣство крѣстное: arătare cum Dumnezeu a făcut frăția de cruce, f. 315 a. — 318 a. Cu aceasta se termină partea mai veche a sbornicului. Restul este un fragment din tipicul dela muntele Athos, completat cu fila dela sfârșit, tot în mănăstirea Neamțului, de ieromonahul Iorest la 1757, August 30.

Afară de această ultimă parte, sbornicul a fost scris întreg în mănăstirea dela Neamț, pe la 1557, de către ierodiaconul Ilarion la porunca mitropolitului Grigorie, care l'a depus spre păstrare în aceeași mănăstire, precum se vede din următoarea notiță de

pe fila 302 b. : изволеніе ѿца и сѣ поспѣшеніемъ снѣ ѿ
сѣвршеніе стго дѣа нача сѣа кнѣга на нмѣ правила
сѣтихъ дѣла и сѣврши повелѣніе ѿ дааніе прѣ-
ѿщенна митрополѣта сѣчаска кѣр григѣріа
ѿже и нѣмѣска зове сѣа и дѣде ѿ въз монасты
идѣ жѣ хрѣ е възнѣніе га ба и спаса наше ѿ хѣа да възде
ѣмѣ въз вѣкѣхъ вѣкѣхъ пѣмѣа : cu voea tatălui și cu aju-
torul fiului și cu desăvirșirea sfintului duh, s'a înce-
put această carte anume *pravila sfinților apostoli* și s'a
săvirșit din porunca și cu dania prea sfințitului *mitro-*
polit al Sucevei kir Grigorie numit și dela Neamț
și aū dat-o în mănăstirea cu hramul înălțarei dom-
nului dumnezeū și mîntuitorului nostru Isus Christos,
ca să-l fie pomenire în vecii vecilor. Urmează după
aceasta blestemul obicînit contra celor ce ar strica
dania și apoi ѿ ѿспѣса сѣа рѣкожѣ еродѣакѣна іѣла-
рѣвна ѿченѣка тогѣжѣ митрополѣта, въз дѣни дѣлѣа "дра
воєвоѣ вѣтѣ ѿзѣ. мѣа дѣ. а. : și s'aū scris cu mina
erodiaconului Ielarion, ucenicul aceluias mitropolit, în
zilele lui Alexandru voevod, în anul 7065 (1557), luna
lui August 1. La f. 228 a. se repetă aproape acelaș
lucru într'o notiță din 1567 (1567). Vezi traducerea
completă a ambelor notițe de episcopul Melchisedec
în *Archiva pentru Istorie, Archeologie și Filologie*, an.
II, vol. I, pag. 136—137.

Asupra „pravilei” care ocupă ceva mai mult de

jumătate din acest sbornic voiți vorbi mai pe larg cu altă ocaziune; deocamdată observ numai că ea este aproape identică cu pravila cea mică dela Govora și că a servit prin urmare acesteia drept izvor. Aci ne interesează în special cronica sirbească cea amestecată cu anale moldovenești și cele patru notițe analistice isolate; pe acestea le reproducem întregi. Pe cea dintâi fiind că este până acum singura compilație de felul acesta, pe celelalte fiindcă ne dau un exemplu de acele *însemnări istorice pe manuscripte*, care au fost folosite mai apoi ca material pentru anale; cf. Vechile Cronici Moldovenești, pag. 28. Episcopul Melchisedec, în descrierea manuscriselor dela Neamț, a publicat numai traducerea acestor patru notițe și precum prevăzusem în scrierea citată pag. 250, cu greșeli; cît despre cronică, răposatul prelat nici n'a observat că ea există în manuscrisul pe care l'a avut sub ochi. Noi publicăm mai la vale, în întregime lor, atît cronica cît și cele patru notițe analistice isolate, în textul original și în traducere. Pasajele analelor moldovenești intercalate în cronica sirbească le relevăm prin tipar rărit. Asupra cronicei sirbești și isvoarelor ei se poate consulta articolul citat din Archiv für slav. Phil. an XIII.

B. Cronica serbomoldovenească.

Х р з с т і а н ь с т і и ц а р і е . а . с з в о р з .

Бѣликии кѡнстантинъ лѣтъ .лв. скѡнчавъ сѧ вели-
 кыи кѡнстантинъ сын лѣтъ .ѡе. и встави тремъ сыновѣмъ
 своимъ царство: кѡстѣ и кѡнстантинѣ и кѡнстантѣи иже
 царствоваша лѣтъ .кд. [по] кѡнстантѣи¹⁾ царствова юу-
 лѣанъ прѣстѣпникъ лѣтъ .в., новѣанъ .а. мѣсѣцъ, оу-
 лентѣанъ великии лѣтъ .дл., оуалъ .гл., гратѣанъ .с., оуален-
 тѣанъ .ел., ѡеѡдѡсѣ великии .сл. лѣтъ. при немъ же бысть
 .в. сзвѡрз .рн. свѣтыхъ вѣтъ. аркадѣ сынъ его .кв.
 лѣтъ, ѡеѡдѡсѣ малыи .мв. лѣтъ, сынъ аркадѣвъ. при
 немъ бысть .г. сзвѡрз .с. свѣтыхъ вѣтъ, маркѣанъ .дл.
 лѣтъ и мѣсѣцъ .е. при немъ же бысть .д. сзвѡрз .хл.
 свѣтыхъ вѣтъ. лзвъ великии .нл. лѣтъ, лзвъ малыи
 вѣтъ его .а. лѣто, зинѡнъ вѣтъ его лѣтъ .зл., анѡстѡсѣ
 дѣкѡрз .кз., юѡстѣнъ ѡраѡъ .а. лѣтъ, юѡстѣнѣанъ великии
 лѣтъ .аа. при немъ же бысть .е. сзвѡрз .рѡе. свѣтыхъ
 вѣтъ. юѡстинъ малыи дѡуѡгыи лѣтъ .гл., тѣверѣ лѣтъ
 .е., мѡврикѣ .к. лѣтъ, фѡка капѡадѡкъ лѣтъ .н., ираклѣ
 лѣтъ .л., кѡнстантинъ .а. лѣто, ираклѡна сз матѣрѣи си
 коупно мѡртѣнож мѣсѣцъ .д., кѡнѡста .кз. при сѣмъ пѡви
 сѧ сѡацинскыи лзжепрѡрокъ мѡхѡметъ. кѡнстантинъ сынъ
 кѡнѡстинъ .зл. лѣтъ. при сѣмъ бысть .з. сзвѡрз .ро. свѣ-
 тыхъ вѣтъ. юѡстѣнѣанъ сынъ его лѣтъ .л., лѡвнтѣ лѣтъ
 .з., аѡимѡрь .з., пакы юѡстинѣанъ крѡноносъ сз тивѣрѣемъ .з.
 лѣтъ, филлипикъ вѡрдѡнѣ .в. лѣта, артемѣ же и анѡстѡсѣ

¹⁾ Manuscrisul are după константѣи din greșală лѣтъ .кд., luat din fraza precedentă.

лѣта .в., ѡѡдѡсїе адрамитинъ .в. лѣта, лѡвъ кононь икѡно-
вѡрець .кд. лѣта. при семь римлѣне ѡтхстѣпиша ѡтѣ
грѣкъ и оудрѣжаша римъ о себѣ даже до селѣ. кѡн-
стантинъ гнѡвинитинъ .лд. лѣта, лѡвъ хазаръ сынъ его
.е. лѣтѣ, кѡнстантинъ сѣ православноѣ матерѣх си ириноѣ
лѣтѣ .ки. при снѣхъ бысть .з. сѣѡврѣ .тѣз. свѣтыхъ
ѡтѣцъ на икѡноборцѣ. никіѡврѣ .и. лѣтѣ и мѣсѣцъ .ѡ.,
ставракіе лѣто .а. и мѣсѣцъ .в., михѡилъ рагавен благочѣсти-
выи лѣта .в., лѡвъ армѣнинъ .з. лѣтѣ и мѣсѣцъ .е., ми-
хѡилъ травли аморрен .и. лѣтѣ и мѣсѣцъ .ѡ., ѡѡфилъ сынъ
его .ви. лѣтъ ¹⁾, михѡилъ сынъ ѡѡфиловъ сѣ матерѣх си ѡѡ-
дѡроѣ .ке. лѣтѣ и сѣ василіемъ македѡномъ .а. лѣто и
мѣсѣцъ .д. при снѣхъ ѡбнови сѣ православіе и икѡны свѣ-
тыхъ вѣставиша сѣ въ црѣкви пакы, и блѣгарѣ хрѣстїѡны
сѣтвориша сѣ и сѡвѣса сѡвѣнскаѣ вѣставиша сѣ свѣ-
тынѣхъ кѡриѡмѣхъ, въ лѣтѣ .стѣ. (6360=852). василіе
македѡнъ .ѡ. лѣтѣ. при семь роуци крѣстиша сѣ и
выша хрѣстїѡне. лѡвъ прѣмѣдринъ .ке. лѣтъ и мѣсѣцъ
.и., ѡлѣѣандрѣ братъ его .а. лѣто и мѣсѣцъ, кѡнстан-
тинъ сынъ лѡвѡвъ .нд. лѣта, рѡманъ сынъ его .г. лѣта,
рѡманъ .к. лѣтѣ, порѣиѡгенитъ кѡнстантинъ .еи. лѣтѣ,
нови рѡманъ .а. лѣто, никіѡврѣ фѡка .с. лѣтѣ и мѣ-
сѣцъ .с. при семь лѡвѣра начѣтѣ зѣдѣти сѣ въ свѣтѣи
гѡрѣ свѣтынѣхъ ѡѡнасїемъ ѡѡнскымъ въ вѡѡѡдѣскымъ
сѡноу еце сѣщѣи емоу, въ лѣтѣ .svѣѡ. (6469=961). иѡаннъ
цимисѣхїи .с. лѣтъ и мѣсѣцъ .с. вѣѡѡтѣ оубѡ ѡтѣ ѡѡѡѡ
до цимисѣхїѡ лѣтѣ .svпд. (6484=976). василіе порѣ-
иѡгенѣ блѣгарѡѡѡѡинѣхъ .и. лѣтѣ, кѡнстантинъ братъ его

¹⁾ În original urmează aci *потисѣ*. E denotat că originalul are
mai multe îndreptări și adaose, mai ales la numărul anilor, pe care
nu le reproducem, deoarece n'au nici un interes pentru noi.

.в. лѣта и мѣсѣцъ .аі., рѡманъ дрѣгын арїѡроуль .е. лѣтъ и мѣсѣцъ .е., миѡанъ пафлагѡнь з. лѣтъ, кала-
фатинъ мѣсѣцъ .д. и .е. дѣни, кѡнстантинъ мономахъ
.ві. лѣтъ, ѡеѡдѡра багрѡрднаа .а. лѣто и мѣсѣцъ .а.,
миѡанъ старецъ .а. лѣто, ісакїе .и., кѡнстантинъ доука .з.
лѣтъ и мѣсѣцъ .з., еѡдокїѡ жена его съ сынѡви своимъ мѣ-
сѣцъ .з. и мало дѣнїи, рѡманъ дїѡгенинъ лѣта .д., миѡанъ
сынъ кѡнстантиноу доуки .з. лѣтъ, никифѡръ во[то]нїатъ
.г. лѣта, алеѡїе кѡмнинъ .лз. лѣтъ, іѡаннъ багрѡрднын
.зі. лѣтъ, манѡїиль сынъ его багрѡрднын .ли. лѣтъ.
бывааѡтъ оубѡ ѡтѡ адама до сего царства .ϣϣа. лѣтъ
(6689=1181). алеѡїе сынъ манѡїилевъ багрѡрднын .г.
лѣта, андрѡникъ кѡмнинъ .в. лѣта, ісакїе аггелъ .а.
лѣтъ, алеѡїе аггелъ братъ его .кз. лѣтъ, алеѡїе ¹⁾ моу-
роуфилъ мѣсѣцъ .д. ѡтѡ него же латинѡмъ покори сѡ
цариградъ и неоустроенїю бывшоу въ градѣ вѡсташѡ
ѡтѡ вѡждоу на градъ и прїѡшѡ фрѡзи градъ въ
лѣтѡ .ϣψї. (6710=1202) и повѣже алеѡїе моуриѡфлѡ
а фрѡзи градъ дрѡжашѡ лѣта не мала, и вѡздѡх-
нїшѡ грѡци видѣвѡше вѡзмѡщенїе въ градѣ и по-
минаахѡ папѡ рїмскаго въ прѡвѡнѡхъ помѣкни господи.
ѡеѡдѡръ великын ласкаръ лѣтъ .иі., ватаць іѡаннъ
зѡтъ его .лв. лѣтъ, ѡеѡдѡръ малын ласкаръ сынъ его
.л. лѣтъ. сїи же въ коупѣ съ фрѡзи. миѡанъ пале-
ѡлогъ иже латини изгна ѡтѡ цариграда .кд. лѣтъ,
въ лѣтѡ .ϣψнз. (6756=1248), и даати дань грѡкѡмъ
ѡеѡиѡшѡ сѡ. андрѡникъ сынъ миѡанѡ палеѡлога по
сѡмрѡти ѡтѡца своего царствова при патрїарсѣ іѡсифѣ
.к. лѣтъ, миѡанъ азимитъ и сынъ его палеѡлогъ .иі.

¹⁾ Orig. are după aleѡїе cuvintele и оносъ мѣсѣцъ .з.

лѣтъ, андрѣиць сынъ его палеологъ .л. лѣтъ, иже варлаама низложи и словеси и дѣлы. въ коуиѣ ѡтѣ адама до зде .ꙗꙗꙗ. (6860=1352) лѣтъ. катакоузинъ ѡмъ мааѣи въ малѣ палеологъ, ѡнъ съ матерѣж и сынѡмъ андрѣицьмъ¹⁾, катакоузинъ и по[си]гкитень въ коуиѣ и .калѡианнъ сынъ андрѣица палеолога .л. лѣтъ, маѡуилъ по семь сынъ калѡианна палеолога .лѣ. лѣтъ.

Ѹтъ сззданїа же мира до лѣта сиѣ царѣ, въ лѣтъ .ꙗꙗꙗ. (6867=1359) ѡтѣ толѣ произволенїемъ божїемъ нача сѧ мѡлдавская земля²⁾. прїде драгѡше. воєвода ѡтѣ оугрѣскои земли ѡтѣ маѡуѣша за тоуѣрьмъ на лѡвь³⁾.

Ѹтъ тогожде лѣта въ лѣтъ .ꙗꙗꙗ. (6867=1359) тоуѣри прѣидѡша калиѡилъ и прѣиѡиша брѡдѧ и прїѡиша мнѡгѡмъ страны къ западѡмъ, и ѡтѣ толѣ сѧмѣиенїе сѧтвори сѧ и неоустроенїе. велѣ и пагоуѣ по мѣстѡхъ хрѣстианскихъ. быша же и трѣси велици по землѣхъ.

Таже дѡиѡмъ мѡиѡшѣдшїмъ лѣтъмъ ѡтѣиѡже тоуѣри калиѡилъ прѣидѡиша въ лѣтъ .ꙗꙗꙗ. (6869=1361) погыѣ мѡмчило перѣтѡрскыи.

Ѹсѡмъ десѡтѡмъ же текѡиѡу сѧ вѣхѡу ѡсѡиѣ стѡтинъ къ шѣстѡиѣмъ тысячѡмъ лѣтъ (6880=1372) оуѡрѣтъ царѣ ѡрѡшъ.

Къ лѣто .ꙗꙗꙗ. (6901=1393) прїѡиша тоуѣри трѣшѡвь.

¹⁾ Pasaj corrupt.

²⁾ In original *земли*.

³⁾ La margine se află aci o glossă prin care se atrage atențiunea cetitorului asupra pasajului despre țara Moldovei: *зри, за странѣ мѡлдавская*.

Бѣ лѣтѣ .ꙗцаі. (6911 = 1403) погыбѣ багизитѣ
амира ѡтѣ демира подѣ ангоуromь, юнїа .кд. днѣ.

Бѣ лѣтѣ .ꙗца. (6921 = 1413) моуѣа ходи на но=
вобрѣдо, а послѣди споуѣтивѣ едно лѣто разсыпа влѣ=
гары и ѡтѣ тогожде лѣта закланѣ выѣть на искроу, и
алѣѣандрѣ воевода мѡлдавскаго (sic) ста на госпо=
дѣство и.господѣствова лѣтѣ .лв. и мѣсѣца .и.

Бѣ лѣтѣ .ꙗца. (6929 = 1421) оумирѣтъ валиша
зетскыи и царѣ соулатанѣ рекомыи кришчїа.

Бѣ лѣтѣ .ꙗци. (6938 = 1430) тоуѣрци прїаша
солѣнѣ.

Бѣ лѣтѣ .ꙗци. (6950 = 1442) оуѣи ганкоуль мезитѣ
вѣга на власѣхѣ.

Бѣ лѣтѣ .ꙗци. (6951 = 1443) ходи вѣша подѣ
вѣльградѣ и сѣзида жрѣновѣ, и вѣ то лѣто разѣи ган=
коуль вѣшоу на вѣлшкон земли на вѣлвеницѣ.

Бѣ лѣтѣ .ꙗци. (6959 = 1451) оумирѣтъ моуѣратѣ,
фѣврѣарїа д.

Бѣ лѣтѣ .ꙗцѣ. (6960 = 1452) царѣ мѣхмедѣ вѣгѣ
царѣство прїѣмѣ, сѣгради новыи градѣ вышѣ цариграда.

Бѣ лѣтѣ .ꙗцѣ. (6961 = 1453) прїѣтъ царѣ мѣхмедѣ
вѣгѣ цариградѣ, мѣсѣца май .ка. вѣ днѣ вторникѣ.

Бѣ лѣтѣ .ꙗца. (6989 = 1481) оумирѣтъ царѣ
мѣхмедѣ вѣгѣ прѣко морѣ прѣшѣдѣ сѣ воиншмѣ, май
.г. оу четврѣтокѣ .ви. часѣ днѣ, а багизитѣ сынѣ его
прїѣми царѣство, мѣсѣца тогожде .аі. вѣ сѣвотѣ, и чѣма
врата си прогна. сѣи царѣ прїѣми кѣлѣж и вѣльградѣ
.г.-го лѣта царѣства. его.

Бѣ лѣтѣ .ꙗк. (7020 = 1512) мѣсѣца апрѣлїа .і. оста=
вѣ багизитѣ царѣство своѣ богомрѣзкомѣу своѣмоу сыноу
сѣилимѣ и вѣ то лѣто при вѣлгочѣстивѣаго іѡ вѣгдана

воеводѣ бысть морь и сѣмрѣтоносїе и ѡ вѣсе не-
строенїе въ земли мѡлдавское, ѡбо ѡтѣ вожїа попоу-
щенїа сѣмрѣть, ѡбо же гладь, ино же частаа
сѣвранїа въ вѣискахъ, ꙗко мнѡгымъ глаголати
быти сицевымъ зли вѣще ради настати злочѣстиваго
царѣ ꙗкоже пишеть сѧ о антихристѣ.

Сѡтѣ царства мѣхмедъ бега до царства банзита
сѣтъ .ко. лѣтъ и ѡтѣ царства банзита до царства сен-
лима сѣтъ .ла. лѣтъ.

Бѣ лѣтъ .сцѣа. (6961 = 1453) бѣ архїепископъ
куръ іосифъ ѡтѣ нѣмеческаго монастырѣ при благочѣ-
стивѣмъ воеводѣ александрѣ.

И по томъ въ дѣни александра сына илїана воеводѣ
благослови сѧ прѣвсвѣщенныи митрополитъ куръ дѣвк-
тистѣ старын ѡтѣ архїепископа срѣзскаго куръ никѡ-
дима.

Бѣ лѣтъ .сцие. (6985 = 1477) прѣстави сѧ прѣ-
всвѣщенныи митрополитъ куръ дѣвктистѣ старын.

Бѣ лѣтъ .зѡ. (7019 = 1511) прѣстави сѧ прѣ-
всвѣщенныи митрополитъ куръ георгїе старын и ѡтѣ
прѣставленїа прѣвсвѣщеннаго дѣвктиста митрополита
до георгїа митрополита сѣтъ лѣтъ .лѣ.

C. Traducerea.

Impărații creștinî. Inițiul sobor.

Constantin cel Mare a domnit 32 de ani. Murind
Constantin cel Mare în vîrstă de 65 de ani, lăsa îm-

părășia celor trei fii ai săi: Costea, Constantin și Constantie, cari domniră 24 de ani. După Constantie domni Iulian Apostatul (Călcătorul de lege) 2 ani; Iovian 9 luni; Valentian cel Mare 11 ani; Val 13; Gratian 6; Valentian 15; Teodosie cel Mare 16. Pe vremea acestuia a fost al doilea sobor cu 150 sfinți părinți. Arcadie, fiul lui, domni 22 de ani; Teodosie cel Mic, fiul lui Arcadie, 42 de ani; pe vremea lui a fost al treilea sobor cu 200 sfinți părinți. Marchian domni 11 ani și 5 luni; în vremea lui a fost al patrulea sobor cu 630 sfinți părinți. Lev cel Mare domni 18 ani; Lev cel Mic, nepotul lui, 1 an; Zinon, tatăl lui, 17 ani; Anastasie Dicor 27 de ani; Iustin Tracul 9 ani; Iustinian cel Mare 39 de ani; în vremea acestuia a fost al cincelea sobor cu 165 sfinți părinți. Iustin cel Mic al doilea domni 13 ani; Tiverie 5 ani; Mavrichie 20 de ani; Foca Capadocul 8 ani; Iraclie 30 de ani; Constantin 1 an; Iraclona împreună cu mama sa Martina 4 luni; Consta 27 de ani. În vremea acestuia se ivi mincinosul proroc al Saracenilor Mohamet. Constantin, fiul lui Consta, domni 17 ani; în vremea acestuia a fost al șaselea sobor cu 170 sfinți părinți. Iustinian, fiul lui, domni 1 an; Leontie 7 ani; Ap-simar 7; Iustinian Cîrnul împreună cu Tiverie 6 ani; Filipic Vardanie 2 ani; Artemie și Anastasie 2 ani; Teodosie Adramitul 2 ani; Lev Conon Iconomahul 24 de ani. În vremea acestuia Romanii s'a'u despărțit de Greci și a'u păstrat Roma pentru sine, până în ziua de astăzi. Constantin Copronimul domni 34 de ani; Lev Hazar, fiul lui, 5 ani; Constantin cu credincioasa sa mamă Irina 28 de ani. În vremea acestora

s'a ținut al șaptelea sobor cu 367 sfinți părinți împotriva iconomahilor. Nichifor domni 8 ani și 9 luni; Stavrachie 1 an și 2 luni; Mihail Ragavei Cuviosul 2 ani; Lev Armeanul 7 ani și 5 luni; Mihail Travli Amorei 8 ani și 9 luni; Teofil, fiul lui, 12 ani; Mihail, fiul lui Teofil, cu mama sa Teodora domni 25 de ani și cu Vasilie Machedoneanul 1 an și 4 luni. Pe vremea acestora s'a reînnoit pravoslavia (dreapta credință) și sfintele icoane s'au pus din nou în biserică și Bulgarii s'au făcut creștini și literile slovenești s'au alcătuit de către sfântul Chiril, în anul 6360 (=852). Vasilie Machedoneanul domni 19 ani. În vremea acestuia se botează Rușii și se facură creștini. Lev Înțeleptul domni 25 de ani și 8 luni; Alexandru, fratele lui, 1 an și 1 lună; Constantin, fiul lui Lev, 54 de ani; Roman, fiul lui, 3 ani; Roman 20 de ani; Constantin Porfiroghenitul 15 ani; alt Roman 1 an; Nichifor Foca 6 ani și 6 luni. În vremea acestuia începu a se zidi lavra dela sfântul munte decătră Atanasie din Atos, pe cînd avea încă rangul de voevod, în anul 6469 (=961). Ioan Țimischie domni 6 ani și 6 luni. Trecut-ău așa dar dela Adam până la Țimischie 6484 de ani (=976 dela Christos). Vasilie Porfiroghenitul Bulgaroctonul domni 50 de ani; Constantin fratele lui 2 ani și 11 luni; Roman al doilea Arghiropol 5 ani și 5 luni; Mihail Paflagonul 7 ani; Calafatin 4 luni și 5 zile; Constantin Monomahul 12 ani; Feodora Porfirogheneta 1 an și 9 luni; Mihail cel Bătrîn 1 an; Isachie 8 ani; Constantin Duca 7 ani și 6 luni; Evdochia, soția lui, cu fiii ei 7 luni și cîteva zile; Roman Dioghen 4 ani; Mihail, fiul lui

Constantin Duca, 6 ani; Nichifor Votoniati 3 ani; Alexie Comnin 36 de ani; Ioan Porfiroghenitul 16 ani; Manuil Porfiroghenitul, fiul lui, 38 de ani. Sunt așa dar dela Adam până la această domnie 6689 de ani (= 1181 dela Christos). Alexie, fiul lui Manuil, Porfiroghenitul, domni 3 ani; Andronic Comnin 2 ani; Isachie Anghel 9 ani; Alexie Anghel, fratele lui, 26 de ani; Alexie Murțușlo 4 luni. Pe vremea lui se supuse Țarigradul Latinilor, și întimplindu-se neorindueli în cetate, se ridicară din toate părțile asupra cetății și cuceriră Frîncii cetatea, în anul 6710 (=1202), și fugi Alexie Murțușlo, iar Frîncii ținură cetatea nu puțin ani; și suspinară adinc Grecii văzînd răscoala din cetate și pomeneau pe papa Romei la cele dintîi „pomenește doamne“. Teodor cel Mare Lascar domni 18 ani; Vataș Ioan, ginerele lui, 32 de ani; Teodor cel Mic Lascar, fiul lui, 30 de ani; acesta a domnit împreună cu Frîncii. Mihail Paleologul, care alungă pe Latini din Țarigrad la anul 6756 (=1248), domni 24 de ani; Latini fîgăduiră tribut Grecilor. Andronic, fiul lui Mihail Paleolog, domni după moartea tatălui său, în timpul patriarhului Iosif, 20 de ani; Mihail Azîmit și fiul lui, Paleolog, domniră 18 ani; Andronic, fiul lui, Paleolog, domni 30 de ani. Acesta răsturnă pe Varlaam și cu vorba și cu fapta. La un loc, dela Adam până aci sunt 6860 de ani (= 1352 dela Christos). Catacuzin Iw Matei, Paleolog, domni puțin timp; Ioan cu mama și fiul său Andronic, Catacuzin și Posin-cliten împreună, și Caloioan, fiul lui Andronic Paleologul, domniră 30 de ani; Manuil, fiul lui Caloioan Paleologul, domni 35 de ani.

Aşa dar dela începutul lumei până pe vremea acestor împăraţi a trecut 6867 de ani (=1359 dela Christos); în acest an, cu mila lui Dumnezeu, s'a început ţara moldovenească. Venit-a Dragoşe voevod din ţara Ungurească dela Maramurăş la vinat după un zimbriu.

În acelaş an 6867 (=1359) a trecut Turcii Calipole şi a luat Vadul şi a cucerit multe ţinuturi din spre apus; de atunci s'a făcut răscoală şi neorîndueală mare şi pierzare prin ţările creştine. Fost-a şi cutremure mari pe pământ.

Doi ani după ce a trecut Turcii Calipole, în anul 6869 (=1361), a perit Momcilo din Peritor.

În anul 6880 (=1372) a murit ţarul Uroş.

În anul 6901 (=1393) luară Turcii Tirnova.

În anul 6911 (=1403) peri Baiazit Amira de mîna lui Demir sub Angora, Iunie în 24.

În anul 6921 (=1413) merse Musia la Novobrd, iar după un an împrăştiă pe Bulgari; în acelaş an fu omorît la Iskra; iar Alexandru, voevodul Moldovei, se sui în domnie şi domni 32 de ani şi 8 luni.

În anul 6929 (=1421) muri Balşa din Zeta şi ţarul-sultan numit Crişciia.

În anul 6938 (=1430) luară Turcii Solunul (Salonicul).

În anul 6950 (=1442) omorî Iancul pe Mezit Beg în ţara muntenească.

În anul 6951 (=1443) merse paşa împotriva Belgradului şi zidi cetatea Jîrnov; în acelaş an bătă Iancul pe paşa în ţara muntenească, pe Ialomiţa.

În anul 6959 (=1451) răposă Murat, Februarie în 4!

În anul 6960 (=1452) împăratul Mehmed Beg lua domnia și zidi Cetatea Nouă, din sus de Țarigrad.

În anul 6961 (=1453) lua împăratul Mehmed Beg Țarigradul, în luna lui Mai 29, într'o Marți.

În anul 6989 (=1481) muri împăratul Mehmed Beg, după ce trecu cu oștile dincolo de mare, Mai în 3, într'o Joi, la al 12 ceas din zi, iar domnia o lua fiul său Baiazit, în aceeași lună, în 19, într'o Simbătă, și alungă pe fratele său Cema.

Acest împărat lua Chilia și Belgradul în al treilea an al împărăției sale.

În anul 7020 (1512), luna lui Aprilie în 10, lăsa Baiazit împărăția fiului său spurcatului Selim, și în acelaș an, pe timpul cuviosului Iw Bogdan voevod, au fost boală și moarte multă și multă neorîndueală în țara Moldovei: ba foamete, ba dese strîngerî de oști, așa că mulți ziceau că acestea sunt semne rele și că are să se ridice răutăciosul țar carele se cheamă Antichrist, precum scrie în cărți.

Dela împărăția lui Mehmed Beg până la împărăția lui Baiazit sunt 29 de ani; iar dela împărăția lui Baiazit până la împărăția lui Selim sunt 31 de ani.

În anul 6961 (=1453) era arhiepiscop kir Iosif dela mănăstirea Neamțului, în timpul cuviosului voevod Alexandru.

Și' înai apoi, în zilele lui Alexandrel, fiul lui Iliăș voevod, s'aũ miruit preasfințitul mitropolit kir Teoctist cel Bătrîn decătră arhiepiscopul sirbesc kir Nicodim.

În anul 6985 (=1477) răposă preasfințitul mitropolit kir Teoctist cel Bătrîn.

În anul 7019 (=1511) răposă preasfințitul mitropolit kir Gheorghie cel Bătrîn, și dela moartea preasfințitului Teoctist mitropolit până la Gheorghie mitropolitul sunt 34¹ de anî.

III

CRONICA MOLDOPOLONĂ DE NICOLAE BRZESKI

1359 — 1566.

A. Nicolae Brzeski și codicele dela St. Petersburg.

Intre număratoarele manuscrise polone ale bibliotecii Załuski, păstrate astăzi în biblioteca imperială din St. Petersburg, se află unul de cea mai mare importanță pentru istoriografia noastră veche, căci el conține autograful cronicii moldopolone, pe care am căutat-o atât de mult până acum și pe care n'o cunoșteam decât dintr'o copie făcută în sec. 18 pentru istoricul polon Adam Naruszewicz. După această copie, foarte neexactă, noi am publicat cronică moldopolonă în „Vechile Cronice Moldovenești înainte de Ureche“, București 1891. De pe atunci încă D-l Dr. J. Korzeniowski, un distins bibliograf din noua generație polonă, mi-a comunicat că într'un catalog al bibliotecii Załuski din St. Petersburg a găsit însemnată o altă copie a cronicii moldopolone, afară de cea pe care o cunoștea și D-sa din muzeul principilor Czar-toryski dela Cracovia, ale cărui manuscrise le descria pe atunci. Mai târziu D-l Korzeniowski, având ocazie să studieze mai de aproape manuscrisele bibliotecii

imperiale din St. Petersburg, mî-a comunicat că într'adevăr această bibliotecă posedă o nouă copie a cronicel moldopolone și încă o copie mai bună decît copia muzeului Czartoryski. Comunicarea prietenului meu m'a făcut să întreprind o călătorie la St. Petersburg și mî-a dat ocazie să descoper acolo nu o copie a cronicel moldopolone, ci însuși originalul, autograful lui Mikołaj Brzeski, cel care a scris-o pe la 1566 în Iași.

Manuscrisul în care se află acest autograf este manuscrisul polon cu signatura F. IV. No. 250, are 57 file de hîrtie în folio și e scris de aceeași mină dela început pînă la sfîrșit. El a fost adus dimpreună cu toate celelalte manuscrise ale bibliotecel Zaluski din Varșovia la St. Petersburg și depus în biblioteca imperială de aci. Dintr'o notiță care se află pe fila din urmă se vede că a fost odată în proprietatea unui „castelan de Chełm”: *kronika wołoska wielmożnego Jego Mości pana Chełmskiego*; cronica moldovenească a grațiosității sale prea puternicului domn (castelan) de Chełm.

Manuscrisul are trei părți deosebite una de alta și așezate într'adins așa de alcătuitoarea lui. Partea întâia are titlul general de *kronika tureczka* (cronica turcească) și e împărțită în mai multe capitole, fiecare cu titlul său special; ea merge pînă la f. 47, fără să se sfîrșască, căci fila cea din urmă este stricată.

Partea aceasta e o copie a cunoscutei „cronici turcești” a Yenicerului sîrb Mihail Constantinovici din

Ostrovița ¹⁾, publicată de mai multe ori și citată de istoricii poloni de obicei sub titlul: „memoriile Ieni-cerului (pamiętniki janczara). Redacțiunea manuscrisului nostru e împărțită în 48 de capitole; cap. I—XXXII merg până la f. 32 b., unde se află numai titlul capitolului XXXIII cu notița „Dragula voiewoda woloski etc., hoc caput vide post chronicam Valachiae“, iar după aceasta urmează fără întrerupere capitolele XXXIV—XLVIII; acesta din urmă nu este complet, deoarece manuscrisul are aci o lacună. Se vede că alcătuitorul manuscrisului, care avea de gând să ane-seze și „cronica Moldovei“ pe lângă cronică turcească, a scris din aceasta din urmă capitolul XXXIII, care se ocupă aproape exclusiv cu Vlad Țepeș, cu intențiunea de a pune acest capitol mai târziu, după cronică moldovenească.

Cronica turcească începe cu cuvintele: A pierwszy poczatek Turkow iest s Tatarow ktorzi liata bozego siedmsetnego piecdziesiatnego piatego wysli s pulnoczi z ziemie zagorza“ și precît m'am putut convinge din comparațiunea citorva capitole, în special a capitolului XXXIII, cu ediția dela Varșovia din 1828 ²⁾, este cea mai bună și cea mai veche din toate recensiunile cunoscute până acum. Nu mă îndoiesc că învățații poloni vor ști să profite de această nouă copie, pentru a ne da o ediție critică a „memoriilor Ieni-

---

¹⁾ Numit greșit de Xenopol, Istoria Romînilor II, pag. 283, *Constantin Mihailovici*, după Hasdeu, *Archiva istorică* I, 2, pag. 8.

²⁾ Cf. asupra edițiilor polone și cehe ale acestei cronici *H. Zeissberg*, *Die Polnische Geschichtschreibung im Mittelalter*, Leipzig 1873, pag. 419—421.

cerului“, cunoscute până acum numai în niște copii foarte corupte din sec. 17, precum este copia din mănăstirea dela Berdyczew, după care s'a făcut ediția din Varșovia la 1828, sau copia bibliotecii Działyński din Kórnik, care nici ea nu este completă. Profesorul Brückner, care s'a ocupat multă vreme cu manuscrisele polone ale bibliotecii imperiale din St. Petersburg, va releva de bună samă însemnătatea acestui nou manuscris al cronicii lui Mihail Constantinovici din Ostrovița ¹⁾.

FF. 48—54 a. conțin cronica moldopolonă așa cum o publicăm mai la vale, păstrind întocmai ortografia originalului, deosebită foarte mult de ortografia copiei Czartoryski.

FF. 54 b.—57 conțin capitolul XXXIII din cronica turcească sub titlul:

„Vipyłs s kroniki tureczky popisanei przez Michala Constantinowicza z Ostrowicze, Racza iednego ktori bil wzieth do Turkow miedzi janczari, ktorey dostal urodzoni Mikolaj Brzeski, K. Je° M. sekretarsz i dworzanin, bendacz poslem in anno 1566“, adică:

„Extras din cronica turcească scrisă de Mihail Constantinovici din Ostrovița, un Sirb luat de Turci între Ieniceri, care cronică a căpătat-o nobilul Nicolae Brzeski, curtean și secretar al Maiestății Sale Regelui, fiind sol în anul 1566“.

---

¹⁾ Memoriile Ienicerului sunt însemnate mai ales prin aceea că ele sunt prima scriere istorică *în limba polonă*, dintre anii 1490—1516; înainte de ele cronicile se scriau în Polonia *latinește*; ele deschid calea scriitorilor naționali de mai târziu: Strykowski, Bielski, etc. După noi, copia Załuski înlătură cu totul presupunerea că originalul acestor memorii n'ar fi fost scris în limba polonă. Ca izvor istoric memoriile, sunt foarte însemnate pentru descrierea luptei dela Varna; vezi Zeisberg, l. c., pag. 421.

După aceste cuvinte urmează titlul capitolului XXXIII:

„Jako Wladiflaw star[sy sin Draguli w[o]ievodi wolo[sk]iego s Turkiem walczil i iako cze[sar]sz tureczki dobył w[si]pu Mitilenu, a uczyni[wi]si s krolem Mathias[em] przimierze dobival xiazath arbana[ki]y ziemie, krom iednego ktori mu się obronil, imieniem Skinder, capitolu XXXIII“: „Cum Vladislav, fiul cel mai mare al lui Dracula, voevodul moldovenesc, s'a bătut cu Turcii și cum împăratul turcesc a cucerit insulă Mitilene, iar făcînd pace cu regele Matiaș, a supus pe principii țării Albanejilor, afară de unul singur cu numele Skinder, care i s'a împotrivit, capitolul XXXIII.“

Narațiunea începe cu frasa „Dragula¹⁾ voievoda wolo[sk]i dva sini mial: star[semu] Wladislav a mlod[semu] Dragul, a obu dal bil czesarzovi Machometovi ku dvoru sluzicz“ (Dracula voevodul Moldovei avea doi fii: cel mai mare se numea Vladislav, cel mai mic Dracul, și pe amîndoi îi dăduse la curtea împăratului Mahomet spre slujbă), trece apoi la expediția lui Mahomet contra lui Vlad Țepeș, povestește trecerea Dunării, înfringerea lui Vlad, punerea în scaun a lui Radu, fuga lui Vlad, prinderea și închiderea lui de către Matiaș regele Ungariei și termină cu cucerirea Albaniei și a insulei Mitilene prin Turci. Sfîrșitul capitolului este: „wroczył się do Adrinopola (sc. Mahomet), a tam przysli posловіe od krola bo[se]n[sk]iego Th[om]asza żada[ia]cz b przimierze“ (și se întoarse la Adrianopol

¹⁾ *Dracul*, *Dracula* e dat în textul polonesc prin *Dragul*, *Dragula*.

(sc. Mahomet), iar acolo îi veniă soli dela Toma regele Bosniei, cerînd pace).

Nu mai mult decît din cele citate aci se vede ce deosebire este între copia din St. Petersburg și cea publicată la Varșovia în colecțiunea scriitorilor poloni (Zbiór pisarzy polskich), partea II, tom. V, din care capitolul referitor la Vlad Țepeș a fost reprodus de D-l B. P. Hasdeu în Archiva Istorică, an. I, partea II, pag. 8—11. Intr'alt loc vom vedea cum lupta lui Vlad Țepeș cu Mahomet ese cu totul altfel după această copie, decît după copia cea rea a manuscrisului din Berdyczew.

Deocamdată ajunge să constatăm că manuscrisul F. IV: No. 250 conține trei părți: 1) ff. 1—47 cronica turcească, 2) ff 48—54 a. cronica moldovenească, 3) ff. 54 b.—57 fragmentul despre Vlad Țepeș, toate trei întocmite așa de autorul manuscrisului, Mikołaj Brzeski, la 1566.

Cine era acest Brzeski și unde și-a alcătuit el acest codex atît de interesant pentru noi?

O întîmplare norocoasă ne-a păstrat, tot în biblioteca Załuski, cîteva corespondențe diplomatice, care ne arată pe acest Brzeski în Moldova pe la 1566, fapt ce coincide perfect cu data pusă de dînsul în titlul cronicei moldopolone: „w roku 1566, 28 die menlis Octobris, w Iałsiech“.

Alexandru Lăpușneanul, care domnește a doua oară în Moldova dela 1563 — 1568, fie îndemnat de Turci, cu al căror ajutor își recăpătase tronul și căroră se robise cu totul, fie de bună voea sa, — cu siguranță nu putem ști — făcu spre sfîrșitul domniei

sale mai multe invasiuni hrăpitoare în provinciile marginase ale Poloniei și nemulțami foarte mult prin aceasta pe regele Sigismund August, care îi arătase destulă bună-voință, tăind, după rugăciunea Turcilor, în anul 1564 pe cei trei dușmani ai lui Lăpușneanul; pe Tomșa, Moțoc și Spancioc. Regele Sigismund se plînze de mai multe ori la Turci împotriva purtării domnului moldovenesc ¹⁾, dar cum se pare, fără succes. Lăpușneanul a învadat, după spusele lui Bielski (Chronika, ed. Turowski, vol. II, pag. 1163), la 1565 Pocuția; în aceeași vreme Tătarii invadaseră Podolia.

Pentru a reclama împotriva acestor neajunsuri din partea Moldovenilor și Tătarilor, cît și pentru alte afaceri, regele polon trimise în 1566 cu o misiune la poarta otomană pe „solul și secretarul său Nicolae Brzeski”. Brzeski fu oprit însă de Lăpușneanul în Iași, unde îl ținu mai mult timp, de frică ca nu cumva Turcii să audă de faptele lui și să-l ajungă pedeapsa turcească. Tot așa făcu Lăpușneanul și cu alți soli și comornici ai regelui, trimișii în urma lui Brzeski, ca să afle ce s'a întimplat cu el.

Toate acestea le știm dintr'o instrucție dată cu un an mai târziu (1567) marelui ambasador polon către poarta otomană Petru Zborowski, trimis de rege la Constantinopol să reînnoască pacea cea veche între Poloni și Turci. Această instrucție se află într'o copie foarte veche, dacă nu chiar contemporană, în ma-

---

¹⁾ Vezi scrisoarea sultanului Suleiman către regele Poloniei din c. 6 Octomvrie 1564, publicată de noi în Doc. Hurmuzaki, Suplementul II, vol. I, No. CXXVII, pag. 243 și urm.

nuscrisul F. IV. No. 116 din biblioteca imperială de la St. Petersburg ¹⁾).

Iată cuprinsul ei :

După ce se spune mai întâi, că aflînd de moartea șultanului Soliman și de suirea în scaun a lui Selim, regele polon a hotărît să trimeată cu felicitări pe „solul și secretarul său Nicolae Brzeski“, rechemat dintr'o solie cu care fusese însărcinat pe lingă bătrînul sultan în Ungaria ²⁾, — regele se plînge de voevodul Moldovei (Alexandru Lăpușneanul), care în loc să-l fie recunoscător pentru binefacerile primite dela dînsul, a ținut, nu știe din ce pricină, multă vreme la sine pe solul Nicolae Brzeski, și tot așa a făcut cu alți soli și comornici ai săi, trimeși în urma lui Brzeski. Regele se plînge mai departe că Tătarii fac din nou calea nesigură în Podolia și din pricina aceasta Gheorghe Jazłowiecki, castelanul Cameniței, pe care era să-l trimeată în solie la Constantinopol, nu s'a încumătat a pleca, ne voind a se expune nici miniei voevodului moldovenesc, nici jafurilor tătarilor. Voevodul moldovenesc trebuie imblinzit, iar Podolia trebuie golită de Tătari. După ce-l felicită din nou pentru domnie, regele polon propune sultanului să reînnoască tratatul încheiat de Gheorghe Jazłowiecki cu răposatul său părinte ³⁾ și să pedepsească pe toți turburâ-

---

¹⁾ Instructia poslowy krolia Jego Mczi do Turek wielmoznemu panu Piotrowi Zborowskiemu, castellanowi woiniczkiemu, staroszczie stobniczkiemu dana, 1567; f. 39 și urm.

²⁾ Sultanul Soliman a murit în mijlocul trupelor sale din Ungaria.

³⁾ Vezi acest tratat în Hurmuzaki, Documente, Suplem. II, vol. I, pag. 251, No. CXXX.

torii păcii, în special pe Alexandru, voevodul Moldovei, care nu numai că a trimis pe oamenii săi să prade în Polonia, dar a încurajat chiar pe Tătari să facă acelaș lucru, dindu-le bani și arme : aceasta s'a văzut din puștile cu care au pușcat Tătarii în Nicolae Sieniawski, voevodul Rusiei, la Międzyborze. Alexandru vv., simțindu-se vinovat și temându-se ca nu cumva împăratul turcesc să afle de aceste fapte ale lui, a ținut la sine cît i-a plăcut pe solul și pe comornicii regelui. Regele cere ca împăratul turcesc să silească pe Alexandru vv. să observe tratatul încheiat de dinsul, fiind deja domn în Moldova, cu regatul Poloniei și să nu calce tratatele existente între cele două mari puteri, să repare daunele făcute de supușii lui în Polonia, să lase drum liber neguțătorilor poloni, să nu schimbe drumurile cele vechi și tirgurile și să-și trimeată comisarii săi la comisiunea de anchetă în afacerile de graniță (na pograniczny sejm), ca pagubele făcute să se răsplătească. Regele termină spunînd că-și aduce aminte de făgăduința făcută lui Gheorghe Jazłowiecki de răposatul sultan de a lăsa pe sama regelui polon numirea domnilor Moldovei, pentru ca aceștia să nu se mai schimbe așa de des : lucru ce nu aduce nici un folos Porții.

La această instrucție e anexată o „instructio in dubiis” către solul regelui, în care se spune, între altele, că în cas cînd Turcii ar obiecta că Polonii ar fi sprijinit pe Łaski și pe Despot în Moldova, solul să tăgăduască aceasta, spunînd că Łaski este supus al împăratului german și că pe Despot Polonii l'au recunoscut numai după ce li s'a spus că e recunoscut și

de Turci¹; cît despre refugiații moldoveni în Polonia (Tomșa cu soții lui), Ibrahim Beg poate să spună sultanului cum au fost pedepsiți de rege la Lemberg. Regele n'a suferit în Polonia nici un dușman de-al lui Alexandru și totuși acesta s'a purtat rău față de dînsul. Mai departe, solul regelui trebuie să respingă în-sinuările lui Alexandru, că voevodul Rusiei (Sieniawski) ar fi adunat armată în contra Turcilor și că regele polon s'ar fi înțeles cu împăratul german contra sultanului. Insfirșit, dacă Turcii s'ar plînge de niște nedreptăți ce s'ar fi făcut unor soli ai lui Alexandru în Polonia, ambadorul regelui să răspundă că ei singuri au fost de vină, căci n'au vrut să meargă pe calea indicată lor de oamenii regelui; chemați apoi la judecată, ca să fie recompensați, ei nu s'au prezentat ¹).

Aceste două instrucții ale regelui polon către ambadorul său Petru Zborowski, amîndouă din 1567, ne lămuresc pe deplin motivele, care l'au determinat pe Alexandru Lăpușneanul cu un an mai 'nainte să aresteze pe Nicolae Brzeski în Iași și să-l ție mai multă vreme la dînsul, ca să nu poată ajunge mai de grabă la Constantinopol. Zicem că l'a ținut în Iași, deoarece e știut din alte izvoare că Alexandru Lăpușneanul a fost cel dintîi domn moldovenesc care la îndemnul Turcilor și-a stabilit reședința în acest oraș, părăsind Suceava, care se părea Turcilor prea aproape de Poloni²). Aci în Iași a copiat Brzeski cronica turcească a lui Mihail Constantinovici din

---

¹) Ms. F. IV. No. 116, ff. 45—50.

²) Xenopol, Istoria Romînilor, vol. III, pag. 89—90.

Ostrovița și a tradus din limba slavonă în cea polonă cronică țării Moldovei, după o versiune ce i-a căzut în mînă cine știe dela ce boer său de la ce călugăr. Identitatea lui Brzeski solul polon din 1566 cu Brzeski autorul manuscrisului din 1566 nu suferă nici o îndoeală. În afară de cele două instrucțiuni, pe care le-am resumat în scurt, Brzeski mai este pomenit în cîteva scrisori ale regelui polon și ale lui Zborowski din 1567 și 1568, ale căror copii se păstrează în acelaș manuscris cu instrucțiile: scrisoarea regelui către Zborowski din 7 Dec. 1567 (ff. 50—52), scrisoarea regelui către castelanul de Sandomir din 2 Mai 1568 (ff. 53—55), scrisoarea lui Petru Zborowski către castelanul de Sandomir din 23 Aprilie 1568, trimeasă în urma morții lui Alexandru Lăpușneanul (ff. 56—58), o altă scrisoare a lui Zborowski către acelaș castelan din 24 Mai 1568 (ff. 58—61), și în sfîrșit scrisoarea lui Zborowski către regele polon din Mai 1568 (ff. 62—75). Se mai pomeneste de Brzeski în lista banilor cheltuiți cu ambasada lui Zborowski; o copie de pe această listă se află în acelaș manuscris, f. 124.

Asupra vieții lui Nicolae Brzeski puține lucruri am putut afla. El este de bună samă acelaș Brzeski, despre care contimporanul său Paprocki, în „Herby rycerstwa polskiego“ ed. II (1858), pag. 478, ne spune că se ținea de herbul Ciołek și se trăgea dintr'o familie răspîdită în palatinatul de Sandomir, că pe vremea lui a trăit îndelung la curtea regelui Sigismund August și a fost apoi staroste de Camenița în

Podolia, că era un om liniștit și pacinic.¹⁾ Un rol mai însemnat în istoria sa literatură polonă nu știu să fi jucat acest Brzeski; cronică moldopolonă rămasă dela dînsul nu este scrisă pentru cine știe ce scopuri literare. Om pacinic, cum ni-l descrie Paprocki, se vede că în arestul lui dela Iași n'a găsit cu ce petrece mai bine vremea, decît căutînd să-și satisfacă curiozitatea de a cunoaște trecutul poporului moldovenesc și de a da în acelaș timp și compatrioților săi puțința de a-l cunoaște. Aceasta l'a îndemnat să traducă un „letopiseț moldovenesc“ în polonește și să-l completeze cu cîteva știri adunate de dînsul în Iași asupra timpului despre care letopisețul moldovenesc nu spunea nimic. Istoria domnilor o întregeste prin cîteva notițe statistice asupra boerilor și județelor din Moldova, voind astfel să ofere compatrioților săi un fel de schiță completă a Moldovei din timpul său.

La analiza făcută cronicei moldopolone în „Vechile Cronice Moldovenești“, cap. III, pag. 52 și urm., am arătat în ce mod a știut autorul ei să traducă și să completeze originalul slavon; am văzut acolo că notițele introduse de dînsul în analele moldovenești sunt foarte exacte, lucru care acum nu ne

---

¹⁾ *Niesiecki*, vol. II, pag. 326, adaugă la cele spuse de Paprocki că a văzut iscălitura lui Brzeski pe o diplomă din 1590 a lui Sigismund III între manuscrisele colegiului din Lemberg. — Enciclopedia polonă a lui Orgelbrand dela 1833 și enciclopedia generală din Varșovia dela 1893 nu știu nimic despre acest Brzeski; ele pomenesc numai pe un Felix Brzeski, voevod de Mazovia pela 1526. — Despre misiunea lui Zborowski vezi și *Bielski*, *Chronika*, ed. Turowski (1856), pag. 1173; tratatul încheiat de el e publicat în Hurmuzaki, Documente, Supl. II, vol. I, No. CXXXVI, pag. 260—262.

surprinde de fel, deoarece Brzeski a avut destulă vreme în Iași să culeagă știri sigure asupra ultimelor evenimente din Moldova. Nu mai reviu asupra acestei chestiuni, deoarece versiunea cea nouă nu schimbă intru nimic conclusiunile adoptate în capitolul III din Vechile Cronice Moldovenești.

Un lucru însă trebuie relevat, și anume raportul între această versiune originală și copia lui Naruszewicz.

Se pare că versiunea manuscrisului Załuski, care, cum am observat la început, este însuși autograful lui Nicolae Brzeski, a servit de model copiei lui Naruszewicz. Nimic mai natural decât aceasta, după ce știm că între materialele adunate pentru Adam Naruszewicz foarte multe sunt scoase din bogata bibliotecă a contelui Załuski, pusă spre sfârșitul republicei polone la dispoziția oamenilor învățați din Varșovia. Această presupunere se confirmă prin o sumă de lecturi greșite ale copiei Naruszewicz, care se esplică foarte ușor din caracterul scrisorii lui Nicolae Brzeski.

La întâia cetire a autografului lui Nicolae Brzeski ne frapează prezența greșelelor de nume proprii și localități pe care le cunoaștem din copia lui Naruszewicz; din ce ne obișnuim însă mai mult cu ductul acestei scrisori, constatăm că o parte din aceste greșeli își au originea în cetirea neexactă a scrisorii lui Brzeski, care ca orî ce scrisoare modernă își are și ea particularitățile sale. Brzeski face literile așa, că d. p. „*w Puthny*“ de sub an. 6974 (1466) s'ar putea ceti de unul care nu e familiarizat cu scrisoarea lui „*w Puchary*“, căci ductul lui *th* seamănă

foarte tare cu *ch* (*t* fiind foarte scurt), iar ductul lui *ar* cu *n*. Și într'adevăr, copistul lui Naruszewicz a cetit, fără să-și dea samă de ce mănăstire e vorba, „*w Pucharyi*“ (cf. Vech. Cron. Mold., pag. 175). „*Thorgu*“ de sub anul 6975 (1466) s'ar putea ceti „*thorfu*“ sau „*chorfu*“, *th* fiind foarte aproape de *ch*, iar *g* de *f*; copistul lui Naruszewicz a cetit „*chorsu*“ (l. c. pag. 175). „*Brailow*“ de sub an. 6978 (1470) ar putea fi cetit „*Bearlow*“, căci și *i* și *e* seamănă foarte tare cu *r*; copistul lui Naruszewicz a cetit „*Beardow*“ (l. c. pag. 175). *Mircza* de sub 6979 (1471) pare a fi scris „*Nircza*“, cum se află în copia Naruszewicz (l. c. pag. 176). „*Po(wiat) Horniczowski*“ din copia Narusz., pe care în ediția noastră (l. c. pag. 183) l-am îndreptat în „*Powiat Tekuczewski*“, se citește în autograf „*Horinczewski*“ sau „*Horniczowski*“, iar în loc de „*po(wiat) Bakowski*“ se află în autograf „*Bakokowski*“, în copia Narusz. „*Bukokowski*“.

Aceste lecturi greșite și o sumă de alte greșeli, comune autografului și copiei lui Naruszewicz, cum sunt *Omaramarufsa* pentru Maramarusza, *Jaczko* pentru Laczko, *Ofczauę* pentru Soczauę, *Koynatha* pentru Koyatha, *Kufia* pentru Kostia, *Towtala* pentru Towtula și multe alte, ne dovedesc că copia lui Naruszewicz este luată după autograful lui Brzeski din biblioteca *Zakuski*. Nu poate fi prin urmare vorba de mai multe versiuni ale croniciei moldopolone: cele cunoscute până acum au toate același izvor. Textul publicat mai la vale cu ortografia originalului, fără cea mai mică abatere, ne va convinge și mai mult despre aceasta ¹⁾.

¹⁾ Traducerea vezi-o în Vechile Cronice Moldovenesti, pag. 223 și urm.

B. Textul croniceî moldopolone.

Spissanie kroniki o ziemi woloſkyey takze i o hoſpodarach iei, iako napiruei Volochovie przyſli do ziemie woloſky i ktori napirwſsy hoſpodar albo voieuoda ich byl, od roku pirwſego ſtworzenia ſwiatha 6862, a od narodzenia bozego 1352.¹⁾

W roku 1566, 28 die menſis Octobris, w Iaſsiech.

S bozei voley napirwſi voieuoda Dragofſa iako louiecz przyſedl od vegerſky ziemie miaſta i rzeki Maramaruſſa (*orig.* Omaramaruſſa) za turem na lowy, ktorego zabil na tei rzecze Moldauie, i tamze bil weſol ſuoymy pany; tamze mu ſię ta ziemia podobala i zotał w ny i ziemię oſadzał themiſz Volochoi vegerſkiemy, i bil hoſpodarem duie lieczie; potem ſin iego bil hoſpodarem, nie piſſe iako mu bilo imie.

---

¹⁾ Aſa pare că trebuie cetit aceſt paſaj, care în original nu eſte clar; aci în locul lui 6862 eſte ſcriſ „s 8624“ (cf. copia Naruſzewicz: 8624), unde cifra de la început are forma unul s, aſa cum e făcută de multe ori aceaſtă literă în manuſcriſul lui Brzeſki. Copiſtul lui Naruſzewicz, neſtiind cum s'o citeaſcă, a lăſat-o aſară ſi a puſ data 8624 (Vech. Cron. Mold., pag. 173). Aceſt s ar putea fi luat înſă drept un 6, a căruſ linie curbă ſe prelungeſte de deſuſtul ſirului (6) ſi atunci s'ar putea ceti 6862, iar cifra dela ſfiriſit, care pare a fi un 4, am lua-o drept conjuncſia a. În chipul aceſta în locul unei lecturi impoſibile: „s 8624 od narodzenia bozego 1352“ ne eſe lectura „6862 a od narodzenia bozego 1352.“ Se 'nſtelege că ſi în caſul aceſta manuſcriſul are o greſală, căci după 6862 ne-am aſtepta ſă găſim 1354 dela Chriſtos. Copia Naruſzewicz are 1342, care preſupune o dată dela facerea lumii 6850.

Pothem Bogdan, nie piŕse czij sin bil, bil hospodarem czteri liata.

Pothem sin Bogdanow Laczko (*orig.* Jaczko) bil hospodarem osm liath.

Potim sin Muŕsaczinow Petr bil hospodare[m].¹⁾

Potem sin Petrow Roman bil hoŕpodarem osm liath.

Potem Romanow brath Stephan bil hoŕpodarem 7 liath.

Potim Juga bil hospodarem duie lieczie, nie piŕse czij sin bil.

Anno 6907²⁾ bil hospodarem Alex[ān]der viewoda y bil hoŕpodarem 38 liath i 8 mieŕŕieczy; i tego nie piŕse czij sin bil.

Potem Jliasz voieuoda bil hoŕpodarem duie lieczie i dzieviecz mieŕŕieczy sam, a potem z bratem swim Stephanem bili oba hoŕpodarmy siedm lath; thenze Stephan pothem zdradził brata swego Iliaŕsa i oŕliepył go, potim bil hoŕpodarem po oŕŕiepieniu brata pięcz lath.

Potem naŕtal Roman voieuoda i ŕczył tego Stephanu, i bil hoŕpodarem ten Roman sin Iliaŕsa voieuodi rok ieden.

Potem naŕtal bil hoŕpodarem sin Alexandrow rok ieden; tenze dal Kilią kroloui vęgieŕŕkiemu, abi go bronyly od Turkow, nie piŕse ktoremu kroloui.

Pothem bil hoŕpodarem Czuber voieuoda dua mieŕŕiacza.

---

¹⁾ Aci hārtia fiind ruptă, numărul anilor nu se poate citi; cf. textul lui Naruszewicz în Vech. Cron. Mold., pag. 173.

²⁾ În manuscris 60907.

Pothem bil voieuoda Ilia[sa sin hořpodarem Alexander czteri latha; przy tim poczęły bicz wladikouie i metropolitouie od patriarchi Nicodema ziemie serbsky za krola Juria Despota; tenze Alexander w Bialogrodzie vmarl volořkim.

Anno domini 6962 Augusta mieřsiacza 26 hořpodarem zostal Bogdan voieuoda, sin Alex[an]dra voieuodi; bil hořpodarem duie lieczie, ktorego dal Ńciacz Piotr voieuoda, ktorego zwano Aron Harnazan, ktori hořpodarem bil duie lieczie; za tego voieuodi poczęli Volochouie dauacz dan Turkom.

Pothem nařtal voieuoda Stephan hořpodarem i dal Ńciacz tego Piotra Harnařana; ten bil hořpodarem trzi latha.

Anno 6965 Augusta 12 w wielki czuarterk przyředl od Moltan[ky [zie]mie¹⁾ Stephan voieuoda, sin Bogdana voieuodi.

Anno domini 6969 Junř 5 thenze Stephan voieuoda voioual czakiel[ka] ziemię.

Anno domini 6970 Junř 22 pořtrzelono Stephana voievodę s Kiliei Vęrouie w nogę.

Anno domini 6971 Junij 5 przinieřly zonę temusz Stephanouy voieuodzie s Křyoua, siostrę Simiona²⁾ czara kyow[kiego].

Anno domini 6973 January 23 we czuarterk przyředl tenze voieuoda pod Kilią, dobiual go przesz piątek, w řobothę dobyl go pod Vęgri i pořtauil tam na nym purkulabem Isaia i Buchte, a řzam pořzedl nazad do Soczaui, dziekuiacz panu bogu za zwiczeřtwo.

¹⁾ Loc rupt.

²⁾ S'ar putea ceti ři *Smirona*; cf. Vech. Cron. Mold., pag. 175.

Anno domini 6974 July 10¹⁾ zbudoual monaŝter ŝuiatei Bogarodzicze w Puthny²⁾.

Anno domini 6975 Nouembris 19 zotał krolem vęgerŝkim Mathias i przyŝedł z wołŝkiem swim do ziemie Voloŝky do Totruŝa, pothim i do Romanŝkiego thorgu³⁾ i popalil miaŝteczka, pothim przyŝedł i do Boiow (*sic*) voloŝkich; potim przyŝedł na křola Mathiaŝa ten Steffan voieuoda z woiskim swim, porazil go na glouę, i bil poŝtrzelon křol Mathias od niego, lieduie vŝsedł sromothą inŝsą drogą do Vęgier z ma-lem liudzi; tegosz roku vmarla zona gospodaroui ta s Kyowa⁴⁾ Owdokya; potim pomierzil ŝię Steffan voieuoda s krolem Mathiaŝsem i podaroual křol Mathias Steffana voieuodę dwiema zamki Węgrzech Balte i Czichauę i z dzierzawamy ich w ardenský ziemý.

Anno domini 6978 Auguŝti 20 przyŝlo wielkie voikko Tatarow do Vo[lo]ch, i byl ŝię z nyemy Steffan voieuoda na Lipniczi Dambrouie nad Neŝtrem i porazil ie i wŝitek plon im odbył; w ten czaŝz Tatarouie s Podolia sly, bo im byly zaŝly drogę naŝsy. Pothem dal opuieczicz ten manaster na Puthnei, dzienkuiącz panu bogu za zwycieŝtwo ŝam [me]tropolita Wteoktiŝta i biŝkupa Taraŝsa; tegosz roku February 27 povadzil ŝię s Radula voieuodą multanŝkim i vipalil mu Brailow⁵⁾ i ine dzierzauy.

¹⁾ Copia Naruszewicz 20.

²⁾ *Puthny* e scris aŝa cā poate fi uŝor cetit *Puchary*; cf. mał sus pag. 117.

³⁾ S'ar putea ceti *thorŝu*, cum a cetit copiatorul lui Naruszewicz; cf. pag. 118.

⁴⁾ Cf. Vech. Cron. Mold., pag. 175.

⁵⁾ Cf. mał sus pag. 118.

Anno domini 6979 dal scziacz Ysaiya (*orig.* y Siaya) duornika, Niegrila czeŃnika i Aleksa (*orig.* Iakra) stolnika; thegosz roku mial bituę z Radulem voieuodam multanŃkim na rzece v Ssocze w ziemy multanŃky, i porazil voieuodę multanskiego i barzo wielie ich pobil i chorąguie im pobral, iego właŃną chorągiew wzial a więzniow wielie doŃtal, ktorich wŃitkich poŃczinacz dal, iedno duu panow wielkich zostauil, canclerza Sthana¹⁾ a Mircza²⁾ koniuŃsego.

Tegosz roku 9 AuguŃti bilo uielkie trzeŃzienie ziemie po wŃitkim swiatu w poludnie.

Anno 6980 Septembris 14 wŃial sobie Steffan voieuoda zone Maryą z Mangopo; czarŃtwo tam bilo s PrzekopŃkim czarzem krzeŃczianŃczy.

Anno domini 6981 Nouembris 8³⁾ poŃsedl voieuoda Stephan do ziemie MultanŃky na Radulę voieuodę i podkaly się s sobą z woŃŃky swemy na Bialim pothocze w ziemy MultanŃky; tam szię trzi dny byly, potem ten Radul voieuoda viachal przed nim na swoi zamek na Debouicze, on za nym sedl z woŃŃkim svim i oblegl go na Dębouiczi; pothim on i zamku vcziekl, a Stephan voieuoda dobil zamku i wŃial tam zonę Radula voievodi i czorķę i wŃitky skarbi iego czo tham mial, i mięŃkal na tim zamku trzi dni; pothim się urocil do Soczaui, a BaŃsarabę zostauil, abi tham bil hoŃpodarem w mul-

¹⁾ In original pare că e scris *Cancher za Sthana*; cf. copia Na rusz. in Vech. Cron. Mold., pag. 176.

²⁾ S'ar putea ceti Ńi *Nircza*, cum a făcut copistul lui Narusze-wicz; cf. pag. 118.

³⁾ Pentru 8 este întrebuintat aci un semn curios, pe care copistul lui Narusz. l-a luat drept 3.

tanſkiy ziemy; i bil tam hoſpodarem ten Baſſaraba mieſiăcz ieden, a Radul voieuoda do Turek vcziekl i wſial s sobă 15 tiſiăcz Turkow i vderzil na Baſſaraba i voiſka iego porazil i wſitko iego czo bilo porbal, a Baſſaraba vcziekl do zemie voloſky.

Anno 6982 Octobris 9 byly ſzię Vęgrouie z Multany, nad Vęgri bil Czapałuſi, i pobyto Vęgri ¹⁾).

Anno domini 6983 Januarÿ 1 bil poboï na Voſliu Voloſſech s Turki, i pobyl ich tenze Stephan voieuoda za pomocă boză, ktorich wſitkich nieziwil, iedno zostauil iednego Turczina sina Subbaſſe ²⁾, bo iego ocziecz bil ſtarſim nad temi Turki, ktorich bilo 40 chorăgwi; bily Poliaczi z nymy.

Anno domini 6984 Julÿ 26 przyſedl cz[eſ]arſz tureczki Machometh ze wſitkiemy ſilamy ſwemy i Baſſaraba voievoda z nymy ſuoim voiſkiem na Stefana voieuodę, i bil ſzię s Turki na Bialim potoczze w dzierzauie niemieczky w ziemy voloſky, i porazil go ten czeſarſz tureczki i plonil wſitkę ziemię i Sozcauę (*orig.* Oſzcauę) spalily.

Anno 6987 Nouembris 8 ſin Stephana voieuodi Bogdan vmarl; potim i drugi ſin iego Piotr vmarl.

Anno 6989 July 8 ³⁾ bithwa s Czapałuſſem na Ribnik rzecze w ziemi multanſky, i porazil go Steffan voieuoda; tham mu zabith iego hethman Sandra w tej bituie.

Anno 6992 Marcy 15 przyſedl czeſarſz tureczki

¹⁾ Acest pasaj se repetă întocmai după anul 6983; noi l-am lăsat aci, deși este ștears în original, deoarece aci fi este locul.

²⁾ Copia Naruszewicz are *Sabbasse*.

³⁾ Copistul lui Narusz. neputînd ceti semnul întrebuintat aci pentru 8, l-a lăsat afară; cf. nota ²⁾ dela pagina precedentă.

soltan Baiazeth pod Kilią zamek voloſki; w ten czaſz wſzial Kilią, i Bialogrod w drugim mieſiączu, bandz [t]o bylo in Auguſto, Julio; w ten czaſz poſtaul voieuode Wlada do Multan.

Anno 6993 Septembris 1 jeſzdzil Steffan voieuoda do krola polſkiego i ziachaly ſzie w Kolomie, a w ten czaſz przyſli Turczy aſz do Soczaui z Cromothem (*orig.* Cromothen) na hoſpodarſtwo i spalily Soczawę i viplonyly ziemie voloſky ſzila.

Tegosz czaſu pobil Turki Stephan voieuoda w mieſiączu 16 9-bris na Kathlabudzie; tu bili s Poliaki.

Anno 6994 Febr. 15 a w ten czaſz porazil Steffan voievoda Hromotha (Hroniotha ?), czo bil przyſedl s Turki naſ, alie bil pod koni z nim¹⁾ w tei bitwy, wſak nie mial nycz ſkodliuego; Hromotha (Hroniotha ?) doſtawſi, dal go ſciazcz.

Anno 6998 vmarl krol vęgierſki Mathias; thegos roku vmarl ſin wielkiego kniaſia moskiewſkiego Juan, potim ſin tegosz voieuodi vmarl Alex[an]der.

Anno 7005 przyſedl krol polſki do Voloch Olbrach[t] z woſky ſwemy na Steffana voieuode, ktori bil poſedl na Turki, i poſlal do niego Steffan voieuoda poſly ſwoie logophetha Towtula i Isaya (*orig.* Towtala i Saya) viſt[e]rnika z wielkiemy dari, ktore poſly krol dal okouacz, dari wziawſy, i poſlal ich do Luoua, a ſam przyſedl do Soczaui i obliegl i dobiual i dobiual go 5 niedziel i nie dobil; a Steffan voieuoda

¹⁾ In orig. aceste patru cuvinte sunt nedespărțite. Copistul lui Narusz. a înțeles cu totul greșit acest pasaj corupt; cf. Vech. Cron. Mold., pag. 177. — *n* din *naſ* și *m* din *nim* par că sunt niște *m* cu un punct deasupra.

zbył wŝitkę szienię swoię w Romanŝkim torgu¹⁾, ktemu brath krolia polskiego Wladiŝlaw poŝlal voieuodzie voloŝkiemu Vęgrow 12,000 na przeciw bratu swemu, nad ktoremy bil voieuoda ardolŝky Birthok, swath Steffana voieuodi, i Radul voieuoda multanŝki poŝlal mu tesz ludzi na pomocz; i poczał proŝsicz Berthek Steffana voieuodi, abi szie s kroliem poŝkim zmierzil, a Steffan voieuoda przizuolil na przimierze, pomierzil się s kroliem polskim, alie tem obiecaiem, abi krol sedl s temy ludzmy swemy tąm drogąm ktoram przyŝsedl; a Steffan voieuoda daroual Bertega wielkimi dari i poedl do Vęgiei, a krol sam sedl z ynnimy woŝki tąm drogąm ktorą przyŝsedl ku Choczimiu, chiba kilka powiatow ziemian swouolnich. poŝly na Bukouinę a skodi wielkie czynily, przespiecznie sly nieŝtrzegacz szie. A Steffan voieuoda poŝlal za nymy Boldora dwornika wielkiego z' woŝkiem, tamze ie porazil zarambawŝsy u²⁾ Kufminta bukouinę. Za to ie pan bog karal ze bili nazbith swowolny woŝku sami beŝpiecznieiŝi a skodi czynili i hetmanow swich nie ŝluchaly; pobrano im w then czaŝ chorągui pouiathovich nie malo i dzial takze i samich barzo wiele.

Anno 7006 voioual ziemię polŝką Markola voloŝki, bil z woŝkim aŝz bliŝko Luoua; i potem zaŝsie poŝsedl Steffan voieuoda do ziemi polŝkŝ, voioual ią i dobil duu zamkow Trębowlei i Pod[h]aiecz i spalil, do ziemi szuei tesz prziuiodl ludzi wielie.

¹⁾ Orig. *tochu*; cf. copia Naruszewicz, l. c. p. g. 177.

²⁾ *Scrisoarea e nelămurită aci și s'ar putea ceti ym în loc de u;* cf. copia Narusz., l. c. pag. 178.

Annò 7012 vmarl Steffan voieuoda Iuly 2. Ten Stephan bil sinem Bogdana voieuodi i pogrzebion w tem monasterze svoim v Puthni; ten bil hořpodarem albo voieuodam 47 liath i dua mieřsacza i trzi niedziele; czlouiek bil valeczni, fortunni i nabozny.

Anno 7015 28 Octobris pořsedl Bogdan voieuoda do Multanřky ziemie suoimy vořřky i dořsedl do miařta zowā ie Rotherzeczi (*orig.* Rothezerczi)¹⁾ i na mogylie Koyatha (*orig.* koynatha) z obu stron Ribnika, i tham priřřsedl pořsel do niego od Radula voieuodi multanřkiego Maxin mnich Despotouicz i pořřsil Bogdana voieuodi, abi řię pomierzil z Radulem voieuodā, i inich wiele rzeczi s nim mouil; a Bogdan voieuoda na zādanie Radula voievodi vczinil volię iego na przimierze, i tak pořlal s tim Despotem iednego suego pořla do Radula voieuodi, a tham mu priřięgal Radul voieuoda pri pořlie iego i s pany swemy na s. ewangeliā, abi dzierzal sz nim wiecznie przimierze i granicze po staremu; a Bogdan voieuoda vczinil takze i poředl nazad do ziemie szuei.

Anno 7017 29 Iuny w piātek przeředl Bogdan voieuoda przez Niestr suoimy vořřki a w řobote priředl pod Camieniecz a w niedzielie prima Iuly poředl sz wořřki swemy poczawři od brzegu Niestra ařz do granicze litewsky i palil, voyoval ziemię polskā i priředl pod Rohatin i Rohatin spalil i dobil, i barzo wiele pobral skarbow, ludzi i plonu wřelakiego; bil w ten czařz i pod Luouem, i potem zařz puřczil

---

¹⁾ In copia Narusz. cetit grořit *Noterzecz*, l. c. pag. 178.

voifka pod ploniny¹⁾ i sila zamkow i miaŝt popalil i ludzi wiele prziuiod do Voloch, potem do Soczaui cziagnol.

Anno 7021 22 Auguŝti prziŝli Tatarouie, palili ziemię voloŝką aŝz do Jaŝi i Jaŝi spalily i wiele skodi poczynily w ludziech i inich ploniech ktorich zabraly.

Anno 7022 27 February prziŝedl Trifail²⁾ do Waŝluya, ktori chezial bicz hospodarem; poimal go Bogdan i dal go ŝcziaz.

Anno 7025 22 Augusti vmarl Bogdan voieuoda w mieŝcie Wuŝiech (*sic*), ktori bil hoŝpodarem 12 liath 9 mieŝięczy; pothem bil voieuodam albo hoŝpodarem sin iego Steffan, za ktorego ziemia bila w pokoiu od wŝitkich stron.

Anno 7026 Auguŝti 14 prziŝli Tatarouie do voloŝky ziemie naprzod na miasteczko na Vŝcie Sarbath³⁾; nad th[e]my Tatari bil Alb Soltan, i kazal ziemię palicz, a Steffan voieuoda woifko sue zbieral i poŝsedl do niego na gorę Pruthem ŝzam i poŝlal do Karabocza wielkiego dolicnego (*sic*) duornika suego, abi przeŝedl Pruth ze wŝitką ziemią doliznąm, i kazal mu w poniedzialek rano na roŝzuiczie abi ŝię s Tatary vderzil; i bil i vderzil ten duornik na nye i porazil ie i wielie ich pobitho, i z nich wieźniow barzo wielie poimaly i dwa murzi wielkich, a inich gonyly i byly przez ŝ polie, byącz i ŝiekącz

¹⁾ Copia lui Nurusz. are aci greŝit *plony*, l. c. pag. 179; traducerea acestui pasaj (l. c. pag. 229) trebuie schimbată deci așa: „și dat-ău drum oștilor să jefuească până pe sub muntii”.

²⁾ Scris așa că s’ar putea ceti *Teifail* sau *Teifad*; cf. copia Nurusz., l. c. pag. 179.

³⁾ Vezi textul din Vech. Cron. Mold., pag. 179.

a[sz do Nie[tra, asz lie[duie z malem ludzi v[ciekl¹⁾ ten Alb Soltan, a Steffan voieuoda wrocil szie[do Groloua, bo tesz i sam bil w tej bithuie.

Anno 7030 Septembris 7 zdradzili tego Steffana voieuode[iego panouie i chcieli go zabicz, i pan bog mu pomogl, i pobil ich i poimal nyktorich: Kostia (*orig.* Kufia) porkulapa niemieczkiego, Maxima vi[ternika i Jwanka logopheta, i dal ich po[szczinacz w Romanskim torgu (*orig.* Romanskich tochu)²⁾ a inny pobiegly do V[egier.

Anno 7034 Februarii 4 cziagnol Steffan voieuoda na Radula voieuodi multan[kiego do miasta Terafara³⁾ i od tad pomierziw[i [sie] s Radulem wrocil sie[do ziemie swei.

Anno 7034 vmarl Piotr brath tego Steffana Septembris 20; tegos roku January 4 vmarl i ten Steffan voieuoda w Cho[c]liniu i pogrzebion w Puthnei; bil ho[s]podarem se[sz liath; thegos January 20 zostal voieuoda Piotr ho[s]podarem, nie pi[se czij sin bil, bo go sobie obraly w Chorlouie.

Anno 7035⁴⁾ thenze Piotr voieuoda cziagnol do czakiel[ky ziemie do V[egier i mial duie voicze sue na dua polki i sedl duiema drogamy do ich ziemie i ziachal szie[z ich pany zew[siadi i pobil ich i ro[s]pedzil i nabraw[si ludzi i plonow po[s]politich wrocil sie[do Woloch, nabraw[si Zaklow i Sajsow soba[bardzo wiele.

¹⁾ După *vciekl* originalul are un *a* superfluă.

²⁾ Copistul lui Narusz. a cetit *komanjach tochu*; cf. l. c., pag. 180.

³⁾ *Terguszora*; cf. l. c. în nota precedentă.

⁴⁾ Originalul are în loc de 7034 și 7035 din aceste trei alineale 7304 și 7305.

Thegos roku Juny 10 pomierzil szię s Piotrem voieuodą Steffan¹⁾ krol veger[ki i obieczal mu bil Biłtriczki zamek i z dzierzawam w[itk[biłtriczka i z dochodi, alie panouie v[gi[rczy nie zwolil[, w[akze wielkie skarbi i ludzi Czaklow i Sa[sow stamt[do Voloch przignal.

Potem tenze Piotr voieuoda voioual ziemię polk[trzi kroc, Pokucie palil i v Sereta n[lich porazil, alie v [O]bertinia dobrze po glouie od Polakow wzial, a[ż lieduo sam viachal i w[itkich skarbow i dzial czo mial s łob[odbirzal.

Potim anno iako on[py[s[7046 Zigmunth krol polki pollal vo[ko swe do Choczimia, nad kotre bil hethmanem Jan Grabia s Tarnoua, i dobiual Choczimia duie niedziely, a[ż bil Piotr voieuoda do niego przyachal i tam [zie hethmanoui krolewskiemu poklonil i przili[gal kroloui polskiemu ze w[itkiemi pany swemy. Tegos cza[su soltan Soliman cze[sarsz tureczki przici[gnol [zam z wo[kim swim do Voloch; Dunay prze[ed[si, dalei nie [mial czi[gnocz; a w ten cza[ż profil Piotr voieuoda volo[ki hethmana krolew[kie[g]lo, abi mu ludzi dal za pieni[dze na Turki, czego hethman krolew[ki vczinicz nie chczial prze t[przicin[, isz krol mial przimierze s tureczkim cze[sarzem. Pod tem cza[ssem tenze Piotr voieuoda porazil bil Tatar i v Stepanouicz na gloue; a cze[sarsz tureczki poki sli[sal o ludziech krolew[kich pod Choczimem, z mie[acza si[nie ru[sil, a[ż ludzie krolew[ci ru[sili si[od Choczymia, dopiro on si[ru[sil z wo[ki

---

¹⁾ Greșală, în loc de Jan, cum s'a îndreptat la l. c. pag. 180.

swemy ku Soczaue, a Piotr voieuoda do Vęgier przed nym viáchal; czeľarsz tureczki przyciagnówsi postauil voieuodę in[sego] Loku[se] (*sic*) i panouie odstąpily Piotra voieuodi; a czeľarsz tureczki pomięłkawli malo w Soczaue, pośsedl nazad do Turek, ziemie nye kazal pľouacz nywczem, ale przedię zamek ieden volofki wziął pod swą mocz Thech[y]nia.

Then Loku[sa] bil hoľpodarem pultrzecia liatha; za iego hoľpodarstwa dali bili Volochouie polouieć ziemie Turkom. Pothem tego Loku[sę] zabily panouie, a Turki czo bili przy nym w ziemy poľczinely i wľtko pobraly i ziemie im zaľz odiely. Soltan Soliman czeľsarz tureczki dowiedziawľsi szie thego, poľlal po Piotra voieuodę do Vęgier i poľtauil go zaľz na voieuodztwo, a Kornię, ktorego ony bili sobie obraly, kazal bil do sziebie przislacz; alie Piotr voieuoda nie poľluchal go w tim, dal go ľcziać, i inich panow barzo wielie dal poľczinacz; takze bil hoľpodarem aľz do smierci.

Sinoui svemu Stephanoui szalonemu hospodarstwo poruczil, ktorego potim iego panouie zabily¹⁾; ten bil hoľpodarem duie liecze, a Zolde hoľpodarem zoľtawily i dziewkę Piotra voieuodi zan daly.

Anno 1552 Zigmunth Auguľt krol polľki poľtauil voieuodę volofkiego Alix[an]dra teľz narodu volofkiego, a Zoldę poimawľi Volochovie noľz mu wrľznely i poľľaly go w klasztori (*orig.* kalktori); tenze Alexander, gdi oľtal hoľpodarem, dal starą zonę Piotra voieuodi

¹⁾ La margine s'a adaos următoarea glossă: przed tim Stephanem Iliasz brath thego Stephana bil hoľpodarem liath 10, potem ľię poturczil i do Turek wľzieth.

vdaucz, a czorkę iei thę czo bila Zolda wzial szobie za zonę.

Pothim anno 1561 Laſki Polak przyſedł s Deſpotem do Voloch i vignal tego Alexandra, a Deſpota na hoſpodarſtwo zotauił, i Choczim ſobie Laſki wzial, ktori potem Deſpotovi puſzczil. A then Deſpoth poczał lię Volochom nie dobrze zachouacz i koſczioli iem lupicz, ktorego obliegli na Soczauię i dobiuali go dlugo, a Dimitroui Wiłnyouieczkiemu kazaly przyſzcz na hoſpodarſtwo, ktorego zdradziwſi do Turek z niemalem pocztem Poliakow i Volinczow poſlaly, a drugim noſow narzerzawſi nazad do Polſki puſzczily. Pod timze czaſem obraly ſobie hoſpodara nyiakiego Thomsze s Horiowsky dzierzau, ktori Deſpota dobiual na Soczauię, alie go dobicz nie mogli, aſz gdi iednego Vęgrzina czo tam bil na zamku przy nym starſim nad Vęgri ſzam na pokoyu o zdrade zabil. Pothem czy Vęgrouie wyſli od niego zamku, ze ſię nie miał s kim bronicz; takze wſziadſi na kon vya-chał zamku do thego Thomsze proſząc abi mu gardła nie brał, alie nie uproſil; dal go ſcziącz zaraſz i ſzam go napiruei bulauą vderzil.

Czeſarſz tureczki ſkoro mu Viłniouieczkiego prziniesly zaraſz go na hak kazal zauieſicz i s Piaſecz-
kim, a ine tak Polaki iako i Volinczi za morze poſlal na galir; potem poſlal zaſz na hoſpodarſtwo tegos Alexandra, czo bil od krola polſkiego poſta-
uiony; ktori gdi do ziemie przyedł, miał ſobam wielkie
woiſko Tatarow, ktorzi na ten czaſz pul ziemie vo-
loſky spuſtoſily, a Turczy przy nym ſzamim bily. Osta-
tek ziemie ſię mu poddaly, a Thomſza z Moczukiem [y]

Spanczukiem (*orig.* Spanyczukiem) do Polŭkŭ vciekli, ktorich krol polŭki tenze Zigmunth казал poŭczinacz ve Luouie, za to iŭz tak wiele ludzi iego do Turek poŭlaly a drugim noŭsy porzazaly.

Thenze Alexander gdi przyachal na hoŭpodarŭstwo, iednego dnia dal panow voloŭkich Turkom 60 zabicz, proŭiwiŭsi ich na czeŭcz, a tim barzo wiele ich porazil. Themusz Alexandroui roŭkazal soltan Soliman zburzicz zamek w ziemi voloŭky Niemiecz. Za thegosz Januŭz kroleuicz vęgierŭski uzial zaŭz do ziemie vęgierŭsky Balthe i Czichauę, zamki ktore bil podaroual krol Matthias Steffanoui voieuodzie.

Powiati we wŭŭtky ziemy voloŭsky.

Po. Berlaczki¹⁾, po. Czekuczki²⁾, po. Kidziaczki, po. Lopaŭsinŭski, po. Valŭinski, po. Horiowŭski, po. Soroczki, po. Choczinski, po. Czornouieczki, po. Soczawŭski, po. Chorlowŭski, po. Dorosinŭski, po. Ku[r]liga-torŭski, po. Iaski, po. Felczinski, po. Kohorlowŭski³⁾, po. Horinczowŭski⁴⁾, po. Puthinski, po. Hadziowŭski, po. Thotowŭski, po. Toltruŭski, po. Bakowŭski, po. Romanŭski, po. Niemieczki.

Summa wŭŭtkich pouiatow 24; takze wiele pur-

---

¹⁾ Orig. pare a avea *Bertaczki*, pe care în copia Narusz. l-am îndreptat în *Belgracki*, l. c. pag. 183 și 233. Aci nu e vorba prin urmare de ținutul *Cetății Albe*, ci de ținutul Bărladului.

²⁾ Textul Narusz. *Czeknecki*, îndreptat de noi greșit în *Tehinecki*, l. c. pag. 183; po. *Czekuczki* este ținutul Tecuclului.

³⁾ Orig. *Pohorlowski*.

⁴⁾ Cf. mai sus pag. 118. Acest nume a fost îndreptat în Vech. Cron. Mold., pag. 183, în *Tekuczowski*; în urma lui *Czekuczki* din textul lui Brzeski emendația aceasta trebuie părăsită. *Horinczowski* rămîne însă obscur.

kulapow i vathaŋow, to ieŝt staroŝt albo chorązich. S tich wŝitkich pouiatow biua ludzi ku bituie i sczarzam (*sic*) 8000, a kiedi ieno nemŝsouie, biua ich 3000; alie theraŝz puŝto.

Vrzedniczi voieuodi voloŝkiego.

Hethman, duornik horczin, duornik doliŝnuz¹⁾, duornik czo przy hoŝpodaru, thenze i marŝalkiem; logofetow trzei, po naŝsemu canczlerzi; yŝternikow trzei, po naŝsemu podŝkarbich; stolnykow albo kracich trzei; poharnikow albo podczaŝsich trzei; diakow starŝich czo nad pyŝsarŝzmy trzei; vŝarow trzei czo nad vŝarmy, iakobi komorniczi; kurtheryanow iakobi v naŝz duorzanow, nad nymy starŝich trzei; koni[u]ŝsich albo comiŝow trzei; kuchmiŝtrzew albo sokarzow trzei; armaŝsow czo na kata goniaŝ starŝich nad nymy trzei; aprodown czo przy hoŝpodaru w komorze trzei; pitharow czo nad chlebem trzei; piwniczn[i]h trzei; sipatarow (*sic*) albo po naŝsemu miecznikow trzei.

Summa wŝitkich hoŝpodarow duadzieŝcia i oŝm; summa wŝitkiego thich hoŝpodarow panowania 214 y 2 ¹/₂ mieŝŝiacza.

Kazdi z tich vrzednikow maią mlodsich pod swą moczą niemali poczet; a kiedi czo ktori viŝtapi, nie karzą sloui, ieno kyem o rowne rzeczi, a o zdradi, o ktorą tam nie trudno, sam hoŝpodar karze zaraŝz gardlem; on ŝzam ŝądzi.

---

¹⁾ *Horczin* ŝi *doliŝnuz* sunt două greŝeli neexplicabile pentru *gorny* ŝi *dolny*, sc. dwornik: vornicul de sus ŝi de jos. Cf. Vech. Cron. Mold., pag. 183.

Textul cronicăi moldopolone l-am tipărit aci cu toată exactitatea posibilă și trebuincioasă în publicațiunii de asemenea natură. Un monument istoriografic atît de însemnat trebuie pus la dispoziția istoricilor în forma lui autentică. Deaceea nu ne-am permis nici o abatere dela ortografia originalului și nici o schimbare a textului care să n'o fi indicat fie prin parentese, unde am întregit locurile rupte sau omisiunile evidente, fie prin note înlăuntru și în josul textului. Acolo unde deosebiri între autograful lui Brzeski și copia lui Naruszewicz au oarecare însemnătate de fapt, le-am relevat în note; tot așa am relevat și cele cîteva pasaje care în urma autografului trebuiesc înțelese și traduse altfel decît cum le-am înțeles după copia lui Naruszewicz. Deosebiri fiind prea puține, o nouă traducere a textului ar fi fost superfluă; mai marcante s'au arătat a fi ele la enumerarea ținuturilor din Moldova, unde am arătat în note cum trebuie schimbată traducerea din „Vechile Cronice Moldovenești”.

Ca ortografie și ca limbă, autograful are pentru literatura polonă cu mult mai mare valoare decît copia lui Naruszewicz, căci și 'ntr'una și'n alta el este mai arhaic decît aceasta din urmă. N'am relevat în special deosebirile de ortografie, deoarece în cazul acesta ar fi trebuit să aducem sub text aproape tot atîtea variante cîte cuvinte sunt în text; mai toate cuvintele sunt scrise altfel cînd e vorba de literile *o* (scris în autograf totdeauna *o*) *a* (scris *a*, *am*, *a*, *am*), *sz* (scris *sz*, *iz*, *fi*, *sz*, *s*, *i*), *z* (scris *sz*, *z*), *c* (scris *cz*), *cz* (scris *cz*), *ć* (scris *cz*), *s* (scris *s*, *i*,

Ń, Ʒ), ȝ (scris z, s, Ʒ), etc. Ortografia originalului este ortografia polonă a sec. 16, pe cînd ortografia copiei lui Naruszewicz este un amestec între ortografia veche și cea nouă.

În ce privește limba, autograful lui Brzeski nu numai că are forme mai arhaice decît copia lui Naruszewicz, dar el este și mai corect și mai lipsit de greșeli. Așa găsim într'însul *nywczem* (copia Narusz. w niczem), *poruczył* (c. N. porzucil), *poszczinely* (c. N. poszczinaly), *wzięth* (c. N. uszedł; cf. pag. 131, nota), *ostal* (c. N. zostal), *zachowacz* (c. N. zachowywać), *na galir* (c. N. na galery), *postawiony* (c. N. postanowiony), *porzazali* (c. N. porzezali), *iem* (c. N. im), *napirwei*, *napirwsi*, *odbirzał*, etc. (c. N. naypierwey, naypierwsi, odbierzał, etc.). Asimilațiunile între prepoziții ce se termină în consonante și substantive ce încep cu consonante, foarte obișnuite în limba veche polonă, sunt înlăturate în copia lui Naruszewicz; aceasta are: z sobą, z zamku, w woisku, w Woloszech, w Węgrzech, în loc de *fsobą* (s. Ʒsobą), *zamku*, *woifku*, *Wolofzech*, *Węgrzech* din autograf.

Nu mai amintim de multe nume proprii (de persoane și localități) care în autograf sunt mai bine date decît în copie. Deși nu prea înțelegem de ce Brzeski a schimonosit unele nume ce trebuiau să-i fie bine cunoscute, toate acestea, afară de unul singur (po. Horinczowski sau Horniczowski), sunt descifrabile. O comparație a autografului cu textul publicat de mine în Vechile Cronice Moldovenești sau cu cel publicat de D-l Hasdeu în Archiva istorică va arăta ce deosebire este între cele două texte și va con-

vinge pe oricine că autograful este de preferat din toate punctele de vedere. Iată pentru ce ne-am silit ca ediția noastră să fie exactă până în cele mai mici minuțiosități. În astfel de cazuri se impune mai de grabă o prea mare decît o prea mică exactitate.

IV

CRONICA ȚĂRII MOLDOVEI ȘI A MUNTENIEI

DE

MIRON COSTIN

1684.

A. Considerațiuni generale.

Afară de „Ietopisețul țării Moldovei” dela Aronvoda până la Ștefăniță fiul lui Vasile Lupu (1594—1662), scris de Miron Costin în Iași la 1677 după ce fusese mare vornic al țării de jos¹⁾, cunoșteam până acum ca opere neîndoelnice ale marelui cronicar moldovan două încercări de a cuprinde la un loc, în trăsuri generale, istoria Moldovei și Munteniei și de a explica începutul acestor state și originea locuitorilor lor. Aceste încercări sunt: a) „Cartea pentru descălecatul dentiū a țării Moldovei și neamului moldovenesc”, scrisă de Miron Costin după ce fusese logofăt mare în Moldova, b) Poemul în versuri polone²⁾ dedicat regelui polon Ioan Sobieski și scris la 1684 Iulie în Daszow, pe cind Miron Costin se exilase de bună voe, fugind de frica lui Dumitrașcu Cantacozin în Polonia.

Răsfoind manuscrisele polone ale bibliotecii Zaluski, astăzi aflătoare în biblioteca imperială din St. Petersburg, am dat peste o a treia încercare a lui Miron Costin de a expune pe scurt, în formă de scrisoare către un prieten al său, originea neamului românesc, viața lui în veacul de mijloc, întemeierea principatelor Moldovei și Munteniei și starea acestora din timpul

---

¹⁾ Vezi titlul Ietopisețului în ediția a doua a lui Cogălniceanu, pag. 243.

²⁾ Titlul întreg vezi-l în Operele complete ale lui Miron Costin de V. A. Ureche, vol. II.

său. E manuscrisul cu No. 23, F. IV, avînd 23 de file în folio și purtînd pe fața întîia signatură „id. Mss. Miron Kostyn“ și titlul „Chronikā zieni mołdawskich y multanskich, p^o 2°“.

Că și poemul către regele Sobieski, această încercare a lui Miron Costin e scrisă în limba polonă, într'o limbă foarte corectă și chiar frumoasă pentru un Român care nu fusese între Poloni de mulți ani și care în țara lui avea de bună sîmă puține 'ocasiuni să citească și să vorbească această limbă. Ea este adresată în formă de scrisoare către un prieten al său, comisul Coroanei (koniuszy koronny), un înalt funcționar al regelui polon¹⁾, și pe cît se pare, nu atît pentru el, cît mai mult pentru ca prin minile lui ea să ajungă în minile unei alte persoane, la care Miron Costin ținea foarte mult; căci în introducerea lucrării sale dînsul spune cît de mult se bucură că o parte a croniciei sale despre țara Moldovei va ajunge în minile unuî bărbat atît de distins, cum este prietenul său, în urmă cererei „unei persoane, cu care el a avut totdeauna strînse legături de prietenie“. Se poate ca această persoană, la care face alusiune Miron Costin zicînd că „săvîrșește această lucrare pentru dînsul“ (exequor ia za niego tę przysługę), să fi fost însuși regele Sobieski, un protector cunoscut al lui Miron Costin și care, cum se vede, îi exprimase de mai multe ori dorința de a ști ce neam de oameni sunt Moldovenii și Muntenii, în treburile cărora Polonia se amestecase atît de des.

---

¹⁾ N'am putut afla până acum numele acestui comis.

În prefața poemului polon Miron Costin zice lui Sobieski : „am fost îndemnat la lucrare prin geniul însei regalei voastre. măiestrăți, stăpîne prea grațios, văzîndu-vă că pe cînd adunați științe despre monarhiile cele mari și întinse, nu desdemnați a cerceta începuturile și starea țărilor celor mai mărunte“ ¹⁾.

Scrisoarea lui și-o întitulează Miron Costin „Cronica țării Moldovei și a Munteniei“ sau „Cronica țărilor moldovenești și muntenesti“ : *Chronika ziem Mołdawskich y Multanskich*. După o scurtă introducere adresată către prietenul său, în care îi spune că ceea ce-i oferă este numai un fragment din cronica Moldovei, care cine știe dacă va eși vreodată la lumină în Moldova, îi arată că cele cuprinse în acest fragment nu

---

¹⁾ Archiva istorică a României, vol. I, partea I, pag. 100 : traducerea D-lui B. P. Hasdeu.—Presupunerea făcută în text o dăm cu cea mai mare rezervă, căci e foarte cu putință ca scrisoarea să fi fost destinată pentru altcineva. Miron Costin era în relațiuni cu oamenii cei mai influenți din Polonia și, cum se vede din hîrțile Academiei Române, purta corespondență cu dinșii. Așa avem din 1688 Iulie 25 o scrisoare a lui S. Jablonowski, marele hatman al Poloniei, către rege, prin care se comunică acestuia cuprinsul unei scrisori a lui Costin. Din 1687 Martie 28 avem o scrisoare a regelui Sobieski către voevodul Rusiei (Andrei Potocki), în care îi comunică acestuia știrile ce le are din Moldova dela *Mironașco*. Într'o altă scrisoare a regelui din acelaș an, Aprilie 2, se vorbește de niște dorințe ale Moldovenilor, enunțate prin Costin. Într'o scrisoare din 15 Iulie 1689 Andrei Potocki spune regelui Sobieski că a primit o scrisoare dela *Mironașco*, al cărei cuprins însă nu merită să fie comunicat. Din aceste scrisori, care se vor publica întregi în vol. III al Suplementului II la colecțiunea de documente Hurmuzaki, se vede că Miron Costin era în corespondență cu doi din cei mai influenți oameni ai lui Sobieski : cu Jablonowski și cu Potocki. Ei îl numesc adeseori cu un diminutiv *Mironașco* (*Mironaszk*o), cum îl numește și Andrei Zaluski în Istoria lui Sobieski (*Mironoska Costenus Mareschalcus*, pag. 901 ; cf. V. A. Ureche, Operele complete ale lui Miron Costin, vol. I, pag. 327).

le va găsi la nici un scriitor moldovan, nici măcar la Ureche vornicul. După această introducere în formă de epistolă Miron Costin vorbește în 19 paragrafi despre Dacia, despre valul lui Traian, despre castelele din Moldova, despre pustiirea coloniei lui Traian prin Tătari (sc. barbari), despre al doilea descălecat al Moldovei și Munteniei, despre numirile poporului moldovenesc și muntenesc, despre originea numirilor Moldova și Muntenia, despre Basarabia, despre titlurile domnilor și pecetile lor, despre limba românească, despre religia Românilor, despre ținuturile Moldovei și Munteniei, despre apele și orașele Moldovei, despre apele și orașele Munteniei. Lucrarea se termină cu un epilog iscălit de dînsul, care zice :

„Bine-voește, bunul meu prieten, a primi cu mulțămire această mică lucrare și a păstra autorului ei favorul și protecția D-tale, ținîndu-l în acelaș timp greșelele ce a putut să facă în stilul polonesc și atribuindu-le nefericitelor vremuri, prin care trecem acum.

„Al Domniei-Tale până la moarte credincios prieten și slugă,

Miron Costin.

„Racz ze te WM. M.M. Pan mało przysługe zawdżecznie przyiąc oraz et autorem w łaske y patronium swoje odebrawszy, coby comissum w polseczyźnie przebaczyć, daruiąc to nieszczesliwym naszym czasom teraznieyszym.

„WM. M.M. Pana dożywotnie zyczliwy przyiaciel y sługa,

Miron Kostyn.

Cuprinsul scrisorii către comisul Coroanei este analog cu cuprinsul poemului polon și al cărții despre descălecatul țării Moldovei: toate trei au scopul să atingă pe scurt originea Românilor și să dea o descriere a stării lor în vremea lui Miron Costin. Deosebirea constă numai în modul de tratare a chestiunilor, care într'una sunt mai mult, în alta mai puțin dezvoltate. Așa d. p. în scrisoarea către comis dispune lungul excurs pe care îl face Miron Costin în capitolul I al descălecatului despre Italia și provinciile ei: el presupunea de sigur că un Polon cult trebuia să cunoască aceste lucruri, pe cînd pentru Moldovenii săi, cari nu prea erau în curent cu cultura apusă, Italia, țara de baștină a Românilor, nu era așa de bine cunoscută. În scrisoarea către comis mai lipsește întreg capitolul II din descălecat despre „împărăția Rimului“ și o mare parte a cap. VI, cum este excursul asupra feluritelor neamuri ce locuiesc în Europa (Cronicele României, ed. II, pag. 25), notițele despre portul Românilor: haine, încălțăminte ș. c. (ibid. pag. 27), despre tunsura capului la oamenii de rînd, etc.

În schimb, scrisoarea către comis are unele lucruri care nu se află în descălecat. Așa sunt: povestea despre originea stemei muntenești (întîmplarea cu corbul), capitolul despre Basarabia și despre religia Românilor, exemplele cele multe la capitolul despre limba română și toate paragrafele dela sfîrșit despre ținuturile Moldovei și Munteniei și despre apele și orașele acestor țări, fie că pe acestea Miron Costin le-a socotit prea bine cunoscute Moldovenilor, fie că n'a apucat să le introducă la vreme în „descălecatul

țării Moldovei". În ce privește cuprinsul, scrisoarea către comis samănă mai mult cu poemul polon, decît cu descălecatul Moldovei; cel dintîi mai are însă o parte care lipsește celorlalte două: descrierea cea atît de prețioasă a senatului moldovenesc sau a boerilor mari și mici în Moldova, cu atribuțiunile lor.

În poemul polon și în scrisoarea către comis lipsesc unele părți care se află în descălecat; ele au însă în schimb multe părți comune, ca d. p. descrierea răsboiului lui Traian cu Daci, povestea despre originea stemei muntenești (povestită în mai multe locuri mai cu aceleași cuvinte), luarea blagosloveniei dela Ochrida, precum și o mulțime de amănunte mai mici, istorisite aproape cu aceleași cuvinte în amîndouă aceste scrieri. Vezi pasajele despre cuvintele latine în limba romînă¹⁾, despre etimologia cuvîntului Suceava²⁾, despre etimologia cuvîntului Bistrița³⁾

¹⁾ Cf. „Nu este nici un cuvînt care să la început sau la sfîrșit sau la mijloc să nu răsune mai mult sau mai puțin latinește" (Arch. ist. I, 1, pag. 164) cu „Întreg temeiul vorbirei este până astăzi din limba latinească și multe cuvinte nu se deosebesc nici măcar într'o literă; cele mai multe însă samănă sau numai la început sau la mijlocul sau la sfîrșitul lor".

²⁾ Cf. „Niște cojocari ungurești venind a se stabili acolo—szots (socii) se zice cojocar în limba maghiară—de pre numele lor se numirulețul și orașul Suceava" (Arch. ist., I, c., p. 167) cu „Apa Sucevel ese din același munți (ungurești); se chiamă așa dela cojocarii, cari în ungurește se numesc „soczi", căci acolo s'au așezat mai întîi cojocarii venind din țara Ungurească și au dat nume orașului, ape și ținutului".

³⁾ Cf. „Alte două ape, din cari pe una, de pe repeziclunea undelor sale, o numește *Repedea* adecă latinește „Rapida" (Arch. ist., I, c., pag. 167) cu „Apa Bistriței, numită așa după slovenește din pricina repeziclunei sale".

și despre limba rominească ¹⁾; conferă apoi confuziunea făcută în amîndouă scrierile între „Hațeg” și „Herczeg” ²⁾, etc.

Această asemănare între poem și scrisoare ne face să credem că ele aū fost scrise la intervale foarte scurte una de alta. Se poate ca scrisoarea să fie compusă cu cîteva luni înaintea poemului, pe cînd Miron Costin petrecea în Polonia de frica lui Dumitrașcu Cantacuzino, și poate în acelaș loc unde e scris poemul, în Daszow. Multele alusiuni la vremurile grele prin care trecea atunci Moldova și la nenorocirile lui personale ne face să presupunem că Miron Costin voia să cîștige mila și simpatia lui Sobieski, ca prin mijlocirea acestuia să poată trăi, cît va sta în Polonia, un traî demn de dînsul. El fugise odată cu Petriceicu și trăise, împreună cu fostul său domn, din solda regelui; după moartea lui Petriceicu însă Polonii micșorară solda Moldovenilor cari slujau în armata lor și dela o vreme chiar nu le mai dădeau nimic; din pricina aceasta Miron Costin, emigrat cu toată familia lui, își cheltui tot ce avu cu sine și ajunse într’o sărăcie completă. Deși partizan înfocat și convins al Polonilor, el fu silit din pricina sărăciei să se întoarcă în Moldova, cînd l-aū chemat Constantin Cantemir, cel care mai târziu era să-i tae capul.

---

¹⁾ Cf. „Chiar astăzi, vorbind despre limbă, nu se zice *sztymoldoweneste*? ci *sztymumyneszte*, adică *scis rommanisce*? (Arch. ist., I. c., pag. 165) cu „Astăzi cînd vrei să întrebî pe cineva, dacă știe moldoveneste, îi zici: „ști ruminește? tot atît cit: *scis romanice*?”

²⁾ Miron Costin a luat pe *herczeg* din titlul domnilor munteni „al Făgărașului și Amlașului herțeg” drept *Hațegul* din Transilvania. Cf. Arch. ist., I. c., pag. 163 și scrisoarea către comis §. 9.

Și Dimitrie Cantemir (*Descriptio Moldaviae*, ed. Acad. pag. 29) și Neculcea (*Cronicele Rom.*, ed. II, vol. II, pag. 230) ne spun că Costin se întoarce „foarte scăpat” din Polonia și că domnul Constantin Cantemir l-a cumpărat până și sculele din casă, l-a măritat două fete și l-a pus feciorii în slujbe.

Așa fiind, nu ne vom mira de tonul elegic și desnădăduitor, care transpiră în multe locuri din scrisoarea către comis. Lui Costin i se părea că Moldova a ajuns la prăpastia pieirei și că numai norocul regelui Sobieski și al armelor polone o vor putea scăpa din ghiarele Turcilor. El considera zilele lui Dumitrașco Cantacuzino ca „cele din urmă vremuri ale noastre”, iar de poporul moldovenesc se temea că „va pieri înainte de a ceti cronica lui”; despre vremurile lui el nu vorbește decât ca de niște „vremuri aspre, vremuri nenorocite”, iar Moldovei îi dorește, ca în loc să trăească mai departe sub astfel de vremuri, „mai bine să piară sașii să albească altă soartă” (§. 6). Căutând acestea ne aducem aminte de cuvintele cu care și-ncheie poemul polon: „pentru a scri la versuri se cere o minte voioasă, iar eu, apăsător de tiranie fără nici o dreptate, fui forțat de a-mi părăsi cu durere chiar vatra părintească” (*Arch. ist.*, l. c., pag. 169).

Această potrivire perfectă în starea sufletească a lui Miron Costin la scrierea celor două opere în limba polonă ne înduplecă a pune și scrisoarea către comis tot în anul 1684. La 1685 el se întoarce deja în țară, unde în curând e numit staroste de Putna, iar fratele său Velicico hatman, feciorii lui sunt boe-

riți, iar fetele lui măritate. Dar fericirea lui nu era să dureze mult: la 1691 fu tăiat fără vină din porunca lui Constantin Cantemir. În acest interval de cinci ani (1685—1691) el a apucat să scrie pe românește ceeace încercase de două ori în polonește, căci „Cartea pentru descălecatul dentiui a țării Moldovei și neamului moldovenesc” a fost de bună samă scrisă după întoarcerea lui în țară la 1685, sau cum spune el în predoslovie, după ce fusese mare logofăt ¹⁾).

Adevărul acesta rezultă pentru noi și din cuprinsul prefeței, în care el spune că „multă vreme la cumpănă au stătit cugetul lui” să scrie sau să nu scrie despre începutul Moldovenilor; în sfârșit s’a hotărît să scrie, căci „în viața mea — spune din-sul — Dumnezeu știe cu ce dragoste eram pururea la istorie, *îată că și până la această vîrstă*”. Miron Costin și-a încheiat viața cu o mare operă, arătînd Moldovenilor cu un secol înaintea lui Șincai și Petru Maior, că ei și frații lor din țara Românească și din Ardeal sunt toți de acelaș neam și din aceeași mîndră tulpină, din Italia.

E greu a ști în ce loc anume și-a scris Miron Costin scrisoarea către comis. Dacă ne e permisă o presupunere, noi am admite că el a scris-o tot acolo unde și-a scris și poemul polon, în *Daszow*. Acest orașel din Podolia se afla pe la 1684 în minile Polonilor, după ce pentru scurt timp fusese cedat Turcilor,

---

¹⁾ El iscălește predoslovie: Miron Costin, care am fost logofăt mare în Moldova.

în urma păcei dela Buczacz, în care regele Mihail Wiśniowiecki dăduse Turcilor Podolia și Ukraina (1672); el era proprietatea bogatei familii de magnaiți Wiśniowiecki, care îl stăpînea de mult ¹⁾. Nu cumva comisul coroanei, prietenul lui Miron Costin, să fi fost un Wiśniowiecki? Familia aceasta a avut dese relațiuni cu principii Moldovei, cu cari a fost de mai multe ori și încuscrită ²⁾.

Miron Costin și-a scris „Cronica țării Moldovei și a Munteniei” din memorie, cum a scris și poemul polon. Fugit în grabă în Polonia, el n’a putut să-și ia cărțile cu sine și se pare că în Daszow saū în celelalte locuri pe unde a petrecut n’a găsit bibliotecă mară. Așa îmi explic eu felul cu totul vag al citațiunilor („spune Dion în viața lui Traian”, „citește culegerile grecești despre cele patru monarhii”, etc.) și unele greșeli făcute din lipsa mijloacelor de control. Între acestea aș pune confuziunea dintre *Hateg* și *Herczeg*: Costin și-aducea, se vede, aminte că cetise în vre-o diplomă muntenească titlul: *амлашъ и фараашъ херцегъ*, i se părea însă că a cetit: *амлашъ и фараашъ и хатеръ*; tot aci intră confuziunea între termenii ungurești *oláh* pentru Italian și *olász* pentru Român: în limba ungurească e tocmai din potrivă, precum putea ști din Toppeltinus pe care îl citează

¹⁾ O scurtă istorie a acestui oraș se află în Enciclopedia cea mare poloneză, care se publică la Varșovia, sub v. Daszow.

²⁾ Un Wiśniowiecki a fost chemat domn în Moldova la 1563, a sfinșit-o însă în mod tragic la Constantinopol. Xenopol, Istoria Românilor, vol. III, pag. 82. Un alt Wiśniowiecki a luat în căsătorie pe fiica cea mai mare a lui Ieremia Movilă la 1603. Doc. Hurmuzaki, Supl. II, vol. II, pag. 259, 266, 285.

(cf. ed. din 1667 a acestuia, §. 6. 9. 10). Amîndouă greșelele acestea nu se mai repetă în cartea pentru descălecat.

Cu toate neajunsurile amintite și altele cîte se mai găsesc într'însa, scrisoarea către comis este o producțiune remarcabilă pentru timpul său. Afară de greșala comună mai multor opere istorice de atunci, că Daciî ar fi fost Tătari, Miron Costin explică, cum explică și știința istorică de astăzi, nașterea poporului român din romanisarea Dacilor și Ilirilor, are o idee foarte clară despre locuințele Romînilor în evul mediu, despre conservarea naționalității și numelui lor, înțelege foarte bine feluritele influențe ce a suferit limba romînă din partea Slavilor, Ungurilor și Turcilor, fără ca ea să-și fi pierdut caracterul ei latin, dovedește o mare dosă de bun simț cînd face alusiune la influența culturală a Bulgarilor și Ungurilor asupra noastră: a celor dintîi din punct de vedere bisericesc, a celor de-al doilea din punct de vedere politic, — se arată, cu un cuvînt, un eminent cunoscător al poporului și țării sale. Descrierea hidrografică a Moldovei mai ales este făcută cu pană de măestru.

Dar scrierea, fie ea cît de exactă, ne-ar lăsa reci la cetirea ei, dacă ea n'ar fi însuflețită de adînci sentimente patriotice. Miron Costin dă dovadă de acestea la fie-care pas. Mindria cu care vorbește el despre numele și originea noastră romană merge paralel cu simpatia care o arată el celorlalți Romîni, Ungurenilor și Muntenilor. Neintrecute vor rămînea cuvintele cu care însoțește el o poveste batjocoritoare la adresa Muntenilor: nu pot lăsa să treacă despre

ei acest lucru, zice dînsul, căci ni sunt rude și frați și ai aceeași soarte și aceleași suferințe cu noi (§. 9).

Miron Costin este cel dintîi Român care a căutat să facă cunoscută Europei originea noastră romană și să atragă prin aceasta simpatiile ei asupra noastră. Să nu se pară exagerată această frasă, căci Polonia fiind o putere catolică și în strînse legături cu curțile catolice din vestul Europei și cu curia papală, politica ei față de Romîni a fost condusă totdeauna de două considerante: sprijinirea catolicismului în țările romine și scoaterea lor de sub suzeranitatea Turciei. Miron Costin a luptat toată viața lui contra acestei din urmă puteri și a fost un sincer partizan al alipirei Moldovei către statele creștine, în special către Polonia. Aceasta ne explică menajarea Polonilor în scrisoarea către comis, la locurile unde vorbește despre înfrîngerile suferite de ei din partea Moldovenilor, cit și dorința repetată de mai multe ori ca Moldova să scape din ghiarele Turcilor și să aibă o altă soarte. El se înșela însă asupra unui lucru: statul pe care își răzima toate speranțele sale avea încurind să dispară din concertul statelor europene și să renunțe, după ultimele eforturi făcute de Sobieski, cu totul la supremația peste Moldova sau încorporarea ei. Cu epoca lui Miron Costin încetează cu totul influența Poloniei asupra Moldovei și amestecul ei în afacerile interne ale acestui stat.

B. Textul croniceî.

Chronika ziem mołdawskich y multanskich.

*Jasnie wielmożny mściwy panie koniuszy koronny,
moy wielce mściwy panie y bracie,*

*Za osobliwę fortunę moię to kładę, ze się część
chroniki moiey o wołoskiey ziemi, nim ieszcze na swiat
wołoski wyszła, dostać przydaie do rąk tanti viri,
iuxta postulatam do pewney osoby, z którym w iakiey
confidentij zawsze iestem, samego provoco in testimonium.
Exequor ia za niego tę przysługę, bo tego się u zadnego
Wołoszyna nie dopyta; musiałby około pisarzow po-
stronnych stosuiąc o nych do tutecznych barzo małych
wzmianek y znakow siła czasu zazyc, Diona in vita
Trayani naybarziew, Talpentina Węgrzyna wybory hi-
storij greckich de quatuor monarchijs czytac. A ta
ziemia az do tych czasow o poczatku swoim nie wie
y nie pyta y historiey nie ma, oprocz niebosczyka Ure-
kiego dwornika tuteczney ziemie; ten zebrawszy zycoty
hospodarow wołoskich z manasterow, a woyny nay-
barziew z Bielskiego chronikarza polskiego, inexploratum
wydał opus, poczowszy od Dragoszy hospodara
pierwszego tey ziennie powtorną osadą z Maramoreszu,
siedmigrodzkiego panstwa powiatu, a o pierwszej osadzie
przez Trayana cesarza rzymskiego nic nie wspomniat;
znac Diona nie miał, czyli dosic było z niego od czterech
set lat zacząć powtorney tey ziemie początek. Jam
się około tego serio starał w tych iuz ostatnich iako*

widziemy naszych czasach, y czy prędzey moię chronikę mołdawski narod czytac będzie, czy prędzey zginie, kiedy w takim rozerwaniu iestem, ządanie W. Msci mego mściwego pana ante casum nostrum podaie mi rękę; niech przynamniemy w tym przeswitnym y sławnym krolewstwie wspomnienie o narodzie naszym przez W. Msci mego mciwego pana zostanie, niech y fortuna tego, który nad W. Mścią moim mściwym panem panuie, y nas przy naywysszey woli ab occasu broni. Zaczynam compendijs tedy, iak wiele ostre nasze pozwalaię czasy, ad proposita puncta.

§. 1. O Dacyey.

Kazda powieść od początku swego ma porządek. A ze na tych gruntach, gdzie teraz Mołdawi albo Włachowie, albo iak ich Polacy zowią Wołosza, y tam gdzie teraz Uhrowłachowie albo Muntanie, albo według Polakow Multanie, y na tey ziemi którą teraz Siedmigrodzką zowią, mieszkali z dawnych czasow Dachowie, od nich zaczynamy porządek o tych ziemiach, poniewaz ie y podzisdzien historikowie Dacią mianuią, dzieląc na dwoie, in inferiorem et superiorem. Iest to narod tatarski z wielkiey Tartaryey, pradziadowie Siedmigrodzian, pod posłuszenstwem na ten czas szyrokiego panowania rzymskiego ¹⁾. Jednak za Domiciana cesarza rzymskiego tak się byli wybili z pod posłuszenstwa rzymskiego, ze nietylko tribut y powinne posłuszenstwa od siebie odrzucili, ale iuz y prowincynie rzymskie naiezdiali! Missią,

---

¹⁾ Glossă în margine: Dachowie narod tatarski.

Tracią, Illirią. Az Trajan cesarz rzymski wstąpiwszy na panstwo po Domicianie, widząc odpadłe te strony od Rzymu, zebrał na nich woysko, o którym Dion y historie greckie piszą, ze miał w tey expedicyey sześćkroć sto tysięcy samego żołnierza, oprócz gospodarzow z zonami z dziećmi z Italiej wyprowadzonych dla osad na szysze grunta, ktore osady coloniam Rzymiane zwali; czytac historie rzymskie ze nieraz to Rzymiane czynili, dla barzo wielkich gęstwin ludzi w Italiej, ktorym niestając gruntow do pozywienia, wyprowadzaly częsc gospodarzow z zonami z dziećmi w insze kraie. Ruszywszy tedy tę wielkość woysk y niezmierny lud za sobą Trajan u Dunaiu stanął y most na Dunaiu zmurował; są y podzisdzien znaki y ja sam widziałem w Multanskiej ziemi w powiecie u nich Zyskim, między Kładową a Diem, miastami teraz tureckimi na Dunaiu. Miał bitwę Trajan z Dachami raz po tey stronie gor, gdzie teraz Multanska ziemia, drugą za gorami, gdzie Siedmigrodzka. Obie bitwie przegrali Dachowie a w powtorney y sam Decebal krol ich zginoł; y tak po tych porazkach prawdziwe colonie rzymskie osadził y tam gdzie Multanska teraz ziemia, y tu gdzie nasza Mołdawska teraz, niektore zamki pomurował y żołnierzem osadził, dominos na fortecach nadał, skąd naszy gospodarowie podzisdzien dominami (domn mało nie dominus) po rzymsku się nazywaią; y w Siedmigrodzkiej ziemi takze, ktorzy az do tych czasow nieodmiennym imieniem, iako my y Multanie, ale Ruminami, to iest Romanami się nazywaią, y iest ich w Siedmigrodzkiej ziemi nie

mało, y cały Maremorysz powiat y Ołt w gorach, także Siedmigrodzkiey ziemi powiat. A po tych osadach Traian sam z woyskami ruszył polami do Donu a Don przebywszy do wielkiey Tartaryey wtargnął, bo y Tartaryia wielka pod posłuszenstwem rzymskim była bez mała nie po wojnie Mitrydackiey przez wielkiego Pompeiusza ¹⁾ y chanowie chorągwie na chanstwo z Rzymu bierali; Tartaryą zas postanowiwszy do Baktr, a z Baktr do Syryey, z Syryey do Egiptu woysko przeprowadził y tam w Egipcie na dissenterią umarł: świadkiem Dion y greckie historie de quatuor monarchijs. Działo się to po narodzonym iuz Christusie roku 120.

§. 2. O szancu troianie.

Szaniec Troian iuz po osadzie Rzymianow w tych stronach, iako się powiedziało, przez Trayana cesarza pierwsze uroczyszcze iego imieniem mieszkancy tych ziem od pradziadow swoich Troianem zowią; jest tak kopany za nim, kiedy woysko tak gromadne do Tartaryey prowadził, iako teraz tureccy cesarzowie mogiły za sobą kopią. Są tacy ktorzy pisali ze dla naiazdow tatarskich kopany iest dla obrony; nie podobienstwo iednak, bo tak wiele mieysca ktoby go zastąpił zawsze? Raczej go na wieczną pamiątkę kopac kazał Trayan y sto tysięcy rąk choc na dzien bez wielkiey prace czego nie wykopie? Y siła mieysca zastąpi. Poczyna się blisko Gałacu od rzeki Seretu,

---

¹⁾ Głossă în margine: o tym szyrzey w histor. rzym.

ktora teraz iuz nizey Fokszan naszą y multanską dzieli ziemie, po nad Gałacem przez Prut na Troian wies niegdys naszej ziemie a teraz turecką, ztamtąd po nad Kartałem polami do Dniestru, od Dniestru do Dniepru y az do Donu podobno. Jest Troian przez tegoz cesarza y w Multanskiey ziemi, ale tylko od Dunaiu do gor.

§. 3. O zamkach.

Jak wiele zamkow ma teraz całych y iak wiele y ruin po wielu mieyscach ledwo znacznych y Wołoska y Multanska ziemia, nie iednego czasu są murowane; niektore od Dachow, a drugie od Rzymian, a niektore od gospodarow iuz po powtorney osadzie ziem tych. Trudno barzo o nich pisac, bo ani po manasterach, iako o barzo dawnych rzeczach, a manastere iuz daleko niedawniejsze są, zadnego pisma nie nayduie się, ani niebosczyk Ureki wspomniał o nich, ani u postronnych pisarzow znayduie się wzmianka, ktory zamek od ktorego narodu murowany iest. To pewna o nich, ze iedne od Dachow a drugie od Rzymian, niektore od Grekow, a Kilijski zamek od Janowezow wymurowane są. Naydawniejszy iednak Białogrod, w ktorым za Augusta cesarza rzymskiego we stu lat przed Trayanem iuz nieboras Ovidius poeta wygnancem siedział, dla iakichsi wierszow nieforemnych. Ma y pamiątkę wieczną Ovidiusz jeziorem, ktore Dniestr wspieraiąc się o morze czyni, Widowem imieniem iego podzisdzien się zowie to jezioro. O Chocimskim zamku tez wiesci, ze od Da-

chow murowany iest, co byc moze, bo Dachowie y na Podolu mieszkali. Soczawski zas y Niemiecki, Tehinski, nizey Romana ruiny y blisko Gałac na Byrładzie takze ruiny albo od Rzymian albo od Dachow; Sorokę Piotr hospodar iuz po powtorney osadzie. Wszys[t]kie iednak te zamki mnieysze były y tylko srzodki ich z pierwszego murowania naksztalt wiez, a sciany szyrsze do koła iuz hospodarowie mowali, tak w Chocimskim, iako w Soczawskim, Tehinskim y Białogrodzkich zamkach, a naywięcey przez Stephana starego owego sławnego hospodara. Samy Kilijski zamek murowany iest od Janowezow, iako y Kiefa w Krymie, na ow czas kiedy trzymali w zakładzie Krym¹⁾ y wszystkie czarne morze od cesarzow iuz stambolskich. O wiezy zas Neoptolemi, teraz Tatarbunarem zowią, na Kogylniku rzece, ktora rzeka a lepiey doliną zwac się moze, z Orhyowskich zaczyna się lasow y do morza idzie, y na tey dolinie barzo w piękney rowninie pustynia tego zamku stoi między Kilią a między Białogrodem; z imienia znac ze od Grekow ten zamek murowany był (bo Neoptolemus greckie imie iest), kiedy iuz greccy cesarzowie Stambuł y te mieysca trzymali po przeniesieniu stolice rzymskiey z Rzymu do Bizancium, gdzie teraz Stambuł²⁾, przez wielkiego Kostantina cesarza.

---

¹⁾ Glossă în margine: Krym niegdy u Graekow Chiersonesus.

²⁾ Glossă în margine: Stambuł neă Romi Graekowie zow[il]ă, to iest nowy Rzym.

§. 4. O spustoszeniu osady trayanowey przez Tatarow.

Trwała ta osada trayanowa w tych iako się iuz rzekło ziemiach nad sto lat barzo mało, bo trzeci cesarz po Trayanie Andreanus, ten który Andreanopol z swego imienia osadził w Tracyey, most ten na Dunaiu, który zmurował był Trajan, zepsowac kazał, dla naiazdow tatarskich, nie mogąc zatrzymac impetu ich dla rozerwania na ten czas cesarstwa rzymskiego, a tak y osadey trayanowi; długo się po zamkach y mocniejszych miejscach zastawiając Tatarom, takim mnożstwu, ktorego przybywało zawsze daley, nie strzymawszy, zeszli z tych miejsc y iedni co celniejszy do Italiey nazad poszli, drudzy ktorzy tu od nas za gory zeszli y Maramoresz osiedli na rzeczkach, prawie srod gor ktore węgierskiemi zowiemy; a ci ktorzy od Multanskiey ziemie takze w gorach na rzece Ołcie osielili się; y trwała ta ich na tych miejscach osiedlina w długie wieki, bo wieźmie to czasow pod tysiąc lat y daley, y ktoby chciał pewnie wiedziec, doczytałby się tego, ze w tych wiekach y Atyła Chan tu w te strony swiata wtargnoł y narod sławacki albo słowienski po nim.

§. 5. Powtorna osada ziemie Wołoskiey y Multanskiey.

Nieiedna y nieiednych ord illuvies na te strony była pod owe długie lata, bo naypierwiey ordy te ktore wygnali Rzymian ztąd i sami osiedli te miejsca, po nich Atyła z swoiemi ordami, ktore w Tatarzey

wielkiey y teraz Hung zowią, albo iako Moskwa Juhry, po Atyle słowiński narod, bo Grecy pierwszego Atyle kładą nizeli slowiński narod w tych kraiach. Po tych wszystkich wtargnieniach znowu inszych ord wtargnienie, z ktoremi iuz Węgrowie złączeni z Ruminami temi z Maramoreszu y Ołtu wołowali, bo iuz ordy y za gory szyrząc się koczowiskami, gdzie podzisdzien domow ich znaki za gorami y w gorach są oczewiste. Juz pod Węgami successorami Atyle chana te wszystkie strony; y ziemia Siedmigródzka y Maremorysz y ziemia na Ołcie były, kiedy Łasław krol węgierski niecierpiąc Tatarow tych, ktorzy się iuz y w Siedmigródzkiej ziemi szyrzyli, zebrał na nich woysko y pierwiew z zagor ich zegnał, a potym przeprowadziwszy woysko y po tę stronę gor, nizey Romana miasta naszego na Serecie bitwę im dał y zwyciężywszy w rzece Serecie na Tatarow topiących się patrząc sam Łasław krol wyrzekł po węgiersku: seretem, seretem, co iest: tak mi się podoba, tak mi się podoba, y do tych czas ta rzeka na wieki Seretem się zowie. Y z tego znac ze te lata długowieczne były, bo iuz wszys[t]kie rzeki y same ziemie od powtorney osady imienia mają. Po tey porażce Tatarowie daley w pola odstąpili, a Ruminy, to iest Romanie, a naypierwiew Montanie albo Muntanie z gor na wolnieysze grunta wystąpili z hospodarem swoim Negrułem, a potym nie za długo y Mołdowanie z Maramoreszu z Dragoszą swoim pierwszym hospodarem tu w ziemię Mołdawską wyszli y mieysca zrazu pod gorami osiedli.

§. 6. O nazwiskach rożnych narodu wołoskiego
y multańskiego.

Imię z pierwszej osady przez Trayana nayprawdziwsze Rumyn albo Romanus, które nazwisko między sobą ten naród zawsze zatrzymał y zrazu po osadzie y po spustoszeniu, iako się rzekło, y po powtorney osadzie podzisdzien; toż imię pospolite iest y Multanom y Wołoszy y tym którzy w Siedmigrodzkiej¹⁾ mieszkają ziemi. Rumyn laty odmienione z Romanina Rumyn, y teraz kiedy pytaią kogo: czy umie po wołosku, mówią: szty rumyneszte, mało nie: scis romanice. Inszego imienia między sobą sami nie cierpieli nigdy. Postronni zas rożnie ich zowią, a naypierwiej Niemcy Włocha Wallios a Wołoszyna albo Multanina Walaskos, Węgry Włocha Ołach, Wołoszyna albo Multanina Ołasz, Polacy Włoch a tym zas Wołoszyn, Grekowie Multanom Uhrowłach, Wołoszy Bogdanowłach, Turcy Multanom Karawłach albo Ifiak, Wołoszą iuz z imienia Bogdana hospodara Bogdanami zowią — Bogdan ten który naypierwiej od Porty tureckiej wzioł chorągiew y haracz postanowił — Bogdaybybył nie дочекаł iey brać, zeby był albo in-sze statum bog tey ziemi naznaczył, albo zeby pierwiej od naszych wieków zgubił! Z tego tedy postronnych narodów nazwiska znac się daie, ze wiedzieli o nich dobrze postronni, iż ten naród ze Włoch iest, poniewaz iednym imieniem Włocha zowią. Są tacy którzy kładą imię to Włach od hetmana rzym-

¹⁾ In original din greșală *Siedmigrodziekkiey*.

skiego Flakka, odmieniwszy F na W, K zas na Ch, z tych Ovidiusz ¹⁾ owych wierszow do iednego z przyjaciół swoich imieniem Graecina z Białogrodu do Rzymu pisanych:

Praefuit his Graecine locis modo Flaccus et illo
Ripa ferox Istri sub duce tuta fuit,
Hic tenuit Mysas gentes in pace fideli,
Hic arcu fisos terruit ense Getas ²⁾,

ale to bayki są, bo Flakkus ten tylko Missią prowincyę rzymską bronił y brzegi Dunayskie od Tatarow, ale coloniey zadney nie osadzał tak iako Trajan cesarz. Jest y inszych imion gwałt u niektórych pisarzow, iako Tribali, Rascy etc., wszystko bayki, chiba ze kład[ą] imiona z powiatow, iakoby kto rzekł Wołynianin, Podolanin etc., tak Rasciami nazwał, ze iest powiat takim imieniem przy Multanskiej ziemi Roszawa y rzeka tymze imieniem; właśnie tak iako Bassarabią iedni Multanską ziemie nazwali (o czym będzie nizey), czego nigdy nie masz.

W Macedoniei iest colonia takze rzymska, iednego ięzyka z nami y daleko bliższa włoskiemu ięzykowi nizeli nasza mowa. Kucowłachami ich Grekowie zowią, to iest Chromowłochami, ze z woyska rzymskiego chromi y chorzy tam zostali; powiat nie mały iest tam, Romania się zowie, i ten powiat colonia rzymska iest. Nayswizsze imie naszej Wołoszy iest Mołdowan a Multanom Muntan; z czego y z iakich te imiona przyczyn, będzie nizey.

¹⁾ Ne-am aștepta aci la un genitiv *Ovidiusza*.

²⁾ Textul lui Costin are *ferax* în loc de *ferox*, *missas* în loc de *Mysas*, *sub pace* în loc de *in pace*.

§. 7. Z czego ziemia wołoska Mołdawą
a multanska Montanską.

Po oddalonych ordech tatarskich z tych mieysc pasterze z stadami zrazu na pastwiska z Maramoreszu a ztamtąd od Ołtu bezpieczeni wychadzali, a wnet y Ołtanie¹⁾ od Ołtu ziemię do samego Dunaju od gor osiedli; nie Multanską ziemią tedy zwac się ma, ale Muntanską albo Montanską, a „monte“, bo „munte“ zowie się tym ięzykiem montes, a Muntan nic inszego nie iest tylko Podgurzanin, ze w gorach tak długo mieszkali.

Maia tam oni wielkie gury y takie mieysca do mieszkania sposobne między gurami temi, zwłaszcza na tey rzece Ołcie, ze mogłby y teraz narod naymoznieyszy mieszkac; cara Ołtuluy, to iest terra Olti zowią. A tu ztąd Dragosz syn domini iednego owych dawnych (zrazu tym imieniem „domn“ corrupte a waydą z węgierska, potym lepiey z polskiego wojewodą) w kilku set człowieka zbroynego wyszedł rzeką iedną bezimienną na ten czas po nad Soczawą na Roman idącą, nosił się²⁾ zubr na wyszciu z gor, ktorego za omen wziowszy gonili w dol rzeką. Miał ten Dragosz sukę, którą Mołdą zwano; ta gdziekolwiek się zubr zataił, wydawała go, tak długo az iuz zmordowanego zabili, a głowę na pamiątkę na koł nad rzeką postawili; odtąd wies naypierwsza podziszdien Boureny³⁾. A suka po tey swoiey pracy o-

¹⁾ Glossă: moze z Ołtana przydawszy *M* będzie Moltan.

²⁾ S'ar putea ceti și *trafiť się*.

³⁾ Glossă: bo zubr po wołosku buor.

piwszy się wody w rzecze zdechła nad samą rzeką, od tey śmierci Mołdą a potym Mołdawą rzece tey imie zaczęli, a z imienia rzeki Mołdawa narodowi imie Mołdawani. Nasladuię w tym Urekiego niebosczyka dwornika y ziemskiego latopisca, widzę iednak stolicę Maramoreską Sigiet podzisdzien ze się głową zubrową iako y ta ziemia pieczętuje, y Mołda rzeka nie daleko od tych mieysc w niemieckim kraiu iest. Dragosz daley szedszy obrał sobie mieysce nad temi rzekami, tą Mołdą a drugą Bystrycą, pole ktore „kympy luy Dragosz“, to iest campi Dragosij, polami Dragoszowemi zowią y do tych czas. Bystryca iednak rzeka z bystrosci swoiey pozniey imie wzięła, kiedy iuz serbska albo sławianska mowa mieszac się poczęła, ktora tu w tę ziemię oraz cum sacerdotio od Serbow weszła.

§. 8. O Bassarabiey.

Wielki błąd tych ktorzy y mappy wydaia y o tymi pisali, zeby kiedy Multanska ziemia albo część iaka naszej ziemi Bassarabią zwac się miała. Co do Multan, familia to u nich była znaczna Bassarabow y gospodarow. kilka ieden po drugim, z ktorzych y ow sławny Szerban woiewoda, ktory y z Turkami nieraz wojował y chama krymskiego na głowę poraził, tak iako u nas ow stary Stephan, ktory z Baiazetem cesarzem tureckim raz przegrał, ale z drugiey bitwy ledwo uskrobal za Dunay Baiazet, y chana krymskiego na Dniestrze bił y z Olbrachtem krolew polskim na bukowinie Kozminskiey wo-

iował (choc po wołosku wprawdzie); czytac iednak Kromera y Strykowskiego y Bielskiego o tym Stephanie czym był. Bassarabem się pisał y Matyiasz hospodar multanski iuz za naszych wiekow, iakoz prawda z tey familiei był; teraz z tey familiei ieszcze zywym podobno iest Kostantyn hospodar w panstwach Jego krolewskiej Msci zostaiący. Tedy z hospodarow chiba tych albo z tey familiei wpłatał się ten co naypierwiey o Bassa[ra]biey pisał, zeby byc miała Bassarabią Multanska ziemia. Co zas do naszej ziemie, aby strona ta od morza zwac się miała Bassarabią kiedy, zkądby to się zaczęło, żadną zywą miarą nie widzę, oprocz tego chiba ze Baiazet sołtan, kiedy na naszego Stephana hospodara woiował — Bassarab hospodar multanski iuz w tureckim woysku był hołdownikiem tureckim — y Turcy zeby kiedy zwac te mieysca mieli, nie widzę, ale zawsze Budziakiem y Akkiermen tę stronę od morza zowią¹⁾.

§. 9. Tytuły hospodarow dawniejsze y pieczęci.

Juz mołdawskich hospodarow pieczęć iasnie się wypisała dla czego zubrza głowa, Multanscy zas dla czego się krukiem pieczętuia, taka u ich latopiscach powiesc. Xiążę siedmigrodzkie pod rządem krolow węgierskich iednego czasu przeiezdziąc włosci

¹⁾ La acest capitol, în margine, Miron Costin a adăus următoarea glossă: «Pliundrował zamki iuz pod Turkami Bassaraba hos. w Missij okolo Baby, y gure iedne blisko Baby gurą komisową zow[i]ę y Turcy az podzisdzien, to iest gura koniuszego, ze tam pod tą gurą zginoł od pana swego tego to Bassaraby hosp.; te mieysca iednak za Dunaiem są, nie w Moldawie».

xięstwa swego w ziemi ołtskiej, tam gdzie niebożęta Rzymianie przed Tatary ustąpili byli, upatrzył nadobną białogłową iedną y miał ją u siebie. A gdy białogłowa powiedziała ze iest z niego brzemienną, dał iey pierścien swoy roskazując: iezeli męszczyzna się urodzi, zeby przyszła z dziećciem do niego y pierścien na znak wiary przyniosła. Porodziwszy tedy białogłowa męszczyznę, bratu rzecz opowiedziała; wzięwszy tedy brat siostrę y dziecko szli do xiążęcia na obietnice, a odpoczywając z prace podrozney w dąbrowie iedney, dziećci płaczącemu dała matka pierścien na utolenie płaczu; igrając dziecie pierścieniem, kruk głodny zayrzawszy ze to co do pozowania u dziećcia lśnie się w rękę, zleciał y porwawszy połknoł, a ze mu dokuczał pierścien wazny w gardle, siedział na drzewie z uciążonym zołądkiem. Co brat tey niewiasty widząc ze utracił wiarę siostry swoiey, pilnie się starał ze się podkraść pod kruka y strzałą go ugodził. Padł kruk zraniony, a ow namacawszy w gardle iego pierścien, niosł y kruka z pierścieniem y dzieć z siostrą swoją do xiążęcia. W podziwieniu to było u xiążęcia y rozprowszy kruka, poznał swoy własny pierścien y zarazem aby był waydą, to iest woiewodą, to chłopię nad tymi powiatem uprzywileował; y iuz dorosszy pierwszy z tym narodem z gor wyszedł na panowanie, iako u nas Dragosz, y pro stemmate kruka zaraz zazywac poczoł, po którym y drudzy ich gospodarowie y podzisdzien.

Rzecz dziwna, ze ten narod, choc z iednego oryginału z Mołdawanami, ale czarny iest narod. Dla

czego y Turcy postrzegszy to Karawłachami, to iest czarnymi Włochami ich zowią, bo y ten pierwszy gospodar, o którym się powiesc pisała, ze z xiążęcia siedmigrodzkiego poszedł, imieniem Negruł woda, to iest Czarny (bo po naszemu ięzyku negru a po lacinie nigrum) zwał się. Zła iednak consequentia, ze czarnym tego pierwszego ich hospodara zważano, albo chocby y sam w rzeczy samey czarnym był, coby to należało zeby miał byc narod wszystkich czarniawym? To pewna, ze rzadki u nich z nayznaczniejszych¹⁾ ludzi y z pospolstwa zeby nie miał byc czarniawym, a włosow nazbyt czarnych, choc iedni oycow Grekow mieli, drudzy Serbow, inszy Węgrow, y Polaka tam znajdzie[sz] za Symiona hospodara y za Matyasza, a po staremu synowie czarniawi. Ja tę kładę ratia, ze ta wszystka ziemia od poczatku az gdzie się konczy, cała na przeciw południowi lezy, mię[d]zy gorami a Dunaiem; iest wąska barzo, bo gdzie nayszyrsza od gor do Dunaiu, półtora dnia iazdy ledwo iest, a długa zas dni dwunascie wzdłuż gor y Dunaiem; y gory y samy grunt ziem w same południe patrzą, y gdzie się kolwiek obroci człowiek, w twarz słońce biie, y gorące daleko większe, nizeli tu w tey naszej ziemi. Zadaia im drudzy ze y z tego czarniawymi są, ze u kazdegoby naznaczniejszego boiarzyna iuz zwyczaj iaki mamkami zawsze cyganki, co iest smieszna rzecz. Ja im tego nie zadam, iako affinibus, braciey, in eadem fortuna et compassionibus z nami.

---

¹⁾ In manuscris *naynaznaczniejszych*.

Tytuł zas hospodarow mołdawskich dawny taki
 iest: ^АМл тїю ^Ббжію ми ^Аіу н. ^Авоевода н ^Агп дрз ^Аземан

моладарскої, ^Авладатеах ^Авснхх ^Астранх ^Ав ^Апанинх до моря,
 to iest: miłością bożą my Io N. woiewoda y hos-
 podar ziem mołdawskich, rządca wszystkich stron
 od płonin¹⁾ do morza. A zawsze zwyczaj iest, ze
 się serbskim ięzykiem tytuł pisze az podzisdzien,
 tak u hospodara mołdawskiego iako y multanskiego.
 Dobiiali się mocno iedni z hospodarow Maramoreszu,
 Czyku y Gurgiewu, powiatow pogranicznych siedmi-
 grodzkich, y Piotr hospodar, na ktorego sam swoją
 osobą sultan Suliman woiował, miał pyrkałabow swo-
 ich w Czyku, y temi powiatami się tytułował ten
 hospodar (soltan ten, który wzioł Tyginią od nas).

A tytuł hospodarow multanskich dawny taki
 iest: ^АМл тїю ^Ббжію ми ^Аіу н. ^Авоевода н ^Агп дрз ^Аземан
^Авгровлахііскої, ^Аалмашх, ^Афaгaрaшх, ^Ах^Ачегх, to iest: mi-
 łością bożą my Io N. woiewoda y hospodar ziemie
 Uhrowłachyskiej, Almasz, Fagarasz, Cherczieg.

Fagarasz, Almasz y Chaczieg (Cherczieg?) ze się w
 tytule multanskim dawnym znayduia, powiaty siedmi-
 grodzkiey ziemie teraz są w gorach, z których Mul-
 tanie, iako się powiedziało, wyszli, y Fagarasz zamek
 stolicą ziemie na Ołcie iest, y długo te trzy powiaty
 Multanie trzymali. A Siedmigrodzianie trzymali po
 tey stronie gor wyzey Multan Mehedyską ziemie.
 Na zamian tedy dali Multanie te trzy powiaty Siedmi-

¹⁾ Glossa: połoniny gory węgierskie.

grodzianom, a Siedmigrodzianie Mehedy Multanom ustăpili, koja ziemia Mehedy y podzisdzien formă udielnego xięstwa pod hospodarami multanskimi zostae, chorągiew ban mehedyski y muzykę woienă y pieczęć osobiwą ma, z dependencyey iednak hospodarow multanskich. Ta ziemia u nich graniczy się z Raszawă, tam gdzie iuz Dunay z gor wychodzi, ale tę Raszawę teraz Turcy trzymają.

§. 10. O ięzyku wołoskim albo rumynskim.

Naiasnieyszym dowodem tego narodu zkąd są, mowa ich koja prawdziwie lacinska corrupta iest, iako włoska. Miałem taki szeląg miedziany w ziemi naleziony około Romana, na którym barzo dobrze znaczne były słowa takie: hereditas romana, a teraz hereditatem heregią Wołosza zowią, tak się nadpsował ow pierwszy ięzyk dlugimi czasy, koje czego na swiecie nie odmienia y nie zepsuią? Wszystek iednak fundament mowy y podzisdzien języka lacinskiego trwa y część słow w naymnieyszey literze nieodmiennie stoi, większa zas część słow albo początkiem, albo szrodkiem, albo kăcem słowa taz iest, część zas ale mnieysza ze wszystkich ięzykow sąsiedzkich y imiona y słowa w sobie ma, a nawięcey z słowianskiego, mniej zas z węgierskiego y tureckiego ięzykow. Kładę y manifest języka tego:

I M I O N A.

homo — omuł

umbilicus — burik

sanguis — syndzie

venter — vintre

caput — capuł	manus — myna
mens — mynte	digitus — dedzietuł
frons — frunte	os — osuł
scientia — sztyinca	pellis — piele
supercilia — sprinczene	pes — piczior
oculus — okiuł	caelum — cierał
nasus — nasuł	humus — huma
facies — faca	terra — cara
ora — gura	stella — ste
(z włoska) bacia — budza	aqua — apa
lingua — limba	panis — pyne
dentes — dincy	albus — alb
mustax — mustaca	niger — negru
barba — barba	ruber — roszyw (z włoska)
pectus — pieptuł	herba — jarba
anima — inima	fenum — fyn
campus — kympuł	ver — vare
plenus — plin	autumnus — tomna
(z włoska) gaza — kasa	frigus — frig
supra — supra	calor — całd
desuper — de sus	serenus — senin
status — stat	turbidus — turbure
passus — passuł	mare — mare
dies — dzuwa (z włoska dziorno)	arcus — arkuł
nox — nopte	sagitta — sedziata
ventus — wyntuł	potestas — potere
primum ver — primovare.	

S Ł O W A.

manduco — menyunku	pono — puy
bibo — bew	facio — fak

dormio — dormu	rogo — rog
sedeo — szedzu	postulo — poftesk
scribo — skryw	precor — priesk
perambulo — prymbłu	transmitto — trimic
aro — aru	fugio — fug
semino — samen	adiuto — adziutoresk
audio — aud	nescio — nu sztyw
video — vedzu	nato — innot
calco — kulku	vendo — wynd
sentio — sympt	respondeo — respond
percipio — priczep	cado — kad
laudo — łaud	occido — uczig
intelligo — incieleg	taceo — tak.

§. 11. O religiei.

Religią ritus graeci wzięli obie te ziemie pod samy czas kiedy cesarz Paleolog z patryarchą konstantynopolskim byli in personis na Florenskim synodzie. Aczkolwiek mieszkańcy tych ziem już po chrześcianami byli, nauczeni od Węgrów y od Serbow, sławianskiego narodu, świeżych na ten czas chrześcian; aby iednak już swoich władcykow mieli, posłów do patryarchi konstantynopolskiego wysłali za Alexandra hospodara, ktorego Alexandrem starym zowią; nie zastawszy tedy patryarchi konstantinopolskiego na stolicy iego, do Och[r]ydy miasta serbskiego do metropolity stolicy tamtey, która po patryarchach pierwsza iest, iachali y od tey sakrę wzięli. Y trwała ta ziemia pod posłuszenstwem teyze stolicy do niedawnych czasow, aż do Raduła hospodara za kro-

lewstwa w Polsce Zygmunta króla; po Chocinskiej pierwszej Radzie gospodar pod posłuszeństwo patriarchy konstantynopolskich duchowieństwo tej ziemi oddał. Z Serwii tedy ta ziemia z sakrą razem y litery y język serbski tu do ziemi wniósł.

§. 12. Powiaty mołdawskiej ziemi.

O powiatach pocniemy od granic państw królewstwa polskiego liczyć, poczynszy od gór, które naszą ziemię z siedmigródką dzielą do samego Dniestru; obok powiaty kładę do samego morza czarnego, od Sniatyna y Kamienca.

Powiat Czerniowski	Powiat Chocinski
„ Soczawski	„ Dorohunski
„ Sorocki	„ Chyrlowski
„ Jaski	„ Kyrligetura
„ Romanski	„ Niemiecki
„ Totruski	„ Wasłuy
„ Lepuszna	„ Orheiowski
„ Felczy	„ Tutowa
„ Tekucz	„ Putna
Powiat Kohorłuy, w którym powiecie Gałac.	

§. 13. Powiaty odcięte przez Turków.

Powiat Kigiecz, w którym powiecie wziął nam sultan Osinan z pod Chocinia powracając Reny miasto y siła wsi y dał do grobu machometowego, a częśćka tego powiatu przy nas powiat tehyński; powiat Kilijski, w którym Ysmaıl miasto, Smiłul po wołosku;

powiat Białogrodzki, który się Bełgradem w naszych dawnych przywilejach mianuje, przy samym morzu: po trzykroć go brali nazad gospodarowie od Turków.

§. 14. A powiaty ziemie multanskiej te są:

Powiat Rybnik	Powiat Buzew
„ Sekuieny	„ Prawowa
„ Jałomica	„ Dymbowica
„ Iłfeuł	„ Ardżisz
„ Muscieuł	„ Właszką
„ Ołtuł	„ Romanacy
„ Wyłcia	„ Zyi gurny.
„ Zyi dolny	

Y Mehedyska ziemia, która z Raszawą iuz tureckim powiatem graniczy, tam właśnie, gdzie Dunaj przez góry się wyrznoł. Ta Mehedyska u nich udzielną ziemią iest, starszych nad sobą banami zowie, pod takim tytułem: ban de Kraiowa; tych banów iednak gospodarowie Multanscy nadaia, y wyzey wszystkich boiarów stołek iego iest. Ban idem quod pan.

§. 15. O rzekach w ziemi mołdawskiej.

Dniestr zkąd wychodzi y iak z daleka, pewnieysza tam w Polsce ma być powiesć, ponieważ z gór w państwach Jego królewskiej Mści wynika. Tu naszą ziemię okrążywszy, w czarne morze pod Białogrodem samym wpada, udziaławszy pierwiey nim wpada wielkie jezioro, które Widowem zowią.

Prut także z państw Jego królewskiej Mści

wchodzi do nas pod Sniatynem, wpuł ziemię mołdawską dzieląc; w Dunay nizey Gałacu a wyzey Reh miast wpada; wielkie jeziora ma nim w Dunay wbiega, naywiększe jezioro Bratyszem zowią.

Czeremusz ta iuz między Mołdawską ziemią a Pokuciem z gor wybiega y zaraz nizey Sniatyna w Prut wpada, y ta dzieli Pokucie od ziemi wołoskiej.

Siret rzeka z gor wychodzi, ktore gory nas od Siedmigródzkiej ziemi dzielą, zkąd ma imie, iuz się pisało ze z słowa węgierskiego „seretem”; obok z gorami po prawey a Prutem po lewey stronie idzie y wpada w Dunay między Braiłą tureckim miastem a Gałacem naszym, siła rzek w siebie biorąc y naszych y multanskich; a ta rzeka nizey Fokszan nas od Multan dzieli.

Soczawa rzeka y ta z tychze gor; imie ma od kuszniierzow, bo „soczi” po węgiersku kuszniierz, ze tam naypierwiy kuszniierze z Węgier osiedli, y miastu y rzece y powiatowi ztąd imie; wpada w Syret wtyle Kotnara.

Moldawa rzeka y ta takze z węgierskich gor wychodzi, z czego imie ma, iuz się pisało wyzey; wpada w Syret pod Romanem miastem.

Bystryca rzeka z bystrosci mając imie, iuz s serbska, z tychze gor barzo bystro, wpada pod Bakowem miastem w Syret.

Totrusz rzeka mało co nie z samego Czyku powiatu siedmigródzkiego wynika węgierskim imieniem, miastu y powiatu imie daie, w Syret wpada pod Adziudem miastem.

Putna rzeka także z gor w Syret wpada, wyzey Fokszan; powiatowi imie daie.

Milkow, z miałkosci, ieszcze mnieysza rzeka z gor węgierskich, y ta do Seretu idzie, a tu nas y Multan ziemiami dzieli, ale zaraz sam Syret.

§. 16. Rzeczki z bukowin co celnieysze.

Baszew z Czerniowskich bukowin do Prutu idzie pod Stepanowcami.

Dziza z tychze bukowin, także do Prutu.

Miletyn, Bahłuy pod Iassami z Kotnarskich bukowin, y te w Prut wpadaia.

Byrlad nie zła rzeczka z Romanskich bukowin pięknymi y zyznymi mieyscami płynąc z Syretem się łączy, ale wnet z niego (za dziw) in eadem quantitate wychodzi y sam sobie pod Gałacem w Dunay wchodzi.

Wasłuy, Iałan, Kohorłuy, małe rzeczki z roznych bukowin, iedne do Prutu, drugie do Byrladu idą.

Rzeczki zas między Prutem a między Dniestrem z pol maiące poczatki, Czuhr, Reut, Koblta, Kaynar; a z bukowin zas Orheiowskich Byk, Botna, Kogylnik, Sarata, Łepuszna y drugie mnieysze; niektore do Dniestru, drugie do Prutu idą. Samy Kogylnik polami sam sobie do morza idzie, a na nim zamek pusty, który się mianuie u niektorych pisarzow turris Neoptolemi.

§. 17. Miasta mołdawskiej ziemi.

Czerniowce, Chocin, Soroka, Stepanowce, Dorohun, Botuszan, Targ Serecki, Długie Pole, Baia, Soczawa, Niemiec, Piatra albo Kamien; Totrusz, Bakowa, gdzie biskupstwo pod posłuszeństwem rzymskim, Roman, Szkieia, Kotnar, Chyrłow, Targ Piękny; te miasta do gurney ziemi albo do gornego dwornictwa należą.

Iassy, Orcheiow, Kiszenew, Łapuszna, Chusz, Wasłuy, Byrład, Adziud, Wranczia, Fokszany, Tekucz, Pisk, Gałac, a te do dolnego dwornictwa należą y dolną ziemią mianuie się, y stołkiem wysza iest od gurney.

Miasta od Turkow wzięte: Ren, Ismaïł, Kilia, Białogrod, Tehynia.

§. 18. Rzeki celnieysze w multanskiej ziemi.

Miłkow wielki, Rybna, Rybnik, Buzew, te wszystkie rzeki z gor węgierskich do Seretu naszego wpadają. Krykow, Telezyn¹⁾, Prawowa, Jałomica złączwszy się do Dunaiu pod miastem Orasz de flocz, tak to miasto zowią, wpadają.

Dymbowica, Ardżisz, te z sobą wkupie do Dunaiu na przeciw Sylistryey wbiegają.

Y sam Ołt²⁾ naygłównieysza rzeka y Zyi y iak wiele ich iest iuz daleko mniejszych rzeczek y nieznaczných, wszystkie do Dunaiu wpadają, z gur

¹⁾ Glossă: na Telezynie Zamoyski wojował z Michalem hos. mul.

²⁾ Glossă: większy tam w Multaniech nizeli Dniestr.

się poczynając blisko wiszących nad Dunaiem prawie. Oprócz samego Ołta rzeki, która się poczyną z dalekich inszych gur, bo ledwie nie naprzeciw Czerniowiec naszych zaczyna się, a przechodzi przez Giurgiew, Czyk y Kazon, powiaty siedmigrodzkie, potym Byrsę zalewa, także powiat siedmigrodzki, z Byrsy wyszedszy zaczyna ziemię Ołtską, gdzie zamek y obronny y piękny imieniem Fagarasz, a od Fagaraszu przez gury multanskie się przerzyna y do Dunaiu wpada.

§. 19. Miasta w ziemi multanskiej.

Fokszany wpoł z nami, Rybnik, Buzew, Giergica, Płoieszty, Tyrgszoruł, Weleny, Kempina, Tyrgowiszte stolica, Kympuł Lungu, to iest Długie Pole, Ardziszuł, Piteszty gdzie wina słodkie, Rybnykuł de sus, Kyneny, Slatyna, Tyrguł Zyiul, Baia de arama, Strechaia, Czerniec, te miasta po podgurzu samym.

Kraiowa w Mehedyey, Karakał, Roszy de Vede, Odýwoy, Bukureszty stolica, Kornecełul, Orasz Floczy, Gradyszte, a te albo Dunaiem albo blisko Dunaiu leżą. Miasta u Turkow od Multan Dziurdziuw, Braiła.

C. Traducerea.

Cronica țării Moldovei și a Munteniei.

Prea luminate, prea puternice și milostive domnule comis al Coroanei, prea milostivul meu domn și frate!

Socot de o deosebită fericire a mea că o parte a cronicelor mele despre țara Moldovei, înainte de a eși la lumină în Moldova, va ajunge în minile unui bărbat atât de mare, în urma cererii unei persoane, cu care Domnia Ta ști foarte bine în ce strînse legături am fost totdeauna. Fac această lucrare pentru dînsul, căci n'o găsește la nici un alt Moldovan; ar trebui să piardă prea multă vreme dacă ar vrea să adune singur prea puținele știri din scriitorii pămînteni și cele ce se găsesc la străini; ar trebui să citească mai ales pe Dion: viața lui Traian și pe Ungurul Talpentin¹⁾: Culegeri din istoriile grecești despre cele patru monarchii.

Căci țara noastră pînă acum nici nu se întrebă, nici nu știe nimic despre începutul său; ea n'are nici un istoric, afară de răposatul Ureche, vornicul acestor țări, care a adunat viețile domnilor moldovenesci de prin mănăstiri, iar războaiele mai ales din Bielski cronicarul polon, și ne-a lăsat o lucrare nesfîrșită care începe cu Dragoș, întîiul domn al acestor țări, cel ce a descălecat-o a doua oară din Maramurăș, un ținut al țării Ardăului; iar despre întîiul descălecat prin Traian,

¹⁾ Toppeltinus.

împăratul Romei, nu pomeneste nimic, fie că n'a avut pe Dion, fie că era destul pentru dinsul să înceapă cu al doilea descălecat al acestei țări de acum patru sute de ani¹⁾. Eu m'am îndelețnicit mult cu lucrurile astea în aceste din urmă, cum se pare, vremuri ale noastre, și fie că poporul moldovenesc va citi mai întâi cronica mea, ori mai întâi va pieri, în desnădăjduirea în care mă aflu, dorința domniei tale, bunul meu prieten, îmi întinde mina înainte de peirea noastră. Măcar în această crăie prea luminată și vestită să rămână amintirea neamului nostru prin domnia ta, bunul meu prieten. Poate că norocul aceleia, care domnește asupra domniei tale, bunul meu prieten, ne va feri și pe noi de peire, cu voința celui de sus. Voi începe dar pe scurt, întru cât asprele vremuri ale noastre îmi îngăduie, povestirea mea.

§. 1. Despre Dacia.

Orî-ce povestire trebuie să înceapă de la început²⁾. Fiindcă în țările în care astăzi locuiesc Moldovenii sau Vlahii, ori cum îi numesc Polonii Volohii, și în țările în care locuiesc astăzi Ungrovlahii sau Muntenii, ori cum îi numesc Polonii Multanii, precum și în țara care astăzi se numește Ardealul, fiindcă în aceste țări au locuit din vremurile cele mai vechi Dacii,

¹⁾ Cf. predoslovia la descălecatul țării Moldovei: „ori că nu au avut cărți, ori că au fost destul a scrie de mai scurte veacuri; destul de diusul și atîta” (Cron. Rom., ed. II, vol. I, pag. 4).

²⁾ Cf. începutul descălecatului: „toate lucrurile dacă se încep a se spune din începutul său, mai lesne se înțeleg” (Cron. Rom., ed. II, vol. I, pag. 9).

Începem cu dinșii povestea despre aceste țări, pe care până în zilele noastre istoricii le numesc Dacia, împărțind-o în două: în Dacia de jos și de sus. Dacii au fost un popor tătăresc din marea Tartarie, străbunii Ardelenilor, supuși pe vremea aceea întinsei împărății a Romanilor ¹⁾. Dar în vremea împăratului roman Domițian ei se desfăcuseră întru atit de stăpînirea romană, în cit nu numai că răspinseră tributul și ascultarea la care erau supuși, dar năvăliră chiar în provinciile romane Misia, Tracia și Iliria. Traian, împăratul roman, suindu-se pe tron după Domițian și vâzînd că aceste părți s'au desfăcut de Roma, adună împotriva lor o oaste despre care Dion și istoriile grecești spun că era de 100,000 de oameni, afară de oamenii aduși din Italia cu femei și cu copii cu tot, pentru a-i așeza în pămînturile cele întinse, care așezării Romanii le numeau colonii. Din istoria romană se știe că nu odată Romanii au făcut acest lucru, din pricina prea marelui mulțimi de oameni din Italia, cari neavînd pămînturi destule pentru hrană, se trimeteau o parte din ei cu femei și cu copii cu tot în alte țări. Pornind așa dar mulțimea de oști și de oameni, Traian ajunsese la Dunăre și făcu un pod peste rîu: până azi se văd urmele acestui pod și eu însumi le-am văzut în țara muntenească, în ținutul Jiului, între Cladova și Vidin: două locuri turcești pe Dunăre. Traian a avut mai întîi o luptă cu Dacii de ceastă parte a munților, unde azi se află țara muntenească, o altă luptă dincolo de munți, unde

---

¹⁾ Glossă: Dacii popor tătăresc.

este țara Ardealului. Daciî perdură amîndouă luptele, într'a doua peri însuși Decebal craiul lor, și astfel după aceste înfrîngerî așeză Traian adevărate colonii romane atît în părțile unde azi este țara muntenească cît și în părțile unde azi este țara noastră moldovenească; ridică apoi cîte-va cetăți pe care le umplu cu soldați, puse „domini” (dominos) peste fortărețe, de unde hospodariî noștriî se numesc și până astăzi pe latinește „domni” („domn” e tot atît cît „dominus”); tot așa făcu și în țara Ardealului, ai cărei locuitori se numesc până astăzi cu un nume neschimbat, împreună cu noi și cu Munteniî, Rumîniî, adică „Romanî”; și nu sunt puținî în țara Ardealului, căci tot ținutul Maramurășului, precum și Oltul, un ținut de munte al țării Ardealului, sunt locuite de ei. După așezarea acestor colonii înaintă Traian cu oștile sale prin cîmpuri până la Don și trecînd Donul intră în marea Tartarie, căci și marea Tartarie era sub ascultarea Romanilor, cam dela răsboiul lui Mitridat cu marele Pompeiî încoace¹⁾, și haniî primeau steag de domnie dela Roma. Așezînd așa dar Tartaria până la Bactria, duse oștile din Bactria în Siria, din Siria în Eghipt și aci în Eghipt muri de disenterie; martor e Dion și istoriile grecești despre cele patru monarhiî. Acestea s'aû petrecut după nașterea lui Chritos la anul 120.

§. 2. Despre valul lui Troian.

Valul lui Troian, cel dintîi semn de graniță pus de împăratul Traian după așezarea Romanilor în aceste

---

¹⁾ Glossă: despre aceasta vezi mai pe larg istoria romană.

părți, precum s'a povestit mai sus, e numit după numele împăratului de cătră locuitorii acestor țări „Troian“, nume moștenit dela străbunii lor. Acest val s'a săpat în urma lui Traian, după ce a fost dus oastea cea mare în Tartaria, întogmai cum astăzi împărații turcești obișnuiesc să ridice în urma lor movile.

Au scris unii că valul acesta s'ar fi săpat pentru a se apăra de năvălirile Tătarilor; acest lucru e însă greu de crezut, căci cine ar fi putut apăra în totdeauna o întindere atât de mare de pământ? Mai curînd mi se pare că Traian a poruncit să-l sape spre vecinică amintire; căci ce nu pot săpa o sută de mii de mîni, fie măcar într'o zi, fără multă trudă? Valul cuprinde foarte mult loc: începînd aproape de Galați dela apa Siretului, care desparte astăzi din jos de Focșani țara noastră de țara muntenească, el trece pe deasupra Galaților peste Prut la satul Troian, odinioară al nostru, acum al Turcilor; de acolo merge peste Cartal prin cîmpuri până la Nistru, dela Nistru până la Nipru și pre semne până la Don.

Un „troian“ dela acelaș împărat s'a păstrat și în țara muntenească, dar numai dela Dunăre spre munți.

§. 3. Despre cetăți.

Cetățile cite sunt astăzi în țara moldovenească și muntenească, fie întregi, fie în ruine, multe prin locuri abia cunoscute, nu sunt toate zidite în acelaș timp; unele sunt ridicate de Daci, altele de Romani,

altele însfîrșit de domni după a doua descălecare a acestor țări. E foarte greu a scrie ceva asupra lor, căci nici prin mănăstiri nu se găsește nimic despre ele, de oare ce sunt foarte vechi, iar mănăstirile sunt mai nouă, nici răposatul Ureche nu pomeneste de ele, nici scriitorii străini nu ne spun, ce cetate de ce popor a fost zidită. Atita este sigur despre ele, că unele sunt zidite de Daci, altele de Romani, altele de Greci, iar Chilia de Genovezi. Cea mai veche din toate este Cetatea Albă, în care pe vremea împăratului roman August, o sută de ani înainte de Traian, a trăit bietul Ovidius poetul, surghiunit pentru niște versuri necuviincioase; despre dinsul ne-a păstrat o vecinică amintire balta care se face la vărsătura Nistrului în mare, căci după numele lui această baltă se cheamă până astăzi „Vidov“. Despre cetatea Hotinului se crede deasemenea că este zidită de Daci, ceea ce poate să fie adevărat, căci Dacii locuiau și în Podolia. Cetatea Sucevei, a Neamțului, a Tighinei, năruiturile din jos de Roman și năruiturile de lângă Galați pe Bârlad sunt său din vremea Dacilor său din vremea Romanilor; Soroca a zidit-o domnul Petru după a doua descălecare. Dar toate cetățile acestea erau la început mai mici și aveau numai partea din mijloc, ca niște turnuri; zidurile de jur împrejur le-au făcut domni, atit la Hotin cit și la Suceava, Tighina și Cetatea Albă; cele mai multe au fost făcute de vestitul domn bătrînul Ștefan-Vodă. Numai cetatea Chilie este zidită de Genovezi, ca și Kiefa din Crim, în vremea cînd aceștia țineau în zălog Crimul și

toată marea neagră de la împărații din Stambul ¹⁾. Cit despre turnul lui Neoptolem, care azi se cheamă Tatarbunar, se știe de pe numele lui că este zidit de Greci (căci Neoptolem este un nume grecesc); el se află pe apa Cogilnicului, care apă s'ar numi mai bine „vale” (dolina), căci isvorăște din pădurile Orheiului și merge până la mare, și pe această vale, într'un șes foarte frumos, se află năruiturile acestei cetăți, între Chilia și Cetatea Albă. Turnul lui Neoptolem s'a zidit când împărații grecești stăpîneau Stambulul și locurile acestea, după ce marele împărat Constantin mutase scaunul roman din Roma în Bizanția, unde astăzi se află Stambulul ²⁾.

§. 4. Despre pustiirea coloniei lui Traian prin Tătari.

Colonia lui Traian a ținut în locurile de care am vorbit ceva mai mult de o sută de ani, căci al treilea împărat după Traian, Adrian, cel care a întemeiat în Tracia Adrianopolul, după numele său, a poruncit să strice podul de peste Dunăre, cel făcut de Traian, din pricina năvălirilor tătarăști, cărora nu putea să se împotrivescă. În contra Tătarilor, cari voeau să nimicească împărăția romană și colonia lui Traian, se împotriviseră multă vreme în cetățile și locurile mai întărite; dar neputîndu-se împotrivi până în sfîrșit unei mulțimi așa de numeroase de Tătari,

---

¹⁾ Glossă: Crimul se cheama odată în grecește Chersones.

²⁾ Glossă: Stambulul e numit de Greci nea Romi, adică Roma nouă,

carî veneaû mereû tot mai mulți, părăsiră aceste locuri și uniî dintre dinșii se întoarseră îndărăt în Italia, cei mai de frunte, alții trecură munții vecini cu noi și se așezară în Maramorăș pe riuri, tocmai în mijlocul munților, pe care noi îi numim ungurești. Iar cei din țara muntenească tot în munți s'aû așezat, pe apa Oltului. Și a durat așezarea lor în acele locuri multe veacuri, mai bine de o mie de ani; cine vrea să știe aceasta mai bine, n'are decit să citească cum în acest răstimp hanul Atila aû năvălit în aceste părți ale lumei, și poporul slovăcesc saû slovenesc după dînsul.

§. 5. Al dollea descălecat al țării Moldovei
și Munteniei.

Nu odată și nu o singură ordie aû năvălit în tot cursul acestor vremi în părțile acestea, căci mai întîi de toate aû intrat ordiile care aû alungat pe Rominî de acolo și s'aû așezat singure în acele locuri; după ele aû venit Atila cu ordiile sale, care și astăzi trăesc în marea Tartarie și se numesc Hung saû, cum le zic Muscalîi, Iuhrii. După Atila a venit poporul slovenesc, căci Grecii pun în aceste părți întîi pe Atila și apoi pe Sloveni. După toate aceste năvăliri, năvăliră din nou alte ordii, de care se alipiseră și Ungurii și care se luptară cu Rominii din Maramorăș și de pe Olt, căci ordiile întinzîndu-se în rătăcirile lor nestatornice ajunseră dincolo de munți, unde și astăzi se văd semnele caselor lor, peste munți și prin munți. Toate părțile acestea, și țara Ardea-

lului și Maramorășul și țara Oltului, erau sub Unguri, urmașii hanului Atila, cînd Laslău craiul unguresc, neputînd suferi pe Tătarii cari se întinseseră pînă în țara Ardealului, adună impotriva lor oaste și îi alungă întîi de dincolo de munți, apoi trecînd cu oastea pe ceastă parte a munților, le dăde o luptă din jos de Roman, un oraș al nostru de pe Siret; biruindu-i și vîzîndu-i pe Tătarii cum se înneacă în apa Siretului, craiul Laslău zise pe ungurește: seretem, seretem, ceea ce înseamnă: așa-mi place, așa-mi place, și de atunci pînă azi apa aceea se numește pentru vecie apa Siretului. Se vede și de aci că de atunci și pînă acum a trecut multă vreme, căci toate rîurile și însuși țările își au numele lor de la a doua descălecare. După acea înfrîngere Tătarii se retraseră mai departe în cîmpuri, iar Romînii, adică Romanii, și mai întîi „Montenii” sau „Muntenii” se scoborîră din munți la locuri mai deschise cu domnul lor Negru; nu mult după aceea ieșiră și Moldovenii din Maramorăș cu Dragoș, întîiul lor domn, la țara Moldovei și ocupară mai întîi locurile de sub munți.

§. 6. Despre feluritele nume ale poporului moldovenesc și muntenesc.

Numele cel mai adevărat este dela întîiul descălecat prin Traian „Rumîn” sau „Roman”; acest nume l-a păstrat totdeauna pentru sine acest popor, și îndată după descălecat și după pustiire, cum s’a spus mai sus, și după al doilea descălecat pînă astăzi; acest nume este obștesc și Muntenilor și Mol-

dovenilor și Ardelenilor. „Rumîn” e un cuvînt schimbat cu vremea din „Roman”; și astăzi, cînd vrea să întrebî pe cineva dacă știe moldovenește, îi zice: ști rumînește, tot atît cît: scis romanice. Un alt nume ei între ei nu și-au dat nici odată. Străinii însă îi numesc în felurite chipuri, și mai întîi Nemții îi numesc pe Italieni Wallii (Wallios), iar pe Moldoveni saŭ Munteni Valachi (Walaskos); Ungurii îi numesc pe Italieni Olahi, pe Moldoveni saŭ Munteni Olasi¹⁾; Polonii au cuvintele Włoch și Wołoszyn²⁾; Grecii numesc pe Munteni Ungrovlahi, pe Moldoveni Bogdanovlahi; Turcii numesc pe Munteni Caravlahi saŭ Iliak, iar pe Moldoveni, după numele domnului Bogdan, îi numesc „Bogdani”, — e vorba de acel Bogdan care mai întîi a luat steag de la poarta otomană și a pus haraciŭ; dare-ar Dumnezeu să nu-l mai ia, iar țara aceasta să aibă altă soartă de la Dumnezeu, orî să pîră cea dintîi în vremurile noastre! Astfel popoarele străine au dat aceste numiri poporului, fiind că știeau bine că el își trage începutul din Italia, căci tot cu acelaș nume îi numesc și pe Italieni.

Sunt unii cari cred că numele Vlah vine dela hatmanul roman Flaccus, cu schimbarea lui *f* în *v* și a lui *k* în *h*; pe acest Flaccus îl scot din cunoscutele versuri ale lui Ovidius scrise din Cetatea Albă către unul din prietenii săi cu numele Graecinus la Roma:

Praefuit his Graecine locis modo Flaccus et illo
Ripa ferox Istri sub duce tuta fuit,

¹⁾ Greșală, deoarece pe limba ungurească Român se zice *Olah*, Italian *Olass*; cf. pag. 150.

²⁾ Italian și Moldovan.

Hic tenuit Mysas gentes in pace fideli,
Hic arcu fisos terruit ense Getas.

Dar acestea sunt povești, căci acel Flaccus a apărât numai provincia romană Misia și țărmurile Dunării împotriva Tătarilor, iar coloniile n'au așezat de fel, cum a făcut împăratul Traian. Se găsesc și o sumă de alte nume la scriitorii, ca Tribalii, Rascii și altele: toate povești, căci aceștia nascocesc nume după districte, ca și cum ar zice cineva în loc de Polon Volinean, Podolean și așa mai departe; tot așa l-au numit Rascianii, de oare-ce se află un district cu nume asemănător în țara Muntenescă, adică Rașava, și un râu cu același nume; întocmai cum unii au pus nume țării muntenesci Basarabia — despre aceasta vom vorbi mai jos — ceea-ce nici odată n'a fost.

Și în Macedonia se află o colonie romană, de aceeași limbă cu noi și cu mult mai apropiată de limba italiană de cât vorba noastră. Grecii îi numesc Cuțovlahii, va să zică Vlahii șchiopi (Chromovlahii), fiind-că din oastea romană au rămas acolo numai șchiopii și bolnavii; acolo se află un district destul de mare care se cheamă Romania și este o colonie romană. Numele cel mai nou al Moldovenilor noștri este „Moldovan” iar al Muntenilor „Muntean”, de unde și din ce pricină vin aceste două nume, vom arăta mai jos.

§. 7. De unde se numește țara Moldovenească „Moldova”, iar țara Muntenescă „Muntenia”.

Indată după depărtarea ordilor tătărești de prin aceste locuri, păstorii cu turmele lor se scoborîră din

Maramorăș și de la Olt, neavînd a se mai teme de nimic; astfel Olteniî de pe Olt ¹⁾ scoborîndu-se din munți, se așezară în țara de la Olt până la Dunăre; țara lor n'ar avea prin urmare de ce să se numească țara „multenească” (multanska ziemia), ci „muntenească” sau „montenească”, de la „munte”, căci „munte” înseamnă pe limba noastră „montes”, iar „muntean” nu înseamnă altceva de cît „podgorean” (podgurzanin), fiind-că au locuit atîta vreme în munți. Aū ei acolo munți înalți, iar între munți locuri atît de potrivite pentru locuit, mai ales pe apa Oltului, în cît și acum ar putea locui acolo un popor foarte număros; țara o numesc „țara Oltului”, adecă: terra Olti. — Dincoace, Dragoș, fiul unui „dominus” din vremurile vechi, numit mai întîi cu acest nume corupt „domn”, apoi cu un nume unguresc „vodă” (wayda) și în sfîrșit mai bine cu unul polonesc „voevod”, eșînd cu cîte-va sute de oameni armați, merșeră dealungul unei ape pe atuncî fără nume, care curgea sub Suceava spre Roman, și la eșîrea din munți întălniră un zimbru, pe care luîndu-l de bun semn îl goniră în josul apei. Avea acel Dragoș o cățea, pe care o chîema Molda; și orî unde se ascundea zimbrul, cățeaua îl găsea, până ce însfîrșit obosîndu-l de tot îl omorîră și-l puseră capul spre amintire într'o țapă lingă rîu; de aci cel dintîi sat întemeiat de ei se chîamă până astăzi Boureniî ²⁾. Iar cățeaua după a-

¹⁾ Glossă: „Poate că din *Oltean* prin adaosul unui *M* s'a făcut *Moltean*” (pol. Multan). Cf. Descălecatul dentilî, ed. II Cogăln., pag. 10.

²⁾ Glossă: căci zimbrul pe limba moldovenească se numesce *bour* (buor).

tita osteneală bînd apă prea multă din rîu a murit acolo; de la această moarte puseră nume rîului mai întîi Molda, apoi Moldova, iar de la numele rîului Moldova întreg poporul s'aû numit Moldoveni. Eu urmez în toate acestea pe Ureche, răposatul vornic și cronicar al țării, deși știu pe de o parte că Sigetul, scaunul Maramurășului, are pînă astăzi pecetea cu capul de zimbru, întocmai ca Moldova, iar pe de alta, că în țara nemțească, nu departe de noi, se află o apă Molda. Dragoș mergînd mai departe își alege loc de locuit între rîurile Molda și Bistrița cîmpul care pînă azi se cheamă „cîmpiile lui Dragoș“, adecă campi Dragosij. Bistrița și-a luat mai tîrziu numele de la repeziciunea sa, cînd a început să se amestece cu vorba noastră și vorba sirbească saû slavonească, care ne-a venit de la Sirbi odată cu biserica.

§. 8. Despre Basarabia.

Mare greșală fac cei ce scriu și scot hărți că odinioară țara muntenească saû o parte oare care din țara noastră s'ar fi numit Basarabia. Cit despre Muntenî, se știe că la ei a fost o familie puternică a Basarabilor, care a dat mai mulți domni unul după altul, din care familie era și vestitul Șerban vodă, cel care nu odată s'a bătut cu Turcii și a biruit pe hanul din Crim, cum a fost la noi bătrînul Ștefan, care odată a fost biruit de Baiazit împăratul turcesc, dar diu a doua luptă deabia a scăpat acesta peste Dunăre; ba a bătut și pe hanul din Crim pe Nistru și s'a luptat și cu craiul polonesc Olbracht în făgetul

de la Cozmin (deși, ce-î drept, moldovenește); despre acest Ștefan poți afla cine a fost el, dacă vei ceti pe Kromer, pe Strykowski și pe Bielski. Basarab se iscălea și Matei domnul muntenesc, în timpul nostru, și era într'adevăr din acea familie; astăzi din acea familie mai este în viață domnul Constantin, cel care a rămas în țările Înălțimei sale craiului ¹⁾). Așa dar după acești domni săi după această familie s'a luat cel ce a scris mai întâi despre Basarabia, că aceasta ar fi țara muntenească. Cît despre țara noastră, că partea de lingă mare s'ar fi numit cîndva Basarabia, nu pot afla cu nici un chip de unde să-și fi luat început această numire; doară ca sultanul Baiazet și Turcii, cînd au făcut războiul împotriva domnului nostru Ștefan — pe atunci Basaraba domnul muntenesc se afla ca tributar în oastea turcească — să fi pus acest nume acelor locuri; nu mi se pare însă adevărat, căci Turcii au numit totdeauna partea de lingă mare „Budziak” sau „Akkiermen” ²⁾

§. 9. Titlurile cele mai vechi și pecetile domnilor.

Despre pecetea domnilor moldovenești s'a arătat lămurit pentru ce ea poartă un cap de zimbru; de

---

¹⁾ Se înțelege, craiului leșesc; Miron Costin vorbește totdeauna de regele polon ca de stăpînul său.

²⁾ „Domnul Basaraba a jefuit în vremea Turcilor cetățile din Misia, pe lingă Baba, și un munte aproape de Baba este numit pînă astăzi de Turci „muntele comisului”, căci acolo sub acel munte au pierit comisul de mina domnului său a sus numitului domn Basaraba; aceste locuri sunt însă dincolo de Dunăre, nu în Moldova.” — În această glossă adăugată de Miron Costin la text e vorba de munții *Babadagh*, nu înțelegem însă ce legătură i-a dat Miron Costin cu textul.

ce în pecetea muntenească se află un corb, cronicarii lor spun următoarea poveste. Prințul Ardealului care era supus regilor ungurești trecînd odată prin pămînturile principatului său din țara Oltului, acolo unde mai 'nainte Romaniî fugiseră de Tătari, văzu o femeie frumoasă și o luă la sine. Iar cînd femeia îi spuse că este îngreunată de dînsul, îi dăde inelul său zicîndu-i: dacă vei naște un băeat, să vii cu copilul la mine și să aduci spre încredințare inelul. Născînd femeia un băeat, ea povesti fapta fratelui său, iar acesta luînd pe soru-sa și pe băeat, se duseră la principe după făgăduință; și cînd se odihneaă de osteneala drumului într'o dumbravă, mama dăde copilului care începuse a plînge inelul, ca să-i astîmpere plînsul; cum se juca băeatul cu inelul, un corb flămînd, pîrîndu-i-se că strălucește ceva de mîncat în mîinile băeatului, sbură, îi răpi inelul și-l înghiți; dar fiindcă inelul cam mare îi stătea în gît, el se așeză în pom cu burta întinsă. Văzînd fratele nevestei că a pierdut semnul de credință al sorei sale, se furișă frumos sub corb și-l lovi cu o săgeată. Corbul căzu la pămînt rănit, iar el, după ce pipăi în gîtlejul corbului inelul, duse la principe și pe corbul cu inelul și pe soru-sa cu băeatul. Nu puțin s'a mirat principele de acestea și spintecînd corbul își recunoscu inelul și hotări numaî decît ca băeatul să fie yodă (wayda), adică voevod peste acel ținut. După ce crescui băeatul mare, el fu cel dintîiu care trecu împreună cu poporul său munții, ca la noi Dragoș, și începu să întrebuinteze corbul drept stemă; după dînsul se luară și ceilalți domni ai lor până astăzi.

Ciudat lucru: acest popor, deși de acelaș neam cu Moldovenii, este negru la față. Din pricina aceasta Turcii îi numesc Caravlahi, adecă Vlahii cei negrii, căci și cel dintiiu domn, a căruî poveste am spus-o mai sus cum a plecat din țara prințului ardelenesc, se numea Negrul vodă, adecă cel „negru la față” (czarny), căci pe limba noastră se zice „negru”, iar pe latinește „nigrum”. Ar fi însă greșită părerea care ar zice că cel dintiiu domn al lor s’a numit Negrul din pricină că tot poporul era negru, chîiar dacă el însuși ar fi fost într’adevăr negru la față. E adevărat că rareori găsești la ei, fie între oamenii de frunte, fie în popor, oameni cari să nu fie negricioși și să nu aibă părul foarte negru, deși unii dintre ei au avut părinți Greci, alții Sirbi, alții Unguri, ba până și Poloni ai să găsești pe acolo din vremurile lui Simion și Matei, totuși fiii lor sunt, ca mai ’nainte, negricioși. Pricina mi se pare a fi aceea că toată țara lor, dela un capăt la altul, este așezată spre miază zi, între munți și Dunăre; ea este foarte îngustă, căci acolo unde este mai largă, dela munți până la Dunăre, deabia mergi o zi și jumătate călare, iar în lungime mergi două-spre-zece zile dealungul munților sau Dunărei. Și munții și pămîntul țării sunt în fața soarelui, și ori unde se întoarce omul, soarele îi bate drept în față și cu mult mai ferbinte de cit dincoace în țara noastră. Zic unii că și din pricina aceea sunt ei negricioși, că mai toți boerii de frunte au obiceiul de a lua pentru copii doici dintre țigance; aceasta e însă de rîs. Eu unul nu pot lăsa să treacă acest lucru despre ei, ca despre niște

rude și frați ce-mi sunt, avînd și ei aceeași soarte și aceeași suferințe cu noi.

Titlul cel vechi al domnilor moldovenești este următorul: *мл тїю бжїю ми їу н. воевода и гп дрз земли молдавской, владателз ксихъ странъ ѿ планинъ до моря*, adică : cu mila lui Dumnezeu noi Io N. voevod și domn al țării Moldovei, stăpinitor al tuturor părților dela plaiuri ¹⁾ până la mare.

Totdeauna a fost obiceiul ca titlul să se scrie în limba sirbească ²⁾, atît la domni moldovenești cit și la cei muntenesți. Unii din domni s'aŭ silit să cîștige Maramurașul, Cicul și Gurghiul, ținuturi de margine ale Ardealului; domnul Petru, împotriva căruia a venit cu răsboiŭ însuși sultanul Soliman în persoană, își avea părcalabii săi în Cic și se întitula domn al acelor ținuturi (e vorba de acel sultan, care ne-a luat Tighina).

Titlul cel vechi al domnilor muntenesți este acesta: *мл тїю бжїю ми їу н. воевода и гп дрз земли угровлахійской, алмашъ, фэгарашъ, хѣчегъ*, adică : cu mila lui Dumnezeu noi Io N. voevod și domn al țării Ugrovlahiei, al Amlașului, al Făgărașului și Hațegului. Amlașul, Făgărașul și Hațegul ³⁾, care se găsesc în titlul cel vechi al domnilor muntenesți, sunt astăzi ținuturi în țara Ardealului, în munții din care eșiră, după cum s'a spus, Muntenii, iar castelul

¹⁾ Glossă : *plaiurile* sunt munții ungurești.

²⁾ „Sirbească” este luat aci în înțeles de „slavonească”.

³⁾ Miron Costin a înțeles greșit pe „herțeg” ca Hațeg, în loc de herțeg, herțog = duce; cf. mai sus pag. 150.

Făgărașului pe Olt este scaunul țării. Muntenii au stăpinit multă vreme acele trei ținuturi; iar Ardeleni au stăpinit de ceastă parte a munților, mai în sus de Munteni, țara Mehedinților. În schimb dederă apoi Muntenii cele trei ținuturi Ardelenilor, iar Ardelenii dederă Muntenilor Mehedinții; această țară a Mehedinților este până astăzi ca un principat vasal sub stăpînirea domnilor munteni, căci banul Mehedinților are steag și muzică ostășască și pecete osebită, atîrnă însă de domniî muntenești; țara lui se învecinează cu Rașava, acolo unde Dunărea ese din munți; Rașava este însă acum în minile Turcilor.

§. 10. Despre limba moldovenească sau rumînească.

Dovada cea mai vădită despre neamul și obîrșia acestui popor este limba lui, care nu este alta de cît limba latinească stricată, întocmai ca cea italiană. Am avut odată un ban de aramă, pe care l-am găsit în pămînt lingă Roman și pe care se puteau ceti foarte bine cuvintele: hereditas romana; astăzi Moldovenii zic în loc de hereditas „heregiă“¹⁾; atît de mult s'a stricat acea limbă de baștină prin lungile vremi, care ce nu schimbă și ce nu strică pe lumea aceasta! Cu toate astea, întreg temeiul vorbirei este până astăzi din limba latinească și multe cuvinte nu se deosebesc nici măcar într'o literă; cele mai multe însă samănă sau numai la început, sau la mijlocul

---

¹⁾ Cf. Descălecatul dentiîu, ed. II Cogălniceanu, pag. 25.

saŭ la sfîrșitul lor; o altă parte, cea mai mică însă, atît nume cît și verbe, sunt împrumutate din limbile popoarelor vecine și mai ales din limba slovenească; mai puține sunt din limba ungurească și turcească. Iată și cîteva pilde din această limbă:

N U M E.

homo — omul	umbilicus — buric
sanguis — sînge	venter — vîntre
caput — capul	manus — mîna
mens — minte	digitus — degetul
frons — frunte	os — osul
scientia — știința	pellis — pîele
supercilia — sprincene	pes — picîor
oculus — ochîul	caelum — cerul
nasus — nasul	humus — huma
facies — fața	terra — țara
ora — gura	stella — stea (ste)
bacia ^(din itall- enește) — buza (budza)	aqua — apa
lingua — limba	panis — pîne
dentes — dinți	albus — alb
mustax — mustața	niger — negru
barba — barba	ruber — roșu ^(din italienește)
pectus — pîeptul	herba — iarba
anima — inîma	fenum — fin
campus — cîmpul	ver — vară
plenus — plin	autumnus — toamna (tomna)
gaza ^(din itall- enește) — casa	frigus — frig
supra — supra	calor — cald
desupra — de sus	serenus — senîn

status—stat	turbidus—turbure
passus—pasul	mare—mare
dies—ziua (dzuua)	arcus—arcul
nox—noapte (nopte)	sagitta—săgeata
ventus—vîntul	potestas—putere (potere)
primum ver—primăvară.	

V E R B E.

manduco—măninc	pono—puî
bibo—beî	facio—fac
dormio—dorm (dormu)	rogo—rog
sedeo—șed (ședzu)	postulo—poftesc
scribo—scriî	precor—priesc
perambulo—primblu	transmitto—trimiî
aro—ar (aru)	fugio—fug
semino—samăn	adiuto—agîutoresc
audio—auî	nescio—nu știî
video—văd (vădzu)	nato—înnot
calco—culc (culcu)	vendo—vînd
sentio—simpt	respondeo—răspund (respond)
percipio—pricep	cado—cad
laudo—laud	occido—ucig
intelligo—înîeleg	taceo—tac.

§. 11. Despre religie.

Amîndouă aceste țări au luat legea de ritul grecesc în vremea cînd împăratul Paleolog cu patriarhul Constantinopolului s'au dus ei înșiși la soborul din Florența. Deși locuitorii acestor țări erau pe atunci de jumătate creștini, învățați de Unguri

și de Sirbi, popor de neam slovenesc pe atunci de curind creștinat,—ca să aibă totuși episcopii lor, ei trimeseră soli la patriarhul Constantinopolului pe vremea domnului Alexandru, care se cheamă și Alexandru cel Bătrîn; negăsind pe patriarhul din Constantinopol în scaunul său, ei se duseră la Ochrida, un oraș sirbesc în care se afla un scaun metropolitan, cel dintîiu după patriarh, și de la acel mitropolit luară blagoslovenie. Și până nu de mult această țară a stat în ascultare de acel scaun, până la domnul Radul, pe timpul domniei lui Sigismund în Polonia. După întîiul război delă Hotin domnul Radul puse preoțimea acestei țări sub ascultarea patriarhilor din Constantinopol. Tot din Serbia a împrumutat această țară odată cu sfințirea episcopilor și literile și limba sirbească.

§. 12. Ținuturile țării Moldovei.

Voiu începe să număr ținuturile dela granițele regatului polon, începînd cu munții cari despart țara noastră de țara Ungurească și mergînd până la Nistru, după aceea voiu pune ținuturile până la Marea Neagră începînd dela Sniatin și Camenița.

Ținutul Cernăuților	Ținutul Hotinului
„ Sucevei	„ Dorohoiului
„ Sorocii	„ Hărlăului
„ Iașilor	„ Cîrligătorei
„ Romanului	„ Neamțului
„ Totrușului	„ Vasluiului
„ Lăpușnei	„ Orheiului

Ținutul Fălciului	Ținutul Tutovei
„ Tecuciului	„ Putnei

Ținutul Covurluiului (Cohorlui), în care ținut se află Galațul.

§. 13. Ținuturile luate de Turci.

Ținutul Chigeciului, în care ținut ne-a luat sultanul Osman, întorcându-se de la Hotin, orașul Reni și mai multe sate, pe care le-a dăruit mormintului lui Mahomet; o părticică din acel ținut ne-a rămas nouă și anume ținutul Tighinei; ținutul Chilie, în care se află orașul Ismail, moldovenește Smilul; ținutul Cetății Albe, care în vechile noastre documente se numește Belgrad, lipit de mare: de trei ori l-au luat îndărăt domnii Moldovei de la Turci.

§. 14. Ținuturile țării Muntenestii.

Ținutul Rimnicului	Ținutul Buzăului
„ Săcuieni	„ Prahova
„ Ialomița	„ Dimbovița
„ Muscelul	„ Argeș
„ Oltul	„ Vlașca
„ Vâlcea	„ Romanații
„ Jiul de jos	„ Jiul de sus

Țara Mehedinților, care se învecinează cu Rașava, acum ținut turcesc, se află acolo unde Dunărea își face cale prin munți; această țară a Mehedinților este la ei ca o provincie deosebită, capii ei se cheamă bani, cu titlu: ban de Craiova; pe acești bani însă

îl numesc domniî Munteniei; scaunul lor este pus ceva mai sus de cît al tuturor celorlaţi boeri. „Ban“ e tot atît cît „pan“.

§. 15. Despre apele ţării Moldovei.

De unde şi cît de departe isvorăşte Nistrul, mai bine veţi fi ştiind voi în Polonia, fiindcă ese din munţi în ţările Înălţimei sale craiului. Ocolind ţara noastră, el se varsă sub Cetatea Albă în marea neagră, făcînd, înainte de a se vărsa în mare, o baltă foarte întinsă, pe care oamenii o numesc Vidov.

Prutul isvorăşte de asemenea în ţările Înălţimei sale şi trece la noi pe la Hotin, tăind în două părţi ţara Moldovei; se varsă în Dunăre din jos de Galaţi şi din sus de oraşul Reni; are mari bălţi înainte de a intra în Dunăre; cea mai mare se chîmă Bratuş.

Ceremuşul ese din munţii dintre ţara Moldovei şi Pocuţia şi cade în Prut din jos de Sniatin; acest rîu desparte ţara Moldovei de Pocuţia.

Apa Siretului ese din munţii ce ne despart pe noi de ţara Ardealului; de unde îi vine numele, s'a scris mai sus, dela cuvîntul unguresc „seretem“ (szeretem); avînd de partea dreaptă munţii, iar de stînga Prutul, merge şi se varsă în Dunăre între Brăila, oraş turcesc, şi Galaţul nostru, după ce ia în sine o sumă de rîuri, atît de ale noastre cît şi muntenestî; această apă ne desparte pe noi din jos de Focşani de Munteni.

Apa Sucevei ese din aceiaşi munţi; se chîmă

așa de la cojocarii, cari în ungurește se numesc „soczi” (szöcs), căci acolo s’au așezat mai întâi cojocarii, venind din țara Ungurească, și au dat nume orașului, apei și ținutului; ea se varsă în Siret, în dosul Cotnarilor.

Apa Moldovei ese și ea din munții ungurești; de unde i’a venit numele, s’a scris mai sus; se varsă în Siret din jos de orașul Roman.

Apa Bistriței, numită așa după slovenește, din pricina repeziciunei sale, eșind și curgînd foarte repede din același munți, se varsă sub orașul Bacău în Siret.

Apa Totrușului isvorăște cam din ținutul Cicului în țara Ardealului; numele ei este unguresc; ea dede nume și orașului și ținutului; se varsă în Siret sub orașul Agiud.

Apa Putnei, care de asemenea isvorăște din munți, se varsă în Siret din sus de Focșani; ea dede nume și ținutului.

Milcovul, numit așa din pricina curgerii sale line¹⁾, este o apă mai mică, ese din munții ungurești și se varsă în Siret; ea ne desparte, împreună cu Siretul, de Munteni.

§. 16. Rîulețele cele mai de căpetenie din bucovini²⁾.

Bașaul, din bucovinele Cernăuților, se varsă în Prut sub Ștefănești; Jijia, din aceleași bucovini, tot

¹⁾ Miron Costin derivă cuvîntul Milcov din adj. polonesc *miałki* încet, blind, lin, subs. *miałkość* blîndețe.

²⁾ „Bucovină” luat în înțeles de „făget”.

în Prut; Miletinul și Bahluiul de sub Iași, eșind amîndouă din bucovinele dela Cotnari, se varsă în Prut; Bărladul, o apă bună, eșind din bucovinele dela Roman și curgînd prin locuri frumoase și bogate, se unește cu Siretul, dar lucru ciudat, ese iarăși din el cu aceeași mărime și se varsă apoi singur sub Galați în Dunăre ¹⁾. Vasluiul, Ialanul, Covurluiul sunt riuri mici, isvorăsc din mai multe bucovini, și se varsă unele în Prut, altele în Bărlad.

Apele ce isvorăsc din cîmpuri între Prut și Nistru sunt: Ciuhrul, Răutul, Cobolta, Căinarul; din bucovinele Orheiului es Bicul, Botna, Cogilnicul, Sărata, Lăpușna și altele mai mici: unele se varsă în Nistru, altele în Prut. Numai Cogilnicul merge prin cîmpuri până la mare; pe el stă un castel pustiit, care la unii scriitori poartă numele de „turnul lui Neoptolem“.

§. 17. Orașele țării Moldovei.

Cernăuți, Hotinul, Soroca, Ștefănești, Dorohoiul, Botoșani, Țirgul Siretului, Cîmpulungul, Baia, Suceava, Neamțul, Piatra, Totrușul, Bacăul, unde se află episcopia catolică, Romanul, Șcheia, Cotnari, Hărlăul, Țirgul Frumos; toate orașele acestea se țin de țara de sus sau de vornicia de sus.

Iași, Orheiul, Chișinăul, Lăpușna, Huși, Vasluiul, Bărladul, Agiudul, Vrancea, Focșani, Tecuciul, Piscul ²⁾,

---

¹⁾ Miron Costin face aci o greșală neexplicabilă, căci Bărladul, după ce se varsă în Siret, nu mai ese dintr'însul.

²⁾ Astăzi sat în jud. Covurluiului.

Galațul; toate acestea se țin de vornicia de jos și se numesc țara de jos; ea este în hierarhie cu un grad mai sus decât cealaltă.

Orașele luate de Turci sunt Reni, Ismailul, Chilia, Cetatea Albă și Tighina.

§. 18. Rîurile mai de frunte din țara Muntenească.

Milcovul mare, Rîmna, Rîmnicul, Buzăul: toate acestea rîuri ce isvorăsc din munții ungurești și se varsă în Siretul nostru. Cricovul, Teleajenul¹⁾, Prahova, Ialomița unindu-se toate la un loc se varsă în Dunăre la locul ce se cheamă „Cetatea de Floci”.

Dîmbovița și Argeșul, amîndouă unite se varsă în Dunăre în fața Silistriei.

Oltul²⁾, rîul cel mai mare, Jiul și altele multe mai mici și mai neînsemnate, isvorăsc toate din munții, despre care ai putea zice că stau spînzurați deasupra Dunărei, și se varsă în acest rîu, afară de apa Oltului care începe în alți munți depărtați, căci isvorăște cam în fața Cernăuților noștri și trece prin Gurghiu, Cic și Cazon³⁾, ținuturi ardelenesti, apoi spală Bîrsa, un alt ținut al Ardealului; părăsind țara Birsei, el intră în țara Oltului, unde se află castelul cel frumos și întărit cu numele Făgăraș; dela Făgăraș trece prin munții muntenești și se varsă în Dunăre.

---

¹⁾ Glossă: Pe Teleajen a fost lupta lui Zamojski cu Mihael vodul muntenes.

²⁾ Glossă: Acolo în țara muntenească mai mare decât Nistrul (sc. Nistrul de la noi din Moldova).

³⁾ Actualul *Kászony* din Transilvania.

§. 19. Orașele din țara Muntenască.

Focșani, jumătate al nostru; Rîmnicul, Buzăul, Gherghița, Ploiești, Tirgșorul, Vălenii, Cîmpina, Tirgoviștea, scaunul domnesc, Cîmpulungul, Argeșul, Pitești, unde se fac vinurile cele dulci, Rîmnicul de sus, Cîinenii, Slatina, Tirgul Jiului, Baia de aramă, Strehaia, Cernețul; acestea toate sunt subt munți.

Craiova în Mehedinți, Caracal, Roși de Vede, Odăi ¹⁾, scaunul București, Cornățelul ²⁾, Cetatea de Floci, Grădiștea ³⁾; acestea sunt său pe Dunăre său aproape de Dunăre. Orașele luate de Turci dela Munteni sunt: Giurgiu și Brăila.

¹⁾ In orig. *Odywoy*, prob. Odăi, sat în jud. Buzăului, plaful Pîrscov.

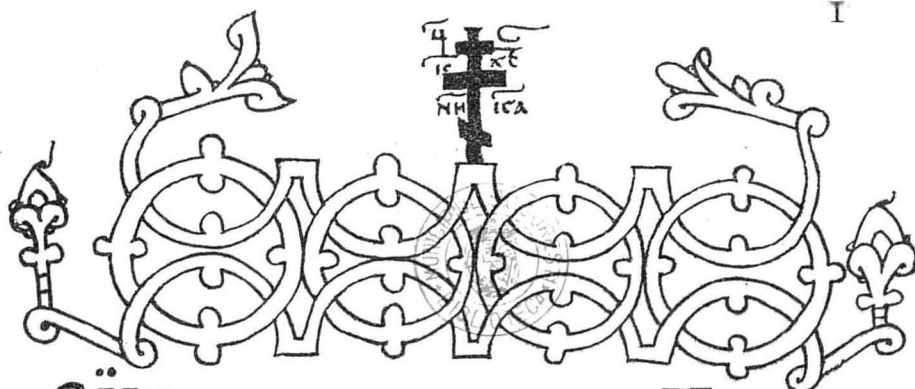
²⁾ Prob. *Cornățelul* din jud. Dimbovița.

³⁾ Prob. *Grădiștea* din Rîmnicul Sărat său Vlașca.

ERRATA.

<u>Pagina</u>	<u>Șirul</u>	<u>S'a tipărit</u>	<u>In loc de</u>
8	1 de jos	га	га
9	13 de sus	мѣроти	мѣр ^ѣ оти
9	16 "	evagheliŭ	evangheliŭ
13	13 "	Alexandrel	Alexandrel;
32	2 de jos	mănăstirî	mănăstireî
53	2 "	să se adaoge după „încăerîndu-se“ cu-	
		vintele „în 18 ale aceleiași luni“.	
60	5 "	să se adaoge după „marelui“ cuvin-	
		tele „și de mir vărsătorului“.	
63	6 de sus	să se adaoge după „lua“ cuvintele	
		„în locul lui“.	
85	1 "	написа ^ѣ	написа ^ѣ
150	23 "	olász	olasz
160	10 "	strony;	strony:
185	12 de jos	Romîni	Romanî

СІНАТОПИСЕЦЬ. ЧТО

ІННАТАПРОЗВОЛЕНІЕМЪ ЖІЕМОЛДАВІСАЗЕМЛІ:
 ОЛПІО. СЧЗ. ПРІИДЕРАГОШЕВ ОЕВОДАСІУ
 ЛГЕРІСОНЗЕМЛІ СМАРАМОРЫШАЗАТІУРОМА
 ЛО. ИГВА В ЛѢ: ПОМЕГОРВАСНЬЕГОСАОВО
 ЛѢ. ПОНЕСНЬЕГОЛАІКОВОЕВОДАГАН
 ЛѢ. И ПОМЕГВАБГОГДОВОЕВО С ЛѢ НГВА
 СНАМШАГТИПЕТІРОВОЕВО В ЛѢ. И ПО
 МЕГВАБРАТІЕГОРОМАОВОЕВО Г ЛѢ. ТАПОЕМ
 ГВАБРАТІЕГОСТІЕФАОВОЕВОДА З ЛѢ. И ПОМЕ
 ГВАБРАТІЕГОСТАОВОЕВОДА В ЛѢТЬ:
 МОЛДАВІТІНІ. ЧРІ
 ОЛПІО. СЧЗ. МЦА. А. ІСГ. СТИА. ЛЕЗДРА
 ОЕВОДА. ГПРЕ. УМОЛДАВІСОНЗЕМЛІ. АЮГА
 ОЕВОДА. УГА. МИРТА ОЕВОДА. И СІБЛА.
 ЛЕЗДРА ОЕВОДА МОЛДАВІСОНЗЕМЛІ. ЛВАѢ.

и н мца . и ѹмрѣ . влѣтѣ . сѹмвѣ . а
 етѣй пострѣбѣмъ вѣжне притѣснѣи монастыи
 иже и сѣлѣсамъ вѣзнаемъ пѣмѣтѣ . и роже
 сѣмъ дѣтѣмъ вѣнѣца . на рѣни . и лѣво вѣвода .
 влѣтѣ . сѣцѣ . ю . ис . ѿ сѣмѣгинни на сѣши .
 сѣтѣ фамѣже вѣвоево . ро сѣмѣтѣ на сѣи . вѣтѣ
 сѣцѣ . пѣтѣ рѣже вѣвоево . ро сѣмѣтѣ на сѣи .
 дѣши . мѣрина . влѣтѣ . сѣцѣ . влѣтѣ . сѣцѣ .
 ѿ ис . вѣзна и лѣво вѣвода . сѣтѣ жѣмѣ . и прѣне
 сѣтѣ гѣдѣго . вѣсѣмѣтѣ жѣмѣтѣ жѣмѣтѣ .
 прѣсѣмѣтѣмѣ . влѣтѣ . сѣцѣ . и именовашѣ
 егѣ ромѣнѣмѣ сѣмѣно жѣ . ро сѣмѣтѣ . вѣтѣ . сѣмѣтѣ .
 зѣ . и ѹмрѣ . ѹбѣтѣ лѣсѣтѣ . вѣтѣ . сѣцѣ . прѣо гѣдѣжѣ .
 и сѣтѣ лѣтѣ вѣвоево . на рѣни . и сѣтѣ гѣсѣтѣ
 рѣ . ѹмохѣнѣи жѣмѣ . прѣвѣи рѣзѣкѣ . мѣтѣмѣ . сѣтѣ .
 алѣзѣ анѣдрѣ вѣвоево . ѹло лѣни . и вѣтѣ жѣмѣтѣ сѣтѣ
 вѣвоево на и лѣво вѣво . и сѣтѣ лѣжѣ . и лѣво вѣво . по
 сѣтѣтѣ и сѣтѣ сѣвоего алѣзѣ анѣдрѣ вѣвоево . сѣтѣ . исѣ
 мѣтѣ . прѣо гѣо жѣмѣтѣ лѣни . сѣтѣ лѣжѣ . жѣмѣтѣ
 исѣ . мѣтѣ . вѣ . рѣкѣ . жѣмѣ . ѹбѣтѣ мѣнѣши .
 вѣтѣ . сѣмѣтѣ . фѣ . а . дѣнѣ . ѹмѣтѣ . по . вѣтѣ . и
 жѣмѣтѣ сѣтѣ фамѣ вѣвоево . на прѣтѣтѣ . рѣкѣ
 прѣидѣ . и лѣво вѣво . и жѣтѣ жѣмѣ . и ѹдарѣ на сѣтѣ фамѣ
 вѣвоево . ѹпо дѣрѣги . и рѣ жѣмѣтѣ жѣмѣтѣ . рѣтѣ

РАТТО . СЧЗТ . Ю . Е . ПСВОЕВАССТІЕ ФАВОЕВО
 ВСАІСУСІСОУЗЕМАН . РАТ . СЧЗ . Ю . ІСВ . УДРИША
 ССТІЕФАНА . ВОЕВОДА . ПУШІСОЮ . УІСЕЛІІГРАДУ .
 РАТ . СЧОА . Ю . Е . ПРІА . ССТІЕФАНЬВОЕВО
 ДЕСЕЖ . ГПЖДА . ІСНАГНА . ЕУДОКІА . СІСІЕ
 ВАСЕРА . СЕМЕНАЦРЖ . РАТ . СЧОГ . МЦА . ГЕ
 ІСГ . ВЪТЕВЕРТІО . ВЪПОЛДНОЩИ . ВЪНІДЕССТІЕФА
 ВОЕВОДА . ВЪІСЕЛІІ . ІСЖЕСАДЕРА . ІПРЖЕІТІУ
 ВЪТЕВЕРТІОМІРНО . АВАГІАРАНО . УДРИША . ІНА
 ТАША . РАВІТІ . ГРА . ІСЕЛІІСКИ . ІТТАІСОРВА
 ШАВЕДНЬ . ІБІШЖДОВѢРА . АВАЖБОПІАЖЕ .
 ПРЖАДЕСАГІАВЪНІДЕ . ССТІЕФАНЬВОЕВОДАГРА
 БІЕМЪІЗВЛЕНІЕ . ІПРЖЕІТІУ . Г . ДНІ . ВЕЛА
 ІХВАЛАБА . ІУІСРОГАВАЛАІЕРА . ІПОСТАВІІ
 ТІУ . ІСАНАПРІСАЛАСІ . ІЕНУПА . ІНАДІІ
 ЕГО . БІЮСТІІРА . СІЗІІНЕВЪРІІ . ІПА
 ІСОВЪЗВРАТІІСА . СВАДЕСАВОНІСОЖЕВОЕ .
 ВЪНАСТІОМНІІРАСВОІ . СВІДІСІ . ІТТАІСГО
 ВЕЛЪ . МІРОПОЛІТТО . ІЕТІСОГІСІСВОІ . ІРА
 СА . ІЕРЕСІ . БЛАГОДАРИТІІБА . СБЫВШЕЕМУ
 ДАРОВАНІІ . СБЫШНЬГОБАСАВА ОФА . ІЖЕ
 НАХЕРОВІІПІОТІВААНІ . ІПОДВОЮЖЕЛЕТІІЖ .
 РАТ . СЧОЕ . ВЪЗДАІСАІСРАДГРАСІСІ . НАРІЦА
 ДЕМІ . МАТТІА . ІПАДІОЗУШЬ . СВАДЕСА

сила. Ѹграиса. нѡ. фі. вл. ісф же. нѡ
 пріидоша Ѹрома нѡ прѣгѸ. и вѣ зѸ нѣдѣ.
 мѣа. пожегоша Ѹа. и тѣа ісо пріидоша до
 бани. вѣ. дѣ. мѣа. вѣ. пѣе. на вѣторни.
 бѣи Ѹмысль жѣ ісѣстѣе фанавоевоѣ. и мѣа
 нощіа на Ѹгѣ Ѹбани. и тѣа дѣнѣ вѣрѣцѣ
 стѣе фавоевоѣ. и вонѣца нѣго. и по бѣи нѣмѣ
 ша. Ѹи мнѡжеско мнѡ. и ісѣрѣтѣа. Ѹсѣ
 лѣи на рѣи. и тѣа ісовѣ вратѣи Ѹа по срамле
 ни. и нѣтѣ жѣ ісѣрѣи нѣмѣ. и ісѣсѣи нѣмѣ
 хѣ. нѣмѣ. и ісѣсѣе вѣлѣ жѣ ісѣсѣа вѣа вѣе
 вѣ жѣ и пѣлѣ. по нѣглѣ. да нѣх вѣлѣ и тѣа прѣ
 мѣдріи. прѣмѣдрѣстѣіе вѣоеж и да нѣх вѣ
 лѣтѣа. сѣи нѣсѣло. вѣоеж. да нѣх вѣлѣтѣа вѣо
 гатѣи. бѣгѣа вѣоевои. и нѣмѣ вѣоглѣ. ісѣсѣо
 сѣи нѣ ісѣадоша. а нѣмоцни. прѣісѣсѣа шѣ
 сила. тѣа ісѣсѣа дѣа Ѹмѣе. ісѣсѣе рѣнѣ. нѣсѣ
 ісѣсѣо вѣ жѣ мѣна. нѣсѣсѣа бѣсѣа. и тѣа ісѣсѣе
 а тѣа ісѣа нѣстѣе фавоевоѣ. сѣісѣсѣо жѣ
 мѣи. и бѣи нѣдрѣсѣтѣа нѣмѣе.
 рѣтѣо. рѣсѣи. мѣа. фѣ. ісѣ. Ѹвѣтѣи нѣи рѣи.
 вѣісѣтѣ нѣмѣе бѣи нѣ. и погѣбленіе ісѣстѣе
 фанавоевоѣ. рѣтѣо. рѣсѣо. фѣ. сѣ. Ѹвѣторни
 вѣсѣтѣмѣ. ісѣсѣа двѣрѣи. сѣ нѣгѣ рѣлѣтѣи. и а
 лѣзѣстѣи.

[illegible]

прїнде. сѣсѣфавоево. сѣвѣсѣтвонисѣсѣ сво
 еѣ. и сѣсѣдѣсѣ. дѣмѣовица. и вѣмоуца
 гѣа. побѣжѣра дѣвоево. и зѣгра. вѣ. ісѣ.
 гѣо жѣ. мѣа. вѣсѣа. прїѣ. сѣсѣфана
 во вѣдагра. и вѣпидѣвѣмѣа. и вѣзѣа. и гѣа
 радѣлавоево. и дѣцѣрѣѣго. сѣцѣлѣмѣѣдѣ
 породѣна. и вѣсѣсѣсѣровицѣѣѣго и вѣсѣрѣзѣѣго.
 и вѣсѣсѣтѣго вѣѣго. и гѣу. сѣтѣворѣ. гѣа
 вѣа. и гѣа ісѣовѣзѣвратѣсѣа вѣмѣсѣтѣонѣи
 сѣонѣсѣсѣвѣсѣсѣи. и гѣо гѣа мѣропѣли. сѣрѣ
 сѣісѣлѣрѣісѣсѣцѣрѣісѣвѣи. тѣомѣе. и дѣвѣомѣе. сѣрѣ
 тѣмѣе. сѣтѣворѣишѣа. и жѣпѣлѣѣпросѣлѣишѣа
 бѣа. сѣвѣсѣа. и жѣвѣзѣа лѣрѣвѣвоемѣу сѣсѣфа
 нѣвоеводѣ. и гѣу бѣо гѣо гѣа. гѣсѣтѣвѣлѣісѣа
 вѣорѣи. мѣи гѣропѣли гѣо. и вѣгѣа зѣсѣвѣи бѣа
 сѣрѣа бѣжѣсѣтѣлѣвѣгѣовѣлѣтѣи. бѣсѣрѣа сѣсѣѣго.
 и гѣвѣова. мѣа. а. радѣжѣвоево. побѣжѣдо
 гѣу рѣсѣо. и вѣзѣа сѣсѣовѣо. сѣ. гѣу рѣсѣо. и у
 рѣишѣа мѣбѣсѣрѣа. вѣтѣ. дѣ. ісѣ. и рѣишѣа
 бѣсѣрѣа. и вѣонѣсѣа ісѣовѣсѣа. асѣа побѣжѣдо мѣ
 дѣа сѣсѣонѣзѣмѣли. гѣу рѣишѣа жѣпѣрѣишѣа вѣсѣа
 вѣсѣрѣа. и гѣа шѣа сѣтѣа мѣо. у бѣа дѣа. дѣ.
 а. вѣпѣлѣтѣо. и гѣа гѣу сѣтѣишѣа мѣвратѣи. и
 пѣлѣишѣа сѣмѣлѣи вѣзѣа рѣишѣа. и пѣлѣишѣа.

ісѣ
 =
 +

ч^и м^ну сп^ам^есон^земан. т^пыниже б^ху^хс^ел
 е^храв^еш^ь. р^лт^е. с^цп^а. м^ца. ^ха. а. пр^иа. се,
 ф^авоевода. г^рас^тп^ела^жи. и пр^иа^сала бо гла
 ви по с^ате. и ж^ени^ии пр^иведоша и ц^игани мно
 ги. п^ода^въ ^ха. и г^рас^тже^же. п^ож^де. м^ца
 е. б^н. б^он. е^доу^гры. и с^вца п^ал^уше. и по б^не
 ни б^иша. в^ыс^ож^е. п^ож^дем^ца. ра^зе^нша^т
 и б^ес^враба. р^лт^о. с^цп^г. с^е. т^и. в^ъв^тор^ни
 б^ы бо. на в^ал^уи. с^вен^лами т^пу^сисами. и в^а
 з^мост^те ф^авоево^лп^ода. б^жи^ею м^лт^пи^ю. и
 по^мощ^иа. т^в. х^а. с^на. ж^ива го б^а. и ж^ес^ь
 пр^ит^пыа^да^вы. ро^жд^ьша го с^а. на с^ти^ни^ена
 ше. и пр^ид^ар^ей^еъ. н^ев^ьри. с^ни. и^зис^ы
 в^ъс^ри^юм^ета. и п^ар^оша^тп^од^а. б^ет^ис^л
 м^но^жьс^тво. м^но. и у^хв^ащ^ени^иша^жи
 ви б^ет^ис^лам^но^зи. и ж^еи^ипо с^ат^ени^иб^ыша
 па^иси. и ж^тп^вс^мо^ед^ино^го. с^тп^ави^ша
 ж^ива. с^на. с^а. па^ша. и с^тп^агов^ей. и с^ве
 ли с^им^не^ис^ит^ри. в^ъз^ат^иб^ыша. бо л^ее.
 н^ели. м^н. с^ис^ит^ръ. и в^ъз^врат^ис^а. с^тп^еф^а
 во^ево^л. с^вд^ес^тви^иво^не^иво^ими. и с^от^об^од^о
 н^ос^е. в^ъна^сл^ан^ис^ои^гра. с^ут^ав^ис^и. и в^ъз^и
 доша^т е^му^на^сра^тт^ен^ие. м^ир^оп^оли^ти.
 и е^ре^не. по с^ащ^ис^тво^е. е^вл^ие^вр^жис^а. и с^л

ісє
 ѿ
 ј

жаще . и хвалаще . ^и Севише даровани
Свышнѣгои бгословѣще . црѣ . да живѣ
црѣ . и бгѣ . веліе вѣлюде . и вѣст . сісо
игоспода . и православни вѣст . хрїста
и . и ако побѣди . посамі сы . и а и и и .
р ж и с о ж . р а б а с в о е г о . и с т п е ф а в о е в о а .
а с т п е ф а в о е в о а т п о д а . г о т т е л а в е л і а . и з о
р и м и р о п о л и т і о . и в и т і а с в о и . и в ѣ с т .
б о л а р о с в о и . с в и а и с а ж е . и д о м а л а . и д а
р о в е м н о г и т п о г д а . д а р о в а . в ѣ с и . в о и с т і
с в о е и . и п о х в а л ѣ ж и ц е б а . с е в и ш е !
р а ж е . с ц п а . м і а . ю . і с с . в ѣ п л т і і . п р і и
д е . с а . ц р ѣ . т і б і с и . м а р и ц а е м и т е м е ѣ .
с т а в ѣ с а м и с в о и м и с л а м и . и б е в ѣ р а б а
в о е в о а . с в и м и . и б е в ѣ р а б а в о и с о д а в о е ж
а . и а с т п е ф а н а в о е в о а . с т т в о р и с л н и м и
б о и . у б ѣ т ѣ л о т і о т і о ц и . и в ѣ л о г о ш ѣ л о
д а . и с л ѣ т і и т і у р ц и . и с л х и с л ѣ н и м и . м ѣ
т і а н е . и п а д о ш ѣ т і у . д о б ѣ р и в и т і а ж и .
и в ѣ л н і с і и . б о л ѣ р и . н е м а л и и д о б ѣ р и . и м а л
д і и . ю н а ц и . и в о и с л а . д о б ѣ р а . и х р а б ѣ р а . и
х р а б ѣ р и : ю н а ц и . х ѣ с а р е . т і о т і о т і и ш ѣ т і о
д а . и б ѣ т і о д а . и с р д ѣ л ѣ л і а . в ѣ л о д а с т і а
з е м а и . и в ѣ с і с і о и . з е м л е . и г о с т і о д а

и ір^{ас}ла^ни . х^рі^сті^ано . в^не^гд^ас^ла^ша^ш
ш^а . і^ас^оп^ад^ош^а . д^об^ер^іи^и . і^их^ра^бе^рі^ии^и
п^ла^жи . і^ив^ел^ик^іі^иб^ол^ті^ир^и . і^ид^об^ер^іи^и . і^и
м^ла^ді^и . ю^на^ци^и . і^ид^ох^ра^ба^и . і^их^ра^бе^ра^и . і^и
з^ер^ам^ла^во^не^ис^а . і^ис^вх^ра^бр^ым^их^ис^ар^и . п^о
р^жі^си^и . н^ев^ѣр^ни^и . і^ип^ог^ан^сі^ис^и . і^аз^и . і^ип^ор^ж
і^си^ип^ог^ан^им^ѣст^а . і^ас^оп^ри^та^ст^ни^ци^и
б^иш^ап^ог^ан^и . і^иб^иш^ав^ѣд^ѣл^ѣт^не^и .
н^ах^рі^сті^ан^иб^ои^ті^ас^оп^лѣ^тн^иш^аз^ем^ла^и . і^и
п^ри^нд^ош^ад^ос^ѣл^ѣв^ин^им^ѣст^ап^ож^ег^ош^а .
і^ив^ѣз^ар^ат^іс^я . п^лѣ^тн^ѣх^иц^ѣ . і^ип^ож^иг^ах^и
ц^ѣз^ем^ла^и . р^лѣ . з^ѣц^ѣп^ѣ . д^ѣ . ф^і . п^рѣ^ст^ѣп^ѣав^и
с^ар^аб^ае^жі^а . м^ар^іа^ис^пі^рі^а . с^ім^аг^оп^а :
р^лѣ . з^ѣц^ѣп^ѣ . ю^и . і^св^ѣ . н^ат^іа^и . і^ид^лі^иг^іа^сі^ел^іи^и .
і^ис^ѣв^ѣр^ѣш^ис^я . т^ож^де^и . р^лѣ . ю^и . с^і . с^пі^рі^то^вѣ^дѣ^л
т^іа^и . ю^и . і^се^и . п^рѣ^ст^ѣп^ѣав^ис^яб^ор^а . с^нв^ѣст^ѣп^ѣф^а
в^ое^во^ди^и . п^ір^іо^жд^ѣ . л^ѣт^іа^и . а^и . н^ѣ . в^не^и . в^ѣр^ѣ .
п^рѣ^ст^ѣп^ѣав^ис^яр^аб^ае^жі^а . і^сн^ѣж^ив^ѣд^ѣл^ѣц^ии^и .
а^ле^зл^ѣд^ѣр^ѣо^вѣ^ив^ое^во^ди^и . і^ис^пі^ат^ѣв^ѣл^ік^іі^и . п^рѣ^с
т^ѣп^ѣав^ис^я . г^дѣ^и . п^іо^ме^н . р^лѣ . з^ѣц^ѣп^ѣ . м^іц^а
ю^и . н^ѣ . в^не^и . б^ы . р^аз^ко^н . с^ѣм^он^ті^ан^и . і^ис^ѣл^ѣ
п^ал^ѣц^ѣ . у^рс^ѣи^и . і^ив^ѣз^ѣм^ѣо^жет^іа^ис^я . с^пі^рі^тф^а
в^ое^во^да^и . б^ѣж^іе^ию^ма^тт^ію^и . і^им^ат^ѣв^ам^ип^рі^ты^а
б^ог^ом^ат^ѣп^ѣр^е . і^ив^ѣс^ѣл^ѣ . с^пі^ры^и . і^им^ол^ѣн^іе^им^ѣст^ѣг^о

. Із до в своа ^{ей} . и на у та ш ен . х ва ли
 тин . и е л а в и т т и е л . ^и с е ш в ш е . по м е с т а б а б .
 е ж е б и . р а т . ^и с ц с . ^и п . т . п р в а с т т е ф а в о с
 в о а . г р а . ^и с р а т о н а . и т о с т п а в и с в о и п р в а
 л е н . в л а т а . и н в а н и с а . р а т . ^и с ц с а . н а т а
 з н а н . г р а . и с а м е н е ^и с р о м а н о в а т т р а г а .
 р а т т о . ^и с ц с в . п р и н д о ш а т т у р ц и . н а с е
 в а н о с р а д у . и с в н и м н а п о м о . ^и с . и с а с т и н .
 и с а л у б е . а л а . в о е в о а . и с м у н т т а н е . и в л а
 ш а е . ю . д i . в б е р а . п р и н в а i c o t p r a c a l a . и
 м а с н м a . т т о ж д е а т t a . ^и а . ^и е . в б е р a . в л
 з а ш е и к е л o t t a . п р и г е р м а н a i c a n a . п р в
 i c a l a b a . в а т t o . ^и с ц c r . c e . a . п o n d e c e f a
 в o e v o a d o i c r a l a a t e d i c o . и с б e p a i l a y c o l o m i n .
 a d o t t o l b t p r i n d o ш a t t u r c i . c y p e t t o . a л ж e d o
 c y t a b n . и т o ж e g o ш a i m b e t t o . c e . f i . в т н e
 и a d a t t o m i v a z a r a t t i n i i a . п а б н i a ц e з e m l a
 и т o ж и г a i ц e . в а т t o . ^и с ц c r . м i c a . ^и e . e i
 p a e o c a t t u r i c k i e m a i c o t e . v i c a t t a l e y c i . и
 в l z m o . c t t e f a v o e v o a . e ж i e n o m i t i o .
 в а т t o . ^и с ц c r . м i c a . ^и p . s . в т н e . e i p a e o . c y p o t t
 y b e l g a r e . n a c i p e t a . и t e n . и c л a d a e m y c
 c t i c o ш a . в а т t o . ^и z a . м i c a . ю л i a . i c s . y b t o r n i
 п р в e c a n i c a . p a . e ж i n . a l e z a n d p a v o e v o a . e n v

стѣфанавоево. иже и погребѣ. Ѹзани прѣдѣла
 его. алеѡдровоеводниа монастыи ѡбнови
 чи. вѣтнаемѡ пѣмѣ. вѣтѣ. же. вѣзави
 жеса. и сѣла ѡсѣи. на рѣмѣ албертѣ. егда вѣ
 мнѣ вонмисѣ лѣмѣ. лѣтѣ. на стѣфана
 воевоа. реисѣчи. и сѣсѣ рѣж. на пѣтѣчи.
 вѣзѣтѣнградѣ. и сѣлю. и сѣсѣ. и сѣсѣ
 гѣнѣ воевоа. на сѣтѣнѣ. и сѣла ѡсѣи. на
 рѣмѣ. албертѣ. гѣла. по сѣсѣ сѣсѣ воевоа. сѣ
 пана. и сѣсѣ вѣтѣ рѣмѣ. сѣмнѣмнѣ. и сѣ
 лѣсѣмнѣ дѣрмѣ. и сѣсѣ. прѣж. дѣрмѣ. лѣсѣно.
 и сѣтѣтѣнѣмнѣ рѣ. пѣсѣ сѣтѣтѣнѣ. по сѣсѣ
 сѣсѣ дѣгѣ. стѣфанавоевоа. и сѣмнѣ.
 пѣсѣ лѣтѣ рѣсѣ сѣ сѣсѣ рѣж. на пѣ
 чи. и пѣсѣ. и сѣсѣ. по сѣла. сѣсѣ сѣсѣ сѣрѣ.
 до стѣфанавоевоа. гѣнѣ воевоа. по сѣсѣ
 и до сѣсѣ. и сѣсѣ и сѣтѣтѣнѣ вѣсѣ сѣ.
 и пѣсѣ еѣще по и рѣтѣ лѣтѣ вѣмнѣ.
 сѣне. по сѣла. гѣнѣ стѣфанавоевоа. по сѣсѣ
 сѣрѣ. до сѣсѣ. сѣсѣ вѣрмѣ. бо лѣрѣ.
 жѣтѣ. пѣсѣтѣтѣтѣтѣ. и жѣтѣ. и сѣ.
 вѣтѣтѣтѣтѣ. сѣмнѣмнѣ. и сѣсѣмнѣ
 дѣрмѣ. и пѣсѣ. и сѣсѣ. прѣнѣ дѣсѣ сѣсѣ. Ѹ
 мнѣ лѣтѣ. на сѣсѣ рѣмѣ. сѣсѣ сѣмнѣ. сѣсѣмнѣ

вонсеаами . и придоша до оцмане . на кра
 земли . модаисон . и тамо . шк . по . сансаріе
 гна . степфанавоевоа . и полашх . доли
 гра . и по да . анда . степфанавоевоа . іаісо
 клдгабн . шлх . и іаісо повелѣсѣ гра іа
 . вѣсен . вонсеавоен . у романоу . блгу . и іаісо . ѿни
 тамо . сътвориша . у оцмане . семь . днн
 и падоша . у шипинци . а до того . гнѣ степф
 воевоа . у старшии . управнѣтѣража . и полаи .
 пропѣла . х . на бро . термо . шотпрѣгу . на прѣх
 іаісу . а сгнѣ . степфанавоевоа . іаісо . на
 ѣ . мѣа . ісз . вѣнелѣ . ѿе . и х . ѿ іаісо . в
 неавоен . до романоу . прѣгу . и вѣтѣрнѣ . при
 ведоша . ѣмѣ . ѿсѣража . з . лѣх . и іаісо .
 г . лѣх . и пола . до црѣтѣрїсо . а до угіаже .
 ѿе . ѿи . повелѣ . и іаісо . ісра . лѣісїи . прї
 іаіе . сѣааами . свои . наами . доуѣтава . гра .
 вѣнелѣ . еже . мѣа . сѣ . іср . вѣ . ісз . жев
 вѣпѣнн . ісѣаерю . на та . ш . рван . грасѣ
 ісїи . и іаісо . рван . г . неан . днѣ . нощѣ .
 и ни . тѣпоже . нодоста . ш . агнѣ . жестефану
 воевоа . прїиде . томо . ѿ ісра . у грѣісїи . на
 рѣннїи . алау . иже . бѣше . ісра . а бѣтѣ . ісра
 люа . ісомѣ . вї . тїсїа . во . існїи . мѣа . ше

БѢГІО. ВОЕВОА. АРДІСІІ. ИЖЕНСАТІА.
 БѢ. БѢГІО. ВОЕВОА. СТЕПЕФАНО. ВОЕВОА.
 ИТІАІСО. БѢГІО. ВОЕВОА. РЪПРОСН. ГНА. СТЕ
 ФАНА. ВОЕВОА. СЪМИРИТИНІЕГО. СІКРАЛЕ. ЛА
 СІСН. ИГНАСТІЕФА. ВОЕВОА. ЕВАВОЛА. СЪТРО
 РИ. НАСЪМІРЕНІЕ. ИТІАІСО. БѢГІО. ПОЛАСВОН.
 СІН. ДОІСРАЛѢ. ЛАСІСО. ІСАІСО. АБН. С. ІСА.
 ИХА. ДОІСРАЛѢ. ИТІАІСО. СІН. ДОІСРАЛѢ. НЕ
 МИРНІЙ. ИХА. АБН. С. ВРАКЛИ. ПЯТІЕ. ИЖЕ. ИТРІН
 ДОША. ИГНАСТІЕФА. ВОЕВОА. ПОГОСНВ. ИРА
 РОВА. БѢГІО. ВОЕВОА. СЪВЕЛІСНИИ. ИМНОГИМИ.
 ДАРМИ. ИГНАСТІЕФА. ВОЕВОА. СІ. ИВ. С.
 МЦА. УТЕКЕ. ВЪДРАТІНІСА. ІСА. ЛАСІСІН. И
 МЕСІН. ПЯТІЕ. ИМЖЕ. ИТРІН. ИЖЕ. ИТРІН.
 ПЯТІЕ. ИЖЕ. КЪШЕ. ЗЕМЛА. ЦѢЛА. ИТІАІСО.
 РАГНЕВАЕ. СТЕПЕФА. ВОЕВОА. ИПОСНАВ. СІ.
 СЪВОИ. МИВОИ. ИСЪДВ. ПІНІСА. СІ. ИВ. С. ИДО
 СІЖЕ. ВІСА. ІСО. ИВ. С. ИВ. С. БѢ. ВІ
 ШНА. НАПОМО. ИДРИША. НАНИ. УТЕКЕ. МЦА
 С. ІСА. ИМАТІА. ЕЖЕ. ИМАТІА. МИ. ПР
 ТІА. ЕГО. МІРЕ. ИМЛЕНІЕ. СІ. ИСА. ІВНА
 ГО. ВЕЛІСО. ИСА. ИМРО. СІ. ТІВА. ДИМИРІА. ВІ
 ЗМО. ГНА. СТЕПЕФА. ВОЕВОА. СІ. ИВ. С. ИВ. С. ИВ. С.
 ИТІАІСО. ПОГНАША. ПР. Е. ВІ. ИСО. МИНОВА

Ѹбнвалци . и сѣи хци . и бѣи ѿ веліа . то
 ал . вѣлх^о . ѿ мо^асѣи . срѣжи и вѣи . сѣи
 провѣс^аралево . вѣз^атпнѣиша . и мнози бо^а
 ри . и великіи . воєводи . ѿ сѣи и тп^амо падо
 ша . и многа . воєсѣ^атпа^а . и вѣи п^а
 сѣи . великіи . и жерваша стн^ами на сѣи^а .
 град^а . тп^ада . вѣз^атпнѣиша . и нѣи мали .
 и по^амѣши . мнози . и жѣи^а тп^амо и с^ат^аове
 датти . а^асѣ . іс^ара . сѣи^а тп^ани сѣи^ами вон . сѣ
 брас^а вѣи . сѣи^а . Ѹс^аомна . села . и сѣи^а
 дѣ . пріи^аде^а отер^амци . а^авоєсѣ^ажестѣ^афана
 воєво^а . ст^ани^ами . рав^амо^адѣ^ах^а Ѹбнвалци
 сѣи . и пріи^аде^а вѣи . г^анѣ^астѣ^афана воєво^а . іс^а
 град^а е^андр^аб^авоєсѣ^ала^асѣа . на тп^амо . іс^ара
 лю^ала^асѣи^аом^аѸи^атп^аа^асѣо . г^анѣ^астѣ^афана воєво^а .
 при^аз^ава . б^ао^адора . воєво^асѣ^авоє . и да^адѣ^аем^аѸвон
 сѣа . и тп^аол^ал^асѣго . на с^ар^атп^аеміе . тп^аой . воєсѣ^а
 и тп^аовѣ^алѣ^ам^аѸбн^атп^анѣ^асѣ^ани^ами . и тп^аа^асѣо^або^адо .
 пріи^авоєсѣ^аи пріи^аде . рѣ^аса . прѣ^атп^аова . и с^ар^а
 тп^ае^авоєсѣ^аатп^аа . вѣсѣ^або^ала . рѣ^арѣ^а . и вѣ^анѣ^ала .
 ѿ . іс^аф . рѣ^аниша . рѣ^аниша . и тп^аа^авоєсѣ^а .
 м^ал^атп^аі^аѿ^аб^аж^аіе^а . и на^аро^аісѣо . г^анѣ^астѣ^афана
 воєво^а . и б^аиша . и тп^аа^амо^асѣ^авеліа . вѣ^атп^а
 дѣ^а . вѣ^алх^а . ѿ мо^асѣи^а срѣ^ажи . и тп^аа^а

Земла . и тїлїниї и тїри нб^о с^ра . тїб^од^а .
 пожегоша . и многа блга^и г^рав^ла^и заша . и жо
 нире . мнози тїх д^рв^ла^и заша . и же и по са
 тен и киша в^сей . д^рв^ла^и же . и не мали . поже
 гоша . в^сг^ра . и в^сг^ра тїс^ра . тїб^од^а . мно^и по с^ра .
 и тїо х^ла^сцо . г^ра . св^яже ж^е б^и . и тїх д^рв^ла^и . пл^б
 ниша . долк^ива . и тїа^ис^ова^и в^сра^иса . и тїра^и
 доша . и с^рова ре^иса . на с^ене^и р^ани^и х^ла^сти . и
 тїл^иниша на с^ене^и р^ани . и тїо тїа^ини^и . и тїо
 же гоша . и за п^лд^ист^иа . тїа^и тїо л^еса^и за^има^и
 и тїа^ис^од^и прїи^ид^ис^я в^се л^ико^иа по в^сд^ож . в^сс^оа
 си^и земли . б^лтїо . х^и . м^ца . м^а . л^и . д^итїе .
 прїст^ави^иа . раба . б^жїа . марїа . д^истїна .
 спїжа . г^на . рад^иу л^аво^ис^оводи . г^на^и . д^иг^ро
 в^лах^иїи^ис^о . та же б^ише . прїв^ед^ена . в^стїе
 ф^ана^иво^ис^ова . в^см^од^а . д^им^бов^иц^ио^и г^ра^иб^а
 ш^исп^рї^иа . и же и по г^ре^иб^а . св^ятїтїна . в^с
 сво^е . монастїи^ири . в^стїб^ино^и . в^стїа^ис^ип^ам^и : ~
 В^лт^и д^им^цїа^ию^илїа б^и в^стїв^итор^ини^ис^я . пр^лтїс^иа
 в^си^ис^ир^аб^иб^жїї^иг^осп^од^ин^ил^и в^стїе^иф^ан^ил^иво
 с^ово^ид^а . г^на^и пр^лз^им^иа^им^ол^дав^ис^ии^и . тїа^ис^ов^и
 г^на^и д^ил^ие . и б^итїо^иго ж^ел^итїа . пр^лтїс^ие^ио^иу^им^ар^ип^иїа
 т^ир^иїн^ие^иго з^има . тїа^ис^иа^ии^ис^ир^лї^ика^иа^ис^ит^ло
 тїа^ис^ис^ир^ан^ис^итї^ико^илї^иже^ии^иб^иа^их^ир^лтї^ипо^ид^ил^иж^ие^и

ісрѣпціи і пришесть вѣвоевое. и по по
 мѣнїе сѣвомнѣго. И прѣхатыи сѣпѣтрѣ
 мѣдавскыи. сѣбѣго бо гдана во вѣводы.
 вѣнесомѣсто. и гѣпѣвова. ісѣстѣфанъ
 во вѣвода. мѣлѣ и вѣмѣца и прѣи сѣли.
 вѣлѣто. ісѣіи сѣли де гдана ісѣ бо гдана
 во вѣвода вѣмоу тѣмѣко нѣмѣмѣнѣ вѣтѣмѣ
 вон. на мѣсто прѣтѣсѣлѣцїи на мѣсто лоу
 ісѣлѣтѣ на сѣмоу сѣтрамоу рѣбѣна. и тѣмо
 прѣи де сѣрадоула во вѣводы. по сѣбѣи на сѣ
 лоу гѣра. и мѣмѣма сѣен мѣана. сѣлѣ
 по тѣцѣ рѣтѣ сѣсѣаго. поу моли гдана бо гдана
 на во вѣводы. сѣмѣсѣгѣоу моленїемѣ. на
 кода сѣмѣи рѣтѣрадоула сѣво вѣводѣ. по
 неже сѣтѣхрїіаней тѣмѣеннїи. и кѣ
 шѣмѣгѣи мѣи мѣсѣгѣрѣтї. и мѣсѣоу
 моленїе сѣкѣлоу гѣра. и сѣпѣмѣво гдана во вѣвода
 вѣдѣтѣоу моленїе. и во вѣвода сѣво
 рѣво лѣтѣго на сѣмѣрѣіе. и тѣко по лѣсѣ
 нїи де гдана во вѣго поклѣсѣрѣдоула во вѣ
 вода сѣвѣтѣмѣи во мѣи ко лѣры. на сѣсѣ
 ісѣліи ка ко да рѣжїи мѣрѣ вѣтѣнїи. и хрѣі
 по сѣтѣрїи хрѣі рѣ. и гѣпѣмѣво гдана во вѣвода
 сѣіи тѣоу моленїе. и сѣлѣнїе. и сѣлѣтѣ